

Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон
Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ

ТДУ: 373+811.111(075.8)

ББК: 74+81.2 (2-точ)

О: -33

Ба ҳукми дастнавис

Одиназода Дилосо Давлятшо

**Асосҳои методии рушди фаъолияти амалии
муоширатии хонандагони синфҳои миёна зимни
омӯзиши забони англисӣ**

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илми фалсафа (PhD) доктор
аз рӯйи ихтисоси 6D012000- Таълими касбӣ, 6D012001-Назария ва
методикаи таҳсилоти умумӣ

Роҳбари илмӣ:
доктори илмҳои филологӣ,
профессор, Корманди шоистаи
Тоҷикистон Ҷумъахон Алимӣ

Кӯлоб-2026

Ихтисораҳо:

ГН - гурӯҳи назоратӣ

ГТ - гурӯҳи таҷрибавӣ

ЗА - забони англисӣ

ЗМ – забони модарӣ

ЗР – забони русӣ

ЗТ – забони тоҷикӣ

ЗХ - забони хориҷӣ

МТ- муассисаҳои таълимӣ

МТМУ - муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ

МТОК – муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ

ТИК - технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ

ФАМ - фаъолияти амалии муоширатӣ

ХСМ - хонандагони синфҳои миёна

ҶТ - Ҷумҳурии Тоҷикитстон

Мундариҷа

Сарсаҳифа.....	1
Ихтисораҳо.....	2
Мундариҷа.....	3
Муқаддима.....	4-7
Тавсифи умумии таҳқиқот.....	7-16
Боби 1: Асосҳои назариявии фаъолияти амалии муоширатии хонандагон дар раванди омӯзиши забони хориҷӣ.....	17-77
1.1. Мулоҳизаҳои муқаддимотӣ.....	17-36
1.2. Моҳият ва муҳтавои фаъолияти амалии муоширатии хонандагони мактаб.....	36-58
1.3. Зарфияти фанни «Забони хориҷӣ» ва рушди амалҳои иртиботӣ-муоширатӣ дар хонандагон.....	58-76
Хулосаҳои боби якум.....	76-77
Боби 2: Технологияи рушди фаъолияти амалии муоширатӣ.....	78-115
2.1. Мулоҳизаҳои муқаддимотӣ	78-94
2.2. Технологияи рушди фаъолияти амалии муоширатии хонандагони мактаб зимни омӯзиши забони хориҷӣ	94-113
Хулосаҳои боби дуюм.....	113-115
Боби 3: Корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ оид ба рушди фаъолияти амалии муоширатӣ дар хонандагони мактаб.....	116-148
3.1. Ташкили раванди корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ.....	116-124
3.2. Мазмун ва муҳтавои корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ оид ба ташаккул ва рушди фаъолияти амалии муоширатии хонандагони мактаб.....	124-142
3.3. Таҳлили натиҷаҳои корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ.....	142-147
Хулосаҳои боби сеюм.....	147-148
Хулоса.....	149-153
Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот.....	154
Рӯйхати адабиёт.....	155-165
Интишорот аз рӯйи диссертатсия.....	166

Муқаддима

Мубрамии мавзӯ. Дар ҷаҳони имрӯза сухан гуфтан бо забони хориҷӣ (ЗХ) аз ҳарвақта муҳимтар шудааст. Вақте, ки соҳибкорӣ берун аз марзҳо васеъ мешавад ва саёҳати байналмилалӣ дастрастар мегардад, қобилияти муошират бо одамони фарҳангҳо ва миллатҳои гуногун ба як маҳорати калидии муваффақият табдил ёфтааст.

Бартариҳои аз ҳама равшани омӯзиши ЗХ қобилияти муошират кардан бо одамони кишварҳои гуногун мебошад. Бо забони мизочон ё шарикони худ сухан гуфтан метавонад пайванди мустаҳкамаи эътимод эҷод кунад ва ба беҳтар шудани муносибатҳо мусоидат кунад. Он ҳамчунин ба шумо имкон медиҳад, ки фарҳанг, арзишҳо ва таҷрибаҳои тиҷоратии онҳоро фаҳмед, ки метавонанд дар иқтисоди ҷаҳонишудаи имрӯза муҳим бошанд. Илова бар ин, таҳқиқот нишон дод, ки омӯзиши ЗХ метавонад малакаҳои муоширатиро бо забони модарӣ беҳтар созад. Бо омӯختани забони нави, бо сохтори ҷумла, қоидаҳои грамматика ва захираи луғат бештар шинос мешавед, ки метавонанд малакаҳои навиштан ва гуфтугӯи шуморо бо забони модарӣ беҳтар созанд. Донишмандони ЗХ метавонанд дар бозори меҳнат бартариҳои рақобатӣ диҳанд. Илова бар ин, омӯзиши забон метавонад имкони кор ва зиндагӣ дар хориҷро боз кунад.

Таҷрибаи байналмилалӣ аз ҷониби бисёр корфармоён баҳои баланд дода мешавад ва донишмандони забони кишваре, ки шумо дар он кор мекунед, метавонад раванди гузаришро хеле осон кунад. Омӯзиши ЗХ аз муошират бо одамони дигар фаротар аст. Он ҳамчунин метавонад ба шумо дар фаҳмидани фарҳанг ва таърихи кишваре, ки дар он забон ҳарф мезанад, кӯмак кунад. Ин метавонад боиси қадрдонӣ ва эҳтироми бештар ба фарҳангҳои дигар гардад, ки дар ҷойҳои гуногуни кории

имрӯза муҳим аст. Бо дарки нозуқиҳои фарҳанги дигар, метавонед аз нофаҳмиҳои фарҳангӣ канорагирӣ кунед ва бо ҳамкасбони миллатҳои гуногун самараноктар кор кунед. Ин ҳамчунин ҳангоми сафар ё кор дар хориҷа ба шароити нав осонтар мутобиқ шудан кӯмак мекунад. Омӯзиши ЗХ бартариҳои маърифатӣ низ дорад.

Таҳқиқотҳо нишон доданд, ки одамони дузабона функцияи маърифатии беҳтар доранд, аз ҷумла хотира, тавачҷуҳ ва қобилияти ҳалли мушкилот. Омӯзиши забони нав тамаркуз ва интизомро низ талаб мекунад, ки фаъолияти умумии ақлиро беҳтар мекунад. Илова бар ин, омӯзиши забони нав метавонад ҳисси комёбӣ диҳад ва эътимоди худро ба худ афзоиш диҳад. Ин метавонад дар мубориза бо мушкилоти нав ва ноил шудан ба ҳадафҳои худ, ҳам шахсӣ ва ҳам касбӣ кӯмак кунад.

Омӯзиши ЗХ дар ҷаҳони имрӯза ба як маҳорати муҳим табдил ёфтааст. Он метавонад муоширатро беҳтар созад, имконоти касбиро беҳтар созад, фаҳмиши фарҳангиро мусоидат кунад ва ҳатто функцияи маърифатиро беҳбудӣ бахшад. Омӯзиши забонҳо барои таъмини он, ки шаҳрвандон метавонанд дар саросари кишвар озодона ҳаракат, кор ва таҳсил кунанд, муҳим аст. Ин ба афзоиши ҷойҳои корӣ ва рушди иқтисодӣ ва мусоидат ба ҳамдигарфаҳмии дигар кишварҳо ва фарҳангҳо мусоидат мекунад. Ҳамчунин зарур аст, ки камбудии забон монеи иштирок дар ҷомеа набошанд.

Вобаста ба масъалаҳои таълими ЗХ, махсусан, забони англисӣ (ЗА), роҳу усулҳои самараноктар омӯзонидани ин забон муҳаққиқони тоҷик П.Ҷамшедов, С.Афғонов, Ф.Қурбонова, Ф.Салимов, М.Раҳмонов, Г.Салоҳиддинова, Ф.Ҳасанов, П.Лутфуллоева, М.Шарипов ва ҷанде дигарон таҳқиқотҳо анҷом дода, муаллифони таълифоте ҳам ҳастанд.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ: Натиҷаҳои таҳлили адабиёти илмӣ ба мо имкон медиҳанд хулоса барорем, ки масъалаи ташаккули

малакаҳои иртиботӣ-муоширатӣ хеле муҳрам дар таълифоту таҳқиқоти муҳаққиқони рус А.А.Бодалев, А.А.Леонтев ва дигарон баррасӣ ва арзёбӣ гаштааст. Маҳорати муоширатро ҳамчун малакаҳои зарурӣ барои иртибот бо одамон ва назорати рафтори онҳо омӯхтанд. Муҳаққиқон М.Р.Лвов ва Т.А.Ладженская дигарон низоми малакаҳои муоширатро ҳамчун ҷузъи асосии мундариҷаи таълим баррасӣ кардаанд. Муҳаққиқони дигари рус Г.М.Андреева, И.А.Зимняя, В.А.Лабунская, А.А.Леонтев ва дигарон хусусиятҳои асосии лафзӣ ва ғайрилафзӣ онҳоро муайян ва тавсиф карданд ва ба ташаккули онҳо диққати ҷиддӣ равона кардаанд.

Қисмати дигари муҳаққиқони рус малакаҳои иртиботӣ-муоширатӣ ва салоҳияти иртиботӣ-муоширатии омӯзгорони ояндаро таҳқиқ кардаанд (В.А.Кан-Калик, Н.В.Кузмина, А.Б.Мудрик, В.А.Сластенин). Оиди ин масъала миқдори назарраси таҳқиқот гузаронида шудааст ва ташаккулу рушди ФАМ дар байни хонандагони синфҳои ибтидоӣ баррасӣ гаштаанд.

Ҳамзамон, асосҳои назариявӣ ва дастгирии технологии раванди ташаккули ФАМ дар ХСМ, яъне синфҳои 6-9 тавассути ЗХ ноқофӣ боқӣ мондаанд. Дар робита ба ин, байни зарурати тақмили раванди ташаккули ФАМ дар хонандагони наврас ва набудани дастгирии технологии ҳалли ин масъала дар раванди омӯзиши ЗХ ихтилоф ба миён меояд.

Бо назардошти ин зиддият, проблемаи таҳқиқот таҳия карда шуд: дастгирии технологии ташаккул ва рушди ФАМ барои хонандагони синфҳои миёна дар раванди омӯзиши ЗХ чӣ гуна ба роҳ монда мешавад?

Зарурати ҳалли ин масъала интихоби мавзӯи таҳқиқотро муайян кард: «Асосҳои педагогии рушди ФАМ ХСМ зимни омӯзиши».

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоихаҳо) ва ё мавзӯҳои илмӣ. Мавзӯи таҳқиқоти илмӣ бо нақшаи илмӣ-таҳқиқотии кафедраи

умумидонишгоҳии педагогика, кафедраи методикаи таълими ЗА, факултети филологияи хориҷии ДДК ба номи А.Рӯдакӣ мувофиқат мекунад. Он ҳамчунин бо предметҳои таълимии педагогика, ЗА ва методикаи таълими ЗА марбут аст.

Тавсифи умумии таҳқиқот

Ҳадафи таҳқиқот муайян кардан, аз ҷиҳати назариявӣ асоснок кардан ва озмоиши дастгирии технологияи раванди ФАМ дар хонандагони синфҳои миёна дар раванди омӯзиши ЗХ мебошад.

Мувофиқи ҳадафи гузошташуда, объект, мавзӯ, фарзия **вазифаҳои** зерини таҳқиқотиро ба миён мегузоранд:

1. Моҳияти амалҳои ФАМ-ро, ки барои хонандагони синфҳои миёна мувофиқанд, муайян кардан;

2. Таҳия ва коркарди нишондиҳандаҳои сатҳи ташаккули онҳо;

3. Муайянсозии нерӯи омӯзгории фанни «ЗХ» барои рушди ФАМ дар ХСМ;

4. Дар байни ХСМ аз ҷиҳати назариявӣ асосноксозии дастгирии технологияи ташаккули ФАМ;

5. Гузаронидани санҷиши таҷрибавии самаранокии дастгирии технологияи таҳияшуда барои ташаккули ФАМ дар ХСМ.

Объекти таҳқиқот раванди ташаккул ва рушди ФАМ дар байни ХСМ аст.

Предмети таҳқиқот: дастгирии технологияи раванди ташаккул ва рушди ФАМ дар байни ХСМ дар чараёни омӯзиши ЗХ.

Таҳқиқот ба **фарзияе** асос ёфтааст, ки мувофиқи он ФАМ дар байни ХСМ дар раванди омӯзиши ЗХ самаранок рушд меёбад, агар:

- моҳият ва сохтори ФАМ муайян карда шавад;

- нишондиҳандаҳои сатҳи ташаккули онҳо таҳия шаванд;

- зарфияти педагогии фанни «ЗХ» барои ташаккули ФАМ дар ХСМ

ошкор шавад;

- дастгирии технологии раванди рушди ФАМ амалӣ шавад, аз ҷумла: таҳияи асосҳои индикативии ҳалли масъалаҳои иртиботӣ-муоширатӣ, ки ба намудҳои асосии ФАМ мувофиқ бошанд; омӯзонидани малакаҳои ҳамкориҳои самарабахш ва ҳамкорӣ дар асоси истифодаи усулҳои интерактивии таълим (технологияи таълими проблемавӣ-диалогӣ, усули қазоӣ, технологияи тарроҳӣ ва таҳқиқот);

-ба раванди таълимӣ ворид намудани ҳолатҳое, ки ба ФАМ-и хонандагон маънои инфиродӣ диҳанд;

-таҳияи василаҳои ташхисӣ барои муайян кардани сатҳҳои ташаккул ва рушди ФАМ .

Марҳила, макон ва давраи таҳқиқот (доираи таърихии таҳқиқот).

Таҳқиқот дар якҷанд марҳила гузаронида шуд. Таҳқиқот аз соли 2021 то 2024 дар се марҳила гузаронда шуд.

Дар марҳилаи якуми таҳқиқот (2021-2022) мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионӣ муайян ва мушаххас шуд, проблемаи таҳқиқот муайян гашт, ҳадаф ва вазифаҳо муқаррар карда шуданд, фарзия, методология ва усулҳои таҳқиқот муайян карда шуданд, адабиётҳои педагогӣ ва методӣ оид ба мавзӯ мавриди омӯзиш ва таҳлилу баррасӣ қарор дода шуданд.

Марҳилаи дуюми таҳқиқот (2022-2023) вобаста бо мушаххаснамоӣ ва санҷиши фарзия мебошад. Дар ҳамин марҳила низоми муаллифонаи методии таълими ЗХ бо назардошти ФАМ ва хусусиятҳои он ба роҳ монда шуданд.

Марҳилаи сеюми таҳқиқот (2023-2024) бо омодагӣ барои гузаронидани таҳқиқотҳои таҷрибавӣ озмоишӣ бо мақсади санҷидани фарзияи кории таҳқиқот, гузаронидани таҷрибаи корӣ, тавсифи маълумоти миқдорӣ ва сифатӣ, таҳияи хулосаҳо ва таҳияи матни

диссертатсия алоқаманд буд.

Асосҳои назариявии таҳқиқоти диссертатсионӣ аз чунин корҳои илмӣ соҳа иборат аст:

-таҳқиқот дар соҳаи муносибати иртиботӣ-муоширатӣ ва маърифатӣ дар таълими ЗХ (И.Л.Бим, Н.И.Гез, П.Б.Гурвич, Р.П.Милруд, Э. И.Пассов, А.Н.Шамов, С.Ф.Шатилов, М.Канале, М.Свейн ва ва ғ.);

-назарияҳои ташаккул ва рушди амалҳои умумичаҳонии тарбиявӣ (А.Г.Асмолов, Г.В.Бурменская, И.А.Володарская, О.А.Карабанова ва ғ.);

-асарҳои, ки ба ташаккули салоҳиятҳои иртиботӣ-муоширатӣ ва иҷтимоӣ дар таълими ЗХ бахшида шудаанд (И.Л.Бим, В.А.Болотов, С.Г.Воровщиков, Т.В.Иванова, В.А.Исаев, П.С.Лернер, Е.Л.Пассов, Ж.Равен, В.В.Сафонова, Е.Н.Сололова, Л.О.Филатова, В.Б.Сарсков, Ж.Аллеман, Х.Д.Броун, М.С.Тройке, Х.Г.Виддовсон ва дигарон);

-таҳияҳо дар соҳаи таҳлили психологӣ ва педагогӣ (М.Я.Басов, В.А.Худик ва дигарон).

Дар раванди таҳқиқот **усулҳои** зерин истифода шуданд: таҳлили асарҳои фалсафӣ, психологӣ ва педагогӣ оид ба мушкилоти омӯзиш ва татбиқи муносибати таълимӣ низомнок-фаъолиятӣ, ҳуҷҷатҳои меъёрӣ дар соҳаи маориф, чамъбасти иттилооти гирифташуда, мушоҳида, омӯзиши натиҷаҳои фаъолияти хонандагон ва омӯзгорон, пурсиш, санҷиш, арзёбии коршиносон, гуфтугӯҳои инфиродӣ ва гурӯҳӣ, таҷрибаи педагогӣ, усулҳои омории коркарди маълумоти таҷрибавӣ.

Асосҳои методологии таҳқиқот:

-таълимот оид ба сохтор ва динамикаи синну соли психологӣ (Л.С.Виготский), давра ба давра рушд ёфтани вазъу ҳолати равонии кӯдак (Д.Б.Элконин);

- назарияи рушди шахсият (Б.Г.Ананиев, Л.И.Божович, Н.Ф.Тализина, М.И.Лисина, С.Л.Рубинштейн, Д.И.Фелдштейн ва ғ.);

-ғояхо дар бораи зарурати ба назар гирифтани хусусиятҳои фардии хонандагон (Ш.А.Амонашвили, И.С.Якиманская ва ғайра);

-равиши низомнок-фаъолиятӣ, ошкор кардани шароит ва механизмҳои асосии психологии раванди азхудкунии донишҳо, сохтори умумии фаъолияти таълимӣ (А.Г.Асмолов, Л.С.Виготский, П.Я.Галперин, П.В.Копнин, А.Н.Леонтев, А.В.Хуторской, Д.Б.Элконин ва ва ғ.).

Сарчашмаи маълумот. Қонунҳо ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, таҳқиқот ва таълифоти муаллифон ва муҳаққиқони ватанию хориҷӣ, бевосита қорҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ.

Заминаҳои эмпирикӣ. Заминаҳои эмпирикии таҳқиқотро таҷрибаи таълимии донишгоҳ дар чараёни тайёр кардани мутахассисон ва муаллимони ДДК ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ аз ЗА ба роҳ монда шудааст.

Муқаррароти назариявии таҳқиқот, мавод ва натиҷаҳои таҳқиқот: дар 5 мақолаи илмӣ нашршуда ва 1 монография, аз ҷумла нашрияҳои тавсиянамудаи Муассисаи давлатии “Комиссияи олии аттестатсионӣ”-и назди Президенти ҚТ инъикос ёфтаанд. Ҷанбаҳои алоҳидаи таҳқиқоти диссертатсионӣ дар қонфронсҳои илмӣ ва амалӣ гузориш дода шудаанд: Қонфронси ҳарсолаи ҳайати профессорону омӯзгорони ДДК ба номи А.Рӯдакӣ (2021-2024), ҳамчунин дар маҷлисҳои кафедраи педагогика, ЗА, методикаи таълими ЗА, шӯрои таълимию методи ДДК ба номи А.Рӯдакӣ.

Пойгоҳи таҳқиқот. Таҳқиқот дар заминаи муассисаи таҳсилоти олии касбии «ДДК ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ ва Коллеҷи омӯзгории назди ДДК ба номи А.Рӯдакӣ гузаронида шудааст. Дар омӯзиш 192 нафар омӯзгорони ДДК ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ ва Коллеҷи омӯзгорӣ иштирок кардаанд. Озмоиш бо донишҷӯёни курсҳои яқум ва дуҷуми ихтисосҳои гуногун (омӯзгорони ЗА, мутарҷимон) барои таҳқиқи проблемаи рушди ҳавасмандӣ дар шароити самтгирии гуногуни касбӣ

гузаронида шуд. Дар маҷмӯъ дар озмоиш зиёда аз 230 нафар донишҷӯён иштирок намуданд.

Навгониҳои илмӣ таҳқиқот:

1. Моҳият ва мундариҷаи фаъолияти ФАМ бо назардошти хусусиятҳои синну соли ФАМ;
2. Нишондиҳандаҳои ташаккули ФАМ-и таҳияшуда, ки ба мундариҷаи намудҳои асосии онҳо мувофиқанд;
3. Зарфияти педагогии фанни «ЗХ»-ро дар робита ба ФАМ ошкор намудан;
4. Дастгирии ошкоршуда ва асоснокии технологӣ, мусоидат ба рушди ФАМ-и ХСМ дар раванди омӯзиши ЗХ.

Нуқтаҳои зерин ба ҳимоя пешниҳод карда шудаанд:

1. Амалҳои ҳамагонии иртиботӣ-муоширатӣ ҳамчун асос барои азхудкунии муваффақонаи ХСМ талаботҳои барномавӣ ва ҳалли самараноки вазифаҳои иртиботӣ-муоширатӣ дар корҳои таълимӣ ва беруназсинфӣ амалҳо барои банақшагирии ҳамкории таълимӣ бо омӯзгор ва ҳамсолон мебошанд;

2. Нишондиҳандаҳое, ки имкон медиҳанд сатҳи ташаккули ФАМ-и (баланд, миёна, паст) қобилияти муайян кардани ҳадафҳо ва вазифаҳои ҳамсӯҳбатон, роҳҳои ҳамкорӣ мебошанд;

3. Омӯзиши ЗХ ҳолатҳои маъмултарин, ҳаррӯзаи муоширатро, ки дар ҳаёти ҳаррӯза рух медиҳанд, барои ХСМ имконоти фанни «ЗХ» ҷиҳати рушди ФАМ-ро фаро мегирад;

4. Омӯзиши ЗХ ба равиши иртиботӣ-муоширатӣ асос ёфтааст;

5. Маҳсулнокии рушди ФАМ дар байни хонандагони синфҳои миёна бо ёрии ЗХ тавассути дастгирии технологияи зерин муайян карда мешавад: таҳияи заминаи индикативӣ барои ҳалли масъалаҳои иртиботӣ-муоширатӣ, ки ба намудҳои асосии ФАМ мувофиқанд.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот дар он аст, ки натиҷаҳои он ба педагогикаи умумӣ ва назарияи омӯзиш саҳми муайян мегузоранд. Таҳқиқот мазмуни ҷараёни рушдро қушода медиҳад, ФАМ-и хонандагонро муайян мекунад: имконоти фанни «Забони хориҷӣ»-ро барои ташаккули ФАМ ошкор намуд; дастгирии аз ҷиҳати илмӣ асосноки технологӣ оид ба ташаккули ФАМ дар байни ХСМ дар раванди омӯзиши ЗХ.

Аҳамияти амалии натиҷаҳои таҳқиқот дар он аст, ки тавсияҳои методологӣ оид ба ташҳиси сатҳи ташаккули ФАМ дар ХСМ, барномаи ташкили корҳои берунасинфии ХСМ бо ЗХ, ки таҳия ва ба раванди таълимии мактаби таҳсилоти умумӣ ворид карда шудаанд, имкон доданд сатҳи ташаккули ФАМ-и хонандагон муайян карда шаванд.

Маводи таҳқиқотиро дар раванди педагогии мактабҳои таҳсилоти умумӣ, дар муассисаҳои тақмили ихтисоси ҳайати омӯзгорон истифода бурдан мумкин аст.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқоти ба даст овардашуда ва дурустии хулосаҳои дар асоси онҳо таҳияшуда аз тариқи мутобиқати методҳои истифодашудаи таҳқиқи илмӣ ҳадаф, вазифа, объект ва предмети таҳқиқот, таъя ба дастовардҳои педагогика ва психология, омезиши таҳлили назариявии проблема ва маълумоти таҷрибавӣ, давомнокии кори озмоишӣ ва тасдиқи амалии муқаррароти назариявии пешниҳодшуда, таъя ба таҷрибаи омӯзгории муаллиф, таъмин шудааст. истифодаи заминаи методологӣ ва назариявӣ; истифода аз маҷмуи усулҳои назариявӣ ва таҷрибавии таҳқиқот, ки ба мавзӯ ва ҳадафҳо созгору мувофиқанд; таҳлили шароитҳо ва натиҷаҳои фаъолияти таҷрибавӣ-озмоишӣ; тасдиқи қоидаҳое, ки дар фарзия ва ғояи пешбарандаи таҳқиқот ба миён гузошта шудаанд; санҷишу тафтиши маводҳои таҳқиқот дар низоми таҳсилоти миёнаи умумӣ; таҷрибаи амалии фаъолияти касбии педагогии муаллифи диссертатсия.

Мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ.

Таҳқиқоти диссертатсионӣ бо мазмуни бандҳои зерини шиносномаи Мазмуни таҳқиқоти диссертатсионӣ бо соҳаҳои зерини шиносномаи ихтисоси 6D012000- Таълими касбӣ, 6D012001-Назария ва методикаи таҳсилоти умумӣ мувофиқат мекунад:

- *банди 1.* Таҳияи назарияи таълими фанҳои мушаххас аз ҷумла дар сатҳи байниҳаҷасусӣ; фаъолияти навоарӣ ва таҷрибавии омӯзгорони ЗХ ҳамчун яке аз сарчашмаҳои рушди назария ва методикаи таълим аз рӯйи соҳаҳои дониш ва сатҳи таҳсилот.

- *банди 2.* Таҳқиқи иқтидорҳои инкишофӣ ва тарбиявии фанни ЗХ дар равандҳои таҳсилотӣ.

- *банди 3.* Таҳияи мундариҷаи консепсияҳои фанни ЗХ дар сатҳҳои гуногуни таҳсилот; мундариҷа, усулҳо ва шаклҳои ташкили таълим дар шароити шакливазқунӣ, иттилоотонӣ ва ҷаҳонишавии ҷараёнҳои ҷомеавӣ, фарҳангӣ ва маърифатӣ.

- *банди 4.* Таҳияи технологияи навоари таҳсилот ва шаклҳои ташкили омӯзиш.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот дар он аст, ки натиҷаҳои он ба педагогикаи умумӣ ва назарияи омӯзиш саҳми муайян мегузоранд. Таҳқиқот мазмуни ҷараёни рушдро кушода медиҳад, ФАМ-и хонандагонро муайян мекунад: имконоти фанни «ЗХ»-ро барои ташаккули ФАМ ошкор намуд; дастгирии аз ҷиҳати илмӣ асосноки технологӣ оид ба ташаккули ФАМ дар байни ХСМ дар раванди омӯзиши ЗХ. Аҳамияти амалии натиҷаҳои таҳқиқот дар он аст, ки тавсияҳои методологӣ оид ба ташҳиси сатҳи ташаккули ФАМ дар ХСМ, барномаи ташкили корҳои беруназсинфии ХСМ бо ЗХ, ки таҳия ва ба раванди таълимии МТМУ ворид карда шудаанд, имкон доданд сатҳи ташаккули ФАМ-и хонандагон муайян карда шаванд.

Маводи таҳқиқоти ро дар раванди педагогии мактабҳои таҳсилоти умумӣ, дар муассисаҳои тақмили ихтисоси ҳайати омӯзгорон истифода бурдан мумкин аст.

Дурустӣ ва эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқоти бадастомада тавассути интихоби мувофиқи асосҳои методологӣ, аз ҷумла равишҳои фаъоли низомнок ва иртиботӣ-муоширатӣ ва маърифатӣ таъмин карда мешаванд; таъя ба муқаррароти асосӣ ва хулосаҳои илмӣ ба дастовардҳои таҷрибаи пешқадами педагогӣ ва натиҷаҳои таҳқиқоти илмӣ педагогӣ; татбиқи низоми усули таҳқиқот, ба ҳам пайвастании онҳо; тасдиқи амалии муқаррароти асосии назариявӣ бо натиҷаҳои корҳои таҷрибавӣ; таҷрибаи чандинсола ҳамчун омӯзгори ЗХ.

Пойгоҳи таҷрибавӣ-озмоишии таҳқиқот. Таҳқиқоти таҷрибавӣ - озмоишӣ дар заминаи муассисаҳои таҳсилоти умумии № 1, 3, 4,5 ва 6-и ш.Кӯлоби дар давраи мазкур 180 хонанда, 12 омӯзгори фанни ЗА-и ҳамин МТМУ бо ҳамкорӣ фаро гирифта шуданд.

Саҳми шахсии доктараби дараҷаи илмӣ дар чунин кору амалҳо зоҳир мешавад: таҳияи тарзу усули ҷорӣ кардани кори озмоишӣ дар мавзӯи таҳқиқшаванда; таҳияи қоидаҳои бунёдии таҳқиқоти диссертатсионӣ; роҳбарии бевосита ва ширкати бевоситаи муаллифи рисола дар корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ; тавассути озмоиш ба даст овардани маълумоти эмперикӣ, ҷамъбасти назариявии онҳо ва шарҳи илмӣ натиҷаҳои таҳқиқот дар диссертатсия ва мақолаҳои интишоршудаи муаллифи таҳқиқот.

Тасвир ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия (гузориши нуктаҳои асосии диссертатсия дар конференсҳо, маҷлисҳо, семинарҳо ва дигар ҷамъиҳои илмӣ). Натиҷаҳои таҳқиқот дар мавридҳои зерин сурат гирифтанд:

- дар раванди коркарди курси “Таълими ЗА бо дарназдошти

малакаҳои иртиботӣ-муоширатӣ” дар МТМУ;

- дар конференсияҳои байналмиллалӣ ва ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ, семинарҳо доир ба масъалаҳои назария ва амалияи таълим ва тарбия;

- гузориш ва муҳокимаҳои мунтазам дар ҷаласаҳо ва семинарҳои илмӣ-методии кафедраҳои методикаи таълим ва ЗХ-и ДДК ба номи А.Рӯдакӣ;

- маърузаҳо дар конференсияҳои ҳарсолаи илмӣ-амалии ҳайати профессорону омӯзгорони ДДК ба номи А. Рӯдакӣ;

- маърузаҳо дар конференсияҳои илмӣ-амалии ҷумҳуриявии гуногун, ки доир ба назария ва методикаи таълими ЗХ баргузор гаштаанд.

Интишори натиҷаҳои диссертатсия. Натиҷаҳои асосӣ дар маводҳои маҷаллаҳои илмии тавсияшуда аз ҷониби Муассисаи давлатии Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, маҷмуаҳои маводҳои конфронсҳо инъикос ёфтаанд; аз санҷиши зарурӣ гузаштанд, дар конфронсҳои илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ, мизҳои мудаввар, семинарҳо ва тренингҳо васеъ баррасӣ шудаанд, дар 1 монография ва 5 мақолаҳои илмӣ инъикос ёфтаанд, аз ҷумла ҳамаи онҳо дар нашрияҳои тавсиякардаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъб расидаанд.

Санҷиш ва татбиқи натиҷаҳои таҳқиқот ба воситаи маърузаҳои илмии муаллиф дар конфронсҳои ҳарсолаи ҳайати профессорону омӯзгорони Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ (2021-2024) мавриди муҳокима қарор дода шудаанд.

Муқаррарот ва натиҷаҳои таҳқиқот дар семинарҳои методии кафедраи методикаи таълими ЗХ (англисӣ олмони ва хитой) ва кафедраи забоншиносии ва типологияи муқоисавии дар ДДК ба номи А.Рӯдакӣ низ баррасӣ гаштаанд.

Сохтор ва ҳаҷми таҳқиқоти диссертатсионӣ. Таҳқиқот аз

муқаддима, се боб, хулоса, ихтисораҳо ва номгӯи адабиёт иборат аст. Матн дар 167 саҳифаи чопи компютерӣ ҷойгир шудааст, ки бо нақшаҳо, диаграммаҳо ва ҷадвалҳо тасвир ёфтааст. Феҳристи адабиёт 184 унвонро фаро мегирад.

Боби 1:

Асосҳои назариявии фаъолияти амалии муоширатии хонандагон дар раванди омӯзиши забони хориҷӣ

1.1. Мулоҳизаҳои муқаддимотӣ

Ҳар як давлат, ҳар миллат на танҳо бо сарватҳои табиӣ, иқтисодии ҳарбӣ ва иқтисодии истеҳсолии худ, балки, пеш аз ҳама, бо фарҳангу маънавияти баланди худ тавоно аст. Биноан, дар ҷумҳурии Тоҷикистон барои ба воя расондани насли солиму баркамол дар бобати азнавсозӣ ва ислоҳоти куллии низоми маориф ва таҳсилот корҳои зиёде бурда мешавад. «Манзара»-и бисёрфарҳангӣ ва бисёрзабонии Тоҷикистон заминаи муассир барои рушди салоҳияти забонии шахс мебошад.

“Такмил додани низоми таълими насли наврас бо ЗХ ва мутахассисоне, ки бо ин забонҳо озодона ҳарф мезананд, мақсади асосӣ фароҳам овардани имконият ба онҳо барои васеъ истифода бурдани комёбиҳои тамаддуни ҷаҳонӣ ва захираҳои иттилоотӣ, инкишоф додани ҳамкорию алоқаи байналхалқӣ мебошад. Маълум аст, ки ҳар як мақсад аз зарурат ба миён меояд” [153, с.88].

Дар адабиёти методӣ эҳтиёҷоти объективӣ ва субъективиро вобаста ба шароити таълимӣ ҳангоми таҳлили талабот ва эҳтиёҷот ҷудо мекунам. Талаботи объективӣ: хусусиятҳои психологӣ синну соли омӯзандагони ЗХ, забони модарӣ, шавқу рағбат, қобилияти омӯзиши ЗХ; сатҳи дониш, малака ва маҳоратҳое, ки бояд аз фаъолияти нутқи забони хориҷӣ ба даст оварда шаванд; дар асоси талаботи давлат ва ҷомеа, яъне тартиботи иҷтимоӣ дар асоси маълумот дар бораи талаботи барномавӣ оид ба дониш, таҳассус ва малакаи ЗХ-и донишомӯзон муайян карда мешавад.

Ҳадафҳои таълимӣ дар асоси маълумоти таҳлилий дар бораи

эхтиёҷоти объективӣ ва субъективӣ муайян карда мешаванд.

Дар таҳлили муқоисавии лексикаи англисӣ ва тоҷикӣ ва ҳодисаи интерференсия аз нигоҳи масъалаи таҳқиқшуда, махсусан дар натиҷаи таҳлили муқоисавии феълҳои англисӣ ва тоҷикӣ, фарқияти морфологӣ ва грамматикӣ байни онҳо аз қабилӣ шахс, адад, замон, майл, тафовути таносубӣ аломатҳо, душворихоӣ дидактикию методии забон, ки боиси халали нутқ мегарданд, муайян карда шуданд.

Возеҳияти семантика, парадигматика, синтагматика дар асоси исм ва феълҳои ЗА ва тоҷикӣ аз рӯйи таҳлили муқоисавӣ, усулҳои ташаккули исм ва феъл дар ЗТ аз ҷониби донишомӯзони тоҷик ҳангоми омӯзиши исм ва феълҳои ЗА монандӣ ва тафовути сохти ҳарфҳо ҷой дорад.

Таҳлили адабиёти методӣ нишон медиҳад, ки саҳву иштибоҳот дар натиҷаи даҳолати байнизабонӣ ба вуҷуд намеоянд. Масалан, набудани исмҳои ҷамъӣ дар ҷиноӣ (хитой) ё истифодаи сифатҳо пас аз исм дар испанӣ сабаби асосии саҳву иштибоҳот нестанд. Тафовут байни муайянкунандаи тоҷикии пеш аз ҳисса омада (саҳеҳ навиштан) ва муайянкунандаи пас аз ҳисса омада (саҳеҳ навиштан) қифоя аст, ки ба ҳонандаи синфҳои миёна дар бораи тартиби ҳосият, ҳисса ва пурракунанда маълумот диҳад. Зеро таҳлили адабиёти методологии англисӣ нишон медиҳад, ки саҳву иштибоҳот дар натиҷаи даҳолати байнизабонӣ ба вуҷуд намеоянд. Масалан, дар ҷиноӣ (хитой) набудани шакли ҷамъӣ исмҳо ё истифодаи сифатҳо пас аз исм дар забони испанӣ сабаби асосии иштибоҳот нест.

Тафовути муайянкунандаи ЗТ-и пеш аз ҳисса омада (саҳеҳ навиштан) ва муайянкунандаи пас аз ҳисса омада (саҳеҳ навиштан) монетаест, ки ба ҳонандагони синфҳои миёна ба сифати ҳисса ва тартиби пурракунанда монета мешавад.

Нутқи инсонро дар лингвофизиология (физиологияи нутқ), пайдоиши нутқ ва дарк дар психолингвистика ба таври илмӣ меомӯзанд. Дар

тадқиқоти мо масъалаҳои рушди нутқ (филоонтогенез) дар забони модарӣ ва равандҳои ташаккули малакаҳои фонетикӣ, лексикӣ ва грамматикӣ дар омӯзиши ЗХ-и муқоисавӣ мавриди омӯзиш қарор гирифтаанд. Ҳамчунин, интиқоли малакаҳои ЗМ дар омӯзиши ЗХ дар таҳсилоти миёнаи умумӣ мусбат (транспозитсия) ва манфии (монешавӣ) таҳлил шудааст.

Маълум аст, ки таълими ЗХ ташкили равандҳои нутқ ё дарк дар ин забон аст. Маънои истилоҳи нутқ ба тарзи ташаккули ақида ва ифодаи он, истифодаи амалӣ ва амалишавии забон дахл дорад.

Тибқи мулоҳизаи муҳаққиқ С.А.Тюрикова, «Забон воситаи муошират ва амали мутақобила, низоми аломатҳо, асбоб, воситаи баён ва ташаккули фикр аст. Забон барои одамоне, ки онро истифода мебаранд, маъмул аст, яъне гуфтори иҷтимоӣ як падидаи фардӣ аст. Забон, ба таври оддӣ гӯем, як низоми рамзҳо, нутқ ва матни хаттӣ мебошад. Маълум аст, ки азхудкунии забон дар чамбастаи амалҳои бошуурона ва ғайриихтиёрӣ сурат мегирад, аммо «фаъл шудан»-и механизмҳои таъмини ин амалҳо ба шароит ва синну соле, ки омӯзиши забон оғоз мешавад, вобаста аст. Масалан, хонандаи синфҳои миёна ҳодисаҳои воҳиди забонӣ ё воҳиди нутқро меомӯзанд» [153, с.92].

Масалан, муаллим бояд ҳангоми шиносонидани хонандагон дар гурӯҳи калон бо ашъ ё ҳодисаи дар боби «Шиносӣ бо муҳити зист бо ЗХ ва инкишофи нутқи онҳо» бо талаботи мушаххаси кори лексика шинос бошад», аз донишомӯзон хоҳиш мекунад, ки саволҳои гуногун додан лозим аст. Донишомӯзон ташвиқ карда мешаванд, ки ба воситаи шарҳи объективӣ суҳанронии шифоҳӣ расонанд. Масалан, дар ташаккули заминаи дониши ибтидоӣ, ғайр гардонидани захираи луғавии номҳои ашъи ошхона, ҳангоми шиносӣ бо коктейлҳои ошпаз ба ошпаз асбобҳои рӯзгор барои таомпазӣ (гӯшттозакунак, табақ, дег) лозим аст

(ошпаз, коса, тахтаи буридан ва ғ.) маҳсулоти хӯрокворӣ (карам, лаблабу, лубиё, нахӯд, каду, шалғам ва ғ.) хӯрокҳо (шӯрбо, мастова, шавла, оши палав, долма, чучвара, котлет ва ғ.) номҳои амалҳои марбут ба пухтани хӯрок (фрит, чӯшиш, шино ва ғ.) луғати қаблан сохташуда ба ЗХ, видеоролик, флешкартаҳои гуногун аз варақаҳои расмӣ ва ё бевосита аз муаллим ёд мегиранд ва дар натиҷа захираи луғавии онҳо ганӣ ва ғаъолтар мегардад. Он ҳамчунин аз усулҳои муқаррарии аз ёд кардани луғат самараноктар аст.

Дар ибтидо дар бораи сохтани ҷумлаҳои содда дар асоси талабот ва истифодаи онҳо омӯхтан ба мақсад мувофиқ мебуд, зеро вақте донишомӯзон нутқи худро бо ЗХ бо тарҷумайи он аз забони модариашон эҷод мекунанд, дар аввал дуруст будани шакли ҷумла бамаврид аст. Дар солҳои минбаъда вазифаҳои барномаҳои ташаккули соҳи грамматикӣ нутқ ва мазмуни онҳо мураккабтаранд.

Барои омӯзонидани хонандагони ин синфҳо дар гуфтор дар навҳои гуногуни пайвандакҳо (пайвандӣ, пайвандак), ёридиҳанда, пайвандак ва малакаҳо аз қабилӣ истифодаи дурусти воҳидҳои ЗХ такмил дода мешаванд.

Ташаккули фарҳанги солимии нутқ яке аз хусусиятҳои асосии инкишофи нутқ дар ЗХ мебошад. Овоз ва талаффузи дуруст талаффузи дурусти тамоми овозҳо дар ЗХ, ифодаи диксия ва интонатсия, дуруст нафаскашӣ ҳангоми суҳанронӣ, танзими оҳанг ва суръати овозро дар бар мегирад. Хонандагон бояд бо ЗХ фаҳмо, на шитобкорона ва ба қадри кофӣ баланд гап зананд, калимаҳоро як ба як талаффуз кунанд, садоноку ҳамсадохоро дуруст талаффуз кунанд, воситаҳои интонатсияро дуруст истифода баранд.

Супоришҳои таълими ЗХ-ии МТМУ оӣ дар ҳар синф бо назардошти хусусиятҳои курс ва психологии хонандагон иҷро карда мешаванд, зеро сатҳи азхудкунии забон дар байни донишомӯзон

метавонад гуногун бошад.

Ба хонандагон сухан гуфтан. Барои ба хонандагон таълим додани нутқ барнома тартиб додан лозим меояд. Тавсия дода мешавад, ки аз рӯйи намудҳои ҷумлаҳои пурсишӣ саволхоро ба ЗХ пешакӣ тайёр кунед. Ба онҳо омӯзонидани як ба як барои тамоми синф ба саволҳо ҷавоб додан, ҳамчун гурӯҳ суханронӣ кардан, иштирок дар суҳбат, бодикқат гӯш кардани ҷавобҳои ҳамсолон ва худ савол додан ба тағйироти муассир дар нутқи ЗХ оварда мерасонад. Илова бар ин, ҳисси мусбат, аз қабилӣ гуфтугӯӣ самимӣ ва пурмазмун хангоми суҳбат бо омӯзгорони ЗХ низ парварида мешавад. Имрӯз дар МТМУ усули инкишоф додани нутқи пайваст, яъне таълими ҳикоят васеъ паҳн шудааст.

Муқаддима ба адабиёти хоричӣ. Бо мақсади парваридан ва инкишоф додани шавқу ҳавас ва меҳру муҳаббати хонандагон ба адабиёти бадеии ЗХ ба хонандагон дар сатҳи муайян дostonу шеърҳо хонда, афсонаҳо нақл карда, шеърҳо аз ёд карда мешаванд.

Дар барномаҳои МТМУ аз назар гузарондани расмҳои китоб ва дуруст тасвир кардани онҳо ба ЗХ, фаҳмидани мазмуни асар, баҳо дода тавонистан ба амалиёти персонажҳо, парваридани дилрабоии калимаҳои бадеӣ нишон дода шудааст.

«Дар масъалаи ошноӣ бо муҳити зист ва инкишофи нутқ дар чараёни таълим дар МТМУ ду хусусият нақши муҳим доранд: Он ба таълими ЗХ дар МТМУ ва бо ҳамин инкишоф додани нутқи даҳонии хонандагон асос ёфтааст. Яке аз вазифаҳои асосии МТМУ, ки ба таълими ЗХ мутобиқ карда шудаанд, дуруст ва дақиқ омӯхтани ЗХ ба хонандагон мебошад. Дар рафти машғулиятҳо машғулиятҳои васеъ истифода бурда мешаванд, ки дониш, малака ва маҳоратҳои пеш аз ин ҳосилшударо мустаҳкам менамоянд. Масалан, дар бораи саёҳати худ нақл кардан, дар бораи толори варзишӣ суҳбат кардан, нақл кардани афсона ё ҳикояи қаблан хондашуда ё гуфташуда, такрор кардани шеърҳои қаблан аз

ёдшуда» [153, с.26].

Фаъолиятхое, ки донишхоро умумӣ ва низомнок мекунанд. («Ба кӣ чӣ лозим?»). Дар бозиҳои «Мағоза» хонандагон аз рӯйи ранг, шакл ва таъйиноти ашёҳо гурӯҳбандӣ карда мешаванд). Машқҳои ҳисобдорӣ дар фаъолияти аёни истифода мешаванд, аммо ин навъи омӯзиш барои муайян кардани сатҳи дониш ва маҳорати хонанда аз ЗХ зарур аст.

Дар ибтидои соли хониш барои муайян кардани дониши хонандагони нав қабулшуда аз рӯйи донишҳои муайян машғулиятҳои тестӣ гузаронидан ба мақсад мувофиқ аст. То охири кори иҷрошуда гузаштан ба мақсад мувофиқ аст.

«Дар МТМУ барои таълими ЗХ истифодаи навъҳои бештар омехтаи синфҳо чорӣ карда шудааст. Масалан, дар як машғулият хонанда бо маводи нави таълим шинос мешавад, дониши пештар ташаккулёфта такрор ва мустаҳкам мегардад» [153, 24].

Машқҳои таълими нутқ хусусиятҳои ба худ хос доранд ва баъзан дар гузаронидани машғулият душвориҳо ба амал меоянд. Ҳамаи хонандагон дар машғулиятҳои санъати тасвирӣ, ТҶ ва мусиқӣ баробар фаъолият нишон медиҳанд, вале на ҳамаи хонандагон дар таълими нутқ як хел фаъоланд. Дар вазифаҳои, ки аз рӯйи расм ҳикоя сохтан, ба саволҳо ҷавоб медиҳад, баъзе хонандагон ҷавоб медиҳанд, боқимонда ҷавоби ҳамсинфиро пур мекунанд.

Ҳар як муаллим ҳангоми ташкили машғулият бояд ба талаботи дидактикии зерин қатъиян риоя кунад: ба машғулият пешакӣ ҳаматарафа тайёрӣ دیدан, мазмуну усулҳои таълими онро муайян кардан. Тақсимооти бори кори ақлий (пешакӣ муайян кардани шиддати руҳию равонӣ).

Муаллим принсипи инкишофи таълимро риоя намуда, ба хонандагон вазифаҳои мураккаб медиҳад, ки фаъолияти ақлиро талаб мекунанд. Ҷанба ва хусусияти тарбиявӣ доштани синфҳо. Доштани хусусияти шавқоваронаи таълим.

Пеш аз оғози машғулият дар хонандагон майлу хоҳиши омӯхтан, хоҳиши омӯхтани чизи навро бедор кардан лозим аст.

Интихоби усулҳои таълим вобаста ба сохтори таълим. Сохтори таълим бояд пешакӣ аниқ муайян карда шавад. Дар ибтидои машғулият хангоми шинос кардани маводи нав дар машғулиятҳои гузашта омӯхташуда ба хотир оварда, бо муаллими хонандагон алоқаманд карда мешавад. Вай қисми ибтидоии дарсҳоро ба таври муассир ва шавқовар ташкил намуда, шавқу ҳаваси хонандагонро ба қисмҳои минбаъдаи хонандагон бедор карда, устувории диққати онҳоро таъмин менамояд. Биноан, истифодаи бозихҳои интерактивӣ дар дарсҳои ЗХ роҳи хуб аст.

Пас аз он хонандагон кори мустақилона иҷро мекунанд, вале муаллим ба таъби машғулият ва кайфияти машғулият дар охир низ диққат медиҳад. Агар намуди машғулият тағйир ёбад, он гоҳ қисми дарс, мавзуи дарс ва схемаи асосии дарс нодуруст мебошанд.

Қисман мазмуну мундариҷаи дарс дар шакли шиносӣ бошад, қисман усулҳои таълим истифода мешаванд. Масалан, вақте муаллим аз шогирд кам талаб мекунад, ки шеърро аз ёд бихонад, ба он мефаҳмонад, ки шеърро чи гуна гуфт (бо хушнудӣ ё боодобона) ва барои ҷӣ тавр гуфтан лозим аст.

Баъзан сохтори тарҳ назар ба фаъолият осонтар ё мураккабтар аст ва ба он нигоҳ кардан осон аст. Фаъолияти нутқи ҳар як хонанда дар ҳама марҳилаҳои инкишофи таълим нақши муҳим дорад. «Гуфтори фаъол» маънои онро дорад, ки нутқи хонанда аз ҷониби педагог ва ҳамсолони ӯ фаълоне таълим дода мешавад ва дарк карда мешавад ва нутқ бо тамоми фаъолият яқсон нест. Агар саволдиҳанда саволро дуруст интихоб кунад ва онро қалбакӣ накунад, фаъолияти завқӣ озод мешавад.

Вақте, ки муаллим ба хонанда савол медиҳад, сурудро такрор кардан шарт нест ё онро такрор кардан лозим аст ва барнома масъул аст. Дар баробари ин як гурӯҳ сарояндаҳо мехоҳанд бисанҷанд, ки ҷавоб дуруст

аст ё дурӯғ ва суол ин аст: «Дуруст аст ва пурра ҷавоб дода шудааст?». Боз чи бояд гуфт? Шумо дар бораи чӣ мегӯед?

Шакли қисми доманадори таълими якҷояи тарбияи дастаҷамъона ва хизматҳои шоён - ҷавоби умумӣ ва оҳанг - ҷавоби умумӣ ва ғайра. Муаллим ҳангоми интиҳоби дараҷаи инфиродии дониш, маҳорат ва шавқу ҳаваси хонандагонро ба назар мегирад. Махсусан, муаллим ба хонандагоне, ки дар таълиму тарбияи нутқ чандон хуб нестанд, диққати махсус медиҳад. Шумо ҳамон одамед, шумо одами доноед, ки хомӯш аст, муошират кардан намехоҳед, дар идора кор карда наметавонед ва бемори ором ҳастед, ҳамеша алоҳида мурочиат кунед.

Таълими муташаккилона. Дар баробари ин муҳити тарбия аз ҷиҳати эстетикӣ гуворо аст. Дар натиҷа, ӯ ба китфҳо нигоҳ мекунад. Дар рафти дарс нутқи муаллим мушоҳида карда шуда, ҷавоб дар дафтар қайд карда мешавад. Дар ин маврид дар назди муаллим вазифаи мушаххас ва чорабинии махсус гузошта мешавад.

Муттаҳидсозӣ ё дигар фаъолиятҳо. Риояи дар талабот хеле муҳим аст. Зеро сухани хуб инкишофёфта мисли сароянда моҳирона аст ва маҳорати ӯ боиси тафаккури хуб инкишофёфта мегардад.

«Хонанда забонро омӯхта, дар амал дигар чораҳо дида метавонад. Навбати хонандагон аст, ки чорабинии махсус ташкил кунад. Дар байни як машғулият иҷро кардани ҳамаи вазифаҳо (барномаи зарурӣ) мумкин нест. Масалан, калимаҳои марбут ба ободонии рӯзгор, ходисаҳои табиӣ, меҳнати дастӣ, меҳнат аз танҳои дар рафти ба таркиби луғати сарояндагони шахсӣ дохил мешаванд. Ин ёри махсус ба рассом ва шогирди бозсоз мебошад. Бозиҳои нақшӣ вобаста ба бобу касб (духтур, хонадор, муаллим, ронанда, фурушанда) ёри мерасонад, ки калимаҳои касб ба хазинаи луғавӣ зуд ворид шаванд, ҳама малакаҳои гуфтори фарҳангиро аз худ мекунанд» [153, с.104].

Дар таркиби луғавии хонанда вожаҳои зерин дохил мешаванд:

«Азхуд карданашон» вожаи фаъол аст, биноан, дар гуфтор «калон, ғафс, вазнин, борик, дароз, аз боло ба поён» истифода бурдан лозим аст (пеш, пас, рост, чап ва ғайра), дар барф, мамнуъгоҳ, аз яхмос ғанӣ аст). Ҳамин тариқ, ташаккул додани салоҳияти муоширатӣ кори ҷолиб, вале осон нест.

Худи хонандагон фикр кардан, инъикос кардан, эҷод карданро меомӯзанд, онҳоро тадричан, моҳирона, ба таври таҷрибавӣ таълим додан лозим аст.

Технологияҳои дар кор пешниҳодшуда имкон медиҳанд, ки чунин натиҷаро ба даст оранд.

Муҳаққиқи тоҷик М.Абдуссатторова оид ба технологияҳои омӯзиш ва таълими ЗА мулоҳиза ронда, чунин изҳори ақида кардааст: «Пештар, тамоми авлавиятҳо ба грамматика, қариб механикии азхудкунии лексика, хониш ва тарҷумаи адабӣ дода мешуд. Чунинанд принципҳои мактаби кӯҳна, ки (ба он ҳаққи худро додан) то ҳол самара мебахшид, вале ба кадом ҳисоб? Омӯзиши забон тавассути кори тӯлони муқаррарӣ сурат гирифт. Супоришҳо хеле якрангӣ буданд: хондани матн, тарҷума, дар хотир нигоҳ доштани калимаҳои нав, нақл кардан, машқҳо аз рӯи матн. Баъзан ба хотири тағйири зарурии фаъолият, иншо ё диктант, илова бар он машқҳои фонетикӣ ҳамчун истироҳат. Вақте, ки ба хондан ва кор кардан аз рӯи мавзӯҳо авлавият дода мешуд, танҳо як вазифаи забон - иттилоотӣ амалӣ мегардад. Бесабаб нест, ки ин забонро кам одамон нағз медонистанд: онро фақат одамони хеле мақсаднок ва меҳнатдӯст дар дараҷаи баланд азхуд карда метавонистанд. Аммо аз ҷиҳати малакаи грамматика онҳо метавонанд ба осонӣ бо хатмкунандагони Кембрич рақобат кунанд! Дуруст аст, ки онҳо ба ивази меҳнаташон ҳаққи хуб гирифтанд: касби муаллими забони хориҷӣ ё тарҷумон дар мамлақати мо хеле бонуфуз ҳисоб мешуд» [1,с.44].

Ба андешаи муҳаққиқи тоҷик Ф.Қурбонова, «Таҳлили хусусияти

ҳадафҳое, ки дар назди таълими ЗХ ба хонандагон меистанд, нишон медиҳанд, ки дар сурати созмондиҳии хуби раванди таълими ЗХ (ЗА) хонандагон, ҳам ба ҳадафҳои амалӣ ва таълимӣ ва ҳам ҳадафҳои рушдбӣ расида метавонанд. Дар замони мо барои мутахассиси ояндаи ҳар гуна соҳаи истеҳсолот ё соҳаи хизматрасонӣ фақат тавонистани хондан ва тарҷумаи матнҳои соҳавии ба ҳадаф гирифташуда кофӣ нест, балки истифодаи ЗХ-ро дар соҳаҳои гуногуни муошират бояд тавонад. Мутаносибан, ба мақсади асосии таълими ЗХ фақат дар сурати рушди муносиби салоҳияти нутқи ЗХ-и хонандагон ноил шудан мумкин аст. Ташаккули салоҳияти нутқи ЗХ-и хонандагон бояд комил бошад, ки асоси онро ҷаҳолкунии омилҳои шавқмандкунӣ ва рефлексия дар ҳолатҳои талаби иҷтимоии ҷаҳолияти нутқӣ ташкил медиҳад. Барои амалисозии муваффақона ва муассири ин раванд муҳити таълимӣ, шароити педагогӣ ва методҳои муосир заруранд. Воситаи аз ҳама муассири ташаккул ва рушди нутқи ЗХ дар хонандагон рафтан ва истиқомати онҳо дар кишвари забонаш омӯхташаванда ва пурра воридшавӣ дар муҳити ЗХ-и асл, аз ҷумла, воридшавӣ дар фазои фарҳангӣ, анъана, урфу одат, меъёрҳои иҷтимоӣ ва ҳуқуқии мамлақати мазкур мебошад. Омӯзиши ЗХ пеш аз ҳама ташаккули маҳорати муошират бо ЗХ-ро дар назар дорад. Маълум аст, ки МТМУ ҚТ имконияти фиристодани тамоми хонандагонро ба кишвари забонаш омӯхташаванда, барои рушди комили нутқи коммуникативии онҳо надоранд. Аммо барои фароҳам овардани муҳити ЗХ, барои кор бо хонандагон омӯзгорон ё кормандони соҳаҳои гуногуни хориҷиро метавон даъват кард. Онҳо зимни нақл дар бораи фарҳанг, анъана ё сатҳ ва тарзи зиндагии ин кишварҳо метавонанд хонандагонро ба омӯзиши ЗХ шавқманд намоянд» [80, с.105].

Ба андешаи муҳаққиқони тоҷик П.Лутфуллоева ва М.Шарифов,

«Дар фазои иҷтимоию фарҳангии муосири ҷумҳурии мо омӯзиши забон ба стратегияи асосии рушди маърифати забонӣ дар Тоҷикистон табдил ёфта истодааст. Хатмкунандагони мактабҳо бо сабаби бесамар будани усулҳои таълими ЗХ, ки аз як тараф ба талаботи муосир ҷавобгӯ нестанд ва аз тарафи дигар набудани бозори меҳнат, сатҳи кофӣи ЗХ надоштанд» [90,с.15].

Муҳаққиқони тоҷик Ф.Салимов ва М.Раҳмонов, оид ба тарзи омӯзиш мулоҳиза ронда, зикр мекунанд, ки «Тарзи омӯзиши классики грамматикаи тарҷумонии таълим ба омӯзиши академики забон равона гардидааст, ки он фаҳмиши амиқи сохтори грамматикӣ, малакаи устувори нутқи хатири меҳнад. Усули иртиботӣ - амалӣ буда, ба рушди муваффақонаи қобилиятҳо нисбати муколамаи шифохӣ равона гардида, дар одам шавқу рағбати иловагиро нисбати омӯзиши забон фароҳам меорад, ки манфиатдории хонандаро ба машғулиятҳо, яъне самаранокӣ ва натиҷанокиро таъмин менамояд» [136, с.165].

Дар давоми тамоми таърихи методикаи таълими ЗХ муносибат ба таълими нутқи шифоҳӣ якранг буда, зуд-зуд тағйир меёфт. Ба андозаи бештар ба сохти гуногуни иҷтимоии ҷомеа дар давраҳои гуногун ва эҳтиёҷоти истифодаи ЗХ вобаста буд.

Дар робита ба ҷавҳари таълим ва омӯзиш муҳаққиқони тоҷик Ф.Шарифзода ва А.М.Миралиев чунин изҳори назар кардаанд: «Омӯзиш ё таълим - шеваи махсуси таҳсилот мебошад, ки ба инкишофи шахсият тавассути ташкили азхудкунии донишҳои илмӣ ва усулҳои фаъолият аз ҷониби таълимгиранда равона шудааст» [171, 35].

Дар солҳои Ҳокимияти Шуравӣ вазъият тағйир ёфт ва муаллимон маҷбур шуданд, ки стратегияҳои нави нигоҳ доштани ЗХ-ро ҳамчун фанни таълимӣ қор кунанд. Дар солҳои 90-ум дар мактабҳо ЗА васеътар омӯхта мешуд.

“Дар марҳалаи ҳозираи рушди педагогика яке аз принципҳои

муҳимтарини таълим принсипи муносибати инфиродӣ мебошад. Татбиқи ин принсип ба муаллим имкон медиҳад, ки дар натиҷаи омӯзиши ҳаматарафаи шогирдонаш на танҳо дар бораи хислату сифат ва шавқу хаваси онҳо, балки дар бораи хусусиятҳои азхудкунии маводи таълимӣ аз тарафи ҳар як талаба тасаввурот пайдо кунад» [153,28].

Бо дарназардошти низоми таърихан муқарраргардидаи тарбияи кӯдакон дар амалияи илми педагогӣ даврабандии зерини синну сол маъмул аст:

Ҷадвали 1. Даврабандии синну сол

Синну соли тифлӣ	0-1 соли ҳаёт
Синну соли ибтидоӣ	1-2 соли ҳаёт
Синну соли томактабӣ	3-6 солагӣ
Синну соли хурди мактабӣ	7-10 солагӣ
Синну соли миёнаи мактабӣ ва ё наврасӣ	11 -15 солагӣ
Синну соли калони мактабӣ ва ё ҷавонии ибтидоӣ	16-18 солагӣ

Ҳамин тариқ, синни мактаби миёна ё наврасӣ (11-15 сола), ки дар меҳвари ин қор қарор дорад, барои омӯзиши фаъолияти муштаракӣ омӯзишӣ мусоид ё чунон ки дар психология мегӯянд, ҳассос аст. Ба гуфтаи равоншиноси барҷаста Д.Б.Элкони, «...ҳар як давраи рушди кӯдак бо вазъияти рушди иҷтимоии худ, фаъолияти пешбаранда, омосҳои марказии равонӣ ва тағйироти вобаста ба синну сол дар тамоми психикаи худ хос аст» [173,с.с.11].

Вобаста ба давраи синну соле, ки хонандагони дар таҷрибаю озмоишҳои таҳқиқотии мо ҷалб карда шудаанд, муҳаққиқи тоҷик Ю.Юнусов чунин изҳори андеша кардааст: «Давраи наврасӣ (аз 11 то 15 солагӣ. Хусусиятҳои хоси кӯдакони ин синну сол аз он иборат аст, ки онҳо худро хурдсол ҳисоб намекунанд, мепиндоранд, ки аллақай калон шудаанд. Ин давраро педагоги машҳур В.А.Сухомлинский давраи

тавлиди шаҳрванд, давраи гузариш аз хурдсолӣ ба калонсолӣ номида буд» [143, с.22].

Дар азхудкунии мавод ва рушди малакаи нутқ ба мушоҳидаи мақсаднок, хоҳиши дарёфт намудани чизи асосӣ, ҷудо кардани нуқтаҳои мустаҳкам, ки ба ёддошт ва такрористеҳсолкуниро осон мекунад, беш аз пеш аҳамияти калон дода мешавад. Бо вучуди ин, бо вучуди ҳама бартариятҳои ин синну сол дар бобати ташкил ва татбиқи раванди таълим, як қатор душвориҳои ҳастанд, ки ҳангоми кор бо ХСМ рӯ ба рӯ мешаванд.

Дар ин маврид на танҳо баҳо додан ба фаъолияти хонанда ва қобилиятҳои равонии ӯ аз ҷониби дигарон аҳамияти калон дорад, балки худбаҳодиҳӣ низ дар давраи наврасӣ нақши бартари доштаро ишғол мекунад.

Нақши ангеа дар таълими забони англисӣ. Масъалаи ҳавасмандӣ, мавҷудият ё набудани он, вижагиҳои офаридан ва истифодабарии он аз нуқтаи назари раванди таълими ЗХ муҳим аст.

Ҳавасмандкунӣ яке аз масъалаҳои бунёдии ҳам психологияи ватанӣ ва ҳам хориҷӣ мебошад, ки ба он муҳаққиқон, аз қабиле Л.Виготский, А.Н.Леонтев, С.Л.Рубинштейн, П.Чейкобсон, В.Г.Ананиев, Л.Бозович, К.Д.Ушинский, А.Маслоу, Ч.Аткинсон ва дигарон тавачҷуҳ зоҳир кардаанд. Барои фаҳмидани ангеа усулҳои гуногун мавҷуданд. Муҳаққиқ А.Н.Леонтев аз ҷуни мафҳумҳо, монанди «мақсад» ва «ангеа» пуштибонӣ мекунад. Мақсад натиҷаи пешбинишавандаест, ки инсон онро тасаввур мекунад ва амалӣ мекунад ва ангеа ангеаи расидан ба ҳадафи додасуда мебошад.

Ангеахоро ҳамчун мавқеи ботинии шахс фаҳмидан мумкин аст. Ҳамчунин ангезаро ҳамчун импульс таъриф кардан мумкин аст, ки боиси содир шудани амал мегардад. Ангеа фаъолияти буда метавонад, ки бо қонеъ гардонидани талаботи инсон алоқаманд аст.

Зинасозии соҳаи ҳавасмандии шахс ҳар қадар баланд бошад, ҳамон қадар тафовут дар сатҳи қувва ва басомади татбиқи ангезаҳои сатҳи муайян зиёд мешавад.

Моҳияти ҳавасмандӣ дар ин маврид ҳамчун объекте ба ҳисоб меравад, ки талаботи додари қонун мекунад. Минбаъд ин назарияро тақвият дода, далел овардан мумкин аст, ки вазифаи асосии таълими фаъолияти нутқи ЗХ ташаккули нақшаи фаъолияти ҳавасмандкунӣ-эҳтиёҷотӣ дар хонандагон мебошад.

Ҳамин тариқ, агар суҳан дар бораи раванди азхудкунии ЗХ равад, пас «бахор»-и муҳимтарини он маҳз ҳавасмандии дохилии донишомӯзон хоҳад буд, зеро он сабабҳоеро, ки ба омӯзиши забон водор кардаанд (манфиати шахсӣ, хоҳиши муошират) муайян мекунад. Дар хотир бояд дошт, ки ин ҳавасмандӣ аз рӯи ақидаҳо ва ниёзҳои худ донишомӯз муайян карда мешавад, бинобар ин аз берун эҷод кардан душвор аст.

Нақши неруи гуфторӣ-нутқӣ ва хусусиятҳои истифодаи он дар дарсу машғулиятҳои ЗА. Қобилияти дуруст баён кардани андешаи худ ва дарк намудани ҳамсуҳбатро дар шароити муоширати воқеӣ мебошад. Бо ЗХ амалан суҳан рондан маънои истифодаи воситаҳои ЗХ-ро дар чараёни муоширати шифоҳӣ бо одамони дигар дорад, ки дар натиҷаи он нутқ ба ЗХ ба даст меояд.

Тахмин кардан душвор нест, ки аз уҳдаи иҷрои ин вазифа баромадан барояшон осон нахоҳад шуд, ба эҳтимол, дар натиҷаи нобарориашон сарсонӣ саргардон мешаванд ё ҳатто шавқу ҳаваси худро ба дарс гум мекунанд.

Вазъияти зеринро тасаввур кунед: хонандагон баъди дарси дигар ва танаффус ба дарси ЗХ омаданд ва баробари садои занг муаллим аз хонандагон хоҳиш мекунад, ки мавзӯи грамматикиро, ки дар дарси гузашта буд, ба ёд оранд. Мақсади тақвияти нутқ ташкили омӯзиши нутқ, фаъолияти тафаккури нутқ, муҳити табиӣ муошират мебошад.

Сеюм, он ба донишчӯён имкон медихад, ки маводи таълимии дар дарсҳои қаблӣ гузаштаре ба ёд оранд ва онҳоро ба кори фаъолона дар дарси ЗХ омода созанд.

Тибқи нишондоди муҳаққиқи рус С.А.Тюрикова, «Вобаста ба мақсад ва марҳилаҳои таълим якчанд намуди тақвияти нутқро чудо кардан мумкин аст: I.Машқи якдафъаина (барои амалӣ намудани малакаҳои мушаххас нигаронида шудааст): 1.фонетикӣ - ба дуруст тартиб додани овозҳои алоҳида нигаронида шудааст; 2.грамматикӣ - ба мустаҳкам намудани воҳидҳои грамматикӣ нигаронида шудааст; 3.лексикӣ - ба мустаҳкам намудани воҳидҳои луғавии мавзӯи додашуда нигаронида шудааст. II.Машқи маҷмӯӣ (комплексӣ) (барои ташаккули якчанд

Ба ақидаи муҳаққиқи тоҷик Г.Салоҳиддинова, “Дар муассисаҳои таҳсилоти олӣ ва миёнаи касбӣ, истифодаи технологияи муосир ва роҳҳои беҳ гардонидани сифати таълим дар ҷараёни дарсҳои ЗА ташаккули малакаҳои шунидану фаҳмидан, ҳарф задан ва хондан ҳадафи асосӣ ба шумор мераванд. Барои шогирдони забонамӯз аз ҳама чизи муҳимтарин барои беҳ гардонидани сифати таълим - муҳити забонӣ - (language environment) - ро ташкил намуда, ба онҳо бо он забони омӯхтаистодашон ҳарчи бештар гуфтугӯ ва бархӯрд намуданро талқин созем” [135, с.185-186].

Технологияи иртиботӣ махсусан ба қобилияти муошират нигаронида шудааст. Аз ҷаҳор "сутун", ки малакаҳои гуногуни забонро (хондан, навиштан, гуфтугӯ ва гӯш кардан) дастگیرӣ мекунанд, ба дуи охири бештар тавачҷуҳ зоҳир мекунанд. Равиши коммуникативӣ, пеш аз ҳама, барои рафъи тарсу ҳароси муошират таҳия шудааст.

Инсон бо маҷмӯи меъёри сохторҳои грамматикӣ ва 600-1000 калима мучаҳҳаз мешавад, шахс метавонад дар кишвари ношинос ба осонӣ забони умумиро пайдо кунад. Аммо гуфтан мумкин нест, ки тамоми

меъёрҳои ҳуқуқӣ, ки барои истифодаи самараноки усули коммуникатсионӣ дар таълими ЗХ ҳамчун забони дуюм имкон медиҳанд, аллакай омӯхта ва ташаккул ёфтаанд. Ин усул дар соҳаи дахлдор мавриди омӯзиш қарор дорад, вале то ҳол дар дигар давлатҳои хориҷӣ олимони дар ташкили методии таълим ба муошират бо ЗХ таҷрибаи кофӣ доранд.

“Муносибати коммуникатсионӣ ҳамчун як самт кайҳо дар доираи дигар низомҳои таълимӣ ба вуҷуд омада ва инкишоф ёфтааст ва пайдоиши он ба ҷуз зарурати воқеӣ чизе беш нест. Ин зарурат, пеш аз ҳама, аз он бармеояд, ки пас аз ташаккули малакаҳои муошират бо ЗХ ҳамчун ҳадафи таълим эътироф гардид, бо мурури замон номувофиқатии ҳадафи нав бо усулҳои анъанавии таълими дар гузашта истифодашуда бештар мегардад. Намояндагони усули коммуникативии таълим чунин мешуморанд, ки салоҳияти коммуникатсионӣ бояд таълими моро тавре ташкил кунад, ки сифатҳо ва хусусиятҳои асосии он ба раванди муошират шабоҳат пайдо кунанд” [153,с.28].

Таълим бо усули коммуникативӣ ба инобат гирифтани ҳамаи ин хислатҳои хонандагонро дар бар мегирад, зеро танҳо бо ҳамин роҳ шароит барои муошират фароҳам овардан мумкин аст. Ҳавасмандии коммуникатсионӣ пайдо мешавад, мақсаднок будани воҳӯрӣ таъмин карда мешавад, муносибатҳо барқарор мешаванд ва ғайра.

. Чӣ қадаре ки муносибат ба барҳӯрди воқеӣ монанд бошад, ҳамон қадар ғоидаовартар аст. Биноан, бояд аз захираҳои таълимӣ самаранок истифода бурд.

Ҳама машқҳо бояд тавре бошанд, ки хонанда як вазифаи ҷумларо иҷро кунад ва таъсири мақсаднок ба ҳамсухбат роҳандозӣ намояд. Инҳо машқҳои шартӣ мебошанд, биноан, боварӣ дорем, ки масъала дар ташкили муколамаи таълимӣ нест, балки дар ташкили ҳамкориҳои суҳбат аст, на таълим.

Вазифа, пеш аз ҳама, методологияи омӯзиши ҷиҳатҳои лексикӣ ва грамматикӣ забонро муайян мекунад. Бархӯрди вазифӣ (функционалӣ) тахмин мекунад, ки ҳам калима ва ҳам шакли грамматикӣ дар амал дар асоси амалӣ шудани он муайян карда мешаванд: хонанда вазифаҳои гуногуни забонро иҷро мекунад, фикрро тасдиқ мекунад, чизи шундашро мепурсад, дар бораи чизе мепурсад, ҳамсуҳбатро ба амал ташвиқ мекунад, калима ё шаклҳои грамматикӣ зарурӣро меомӯзад. Ин як роҳи олиӣ ҷалби хонандагонӣ синну соли гуногун дар вазъиятҳо ва суҳбатҳост.

Интихоб ва ташкили мавод дар асоси мушкилот. Алоқаи вазъияти коммуникативӣ пешгӯӣ мекунад, яъне ин муносибати ибораи додасуда ба муносибатҳои муоширатгар ва мазмуни кори онҳост. Боварӣ дорем, ки хонандагоне, ки забон меомӯзанд, ба равиши "коммуникатсионӣ" ниёз доранд, ки усулҳои муассир ва анъанавӣ мебошанд, ки аз рӯи принсипи гузариш аз грамматика ба луғат ва сипас ба машқҳои мустақкам кор мекунанд. Масалан, барои шавқовар, ҷолиб ва дастрас будани дарс бояд муҳокимаи ҷолиб ва мубоҳисаҳои шавқовар сурат гирад. Барои мубоҳисаҳои шавқовар аввал ба усули коммуникативӣ муроҷиат мекунем, баъд он «фикрҳои пурҷӯшу хурӯш»-ро қайд карда, хотираро давра ба давра нав кардан ғоиданок аст.

Мақсади асосии таълим ташаккул додани салоҳияти коммуникатсионӣ дар хонандагон мебошад. Салоҳияти коммуникатсия метавонад ҷанбаҳои зеринро дар бар гирад: донишдони тарзи истифодаи забон барои мақсадҳо ва вазифаҳои гуногун; донишдони он, ки забон вобаста ба вазъияти мушаххаси коммуникативӣ ва иштирокчиёни ин вазъият чӣ гуна тағйир меёбад (масалан, фарқи байни гуфтори расмӣ ва ғайрирасмӣ, гуфтори шифоҳӣ ва хаттӣ); инҳо ҷанбаҳои асосие мебошанд, ки умуман дар омӯзиши 3X амалӣ карда мешаванд.

Муҳимияти малакаҳои муошират. Дар айни замон чунин усулҳо асосан дар таълими ЗХ истифода мешаванд. Барои муаллимони ЗМ усули коммуникативиро ягона, фаълтарин ва дурусти таълими ЗХ мешуморем. Қорӣ намудани шакли тестӣ ё имтиҳонии баҳодихии дониш дар таълим ба ташаккули салоҳиятҳои коммуникатсионӣ таъсири манфӣ мерасонад. Хонандагон камтар гап заданро сар мекарданд, ба онҳо дар шакли хатгӣ ҷавоб додан осонтар мешавад ва ҳангоми ҷавоб додан онҳо имкони бештар пайдо мекунанд.

Дар ин ҷо пайдоиши газетҳо нақши муҳим мебозад, ки боиси эҷоди паёмҳои кӯтоҳ ба ҷойи ҷавобҳо ва муҳокимаҳо мешавад. Биноан, мо зарурати фаъллона татбиқ кардани усулҳои коммуникатсионӣ барои хонандагонро ҳангоми таълими ЗХ ба назар мегирем. Мо боварӣ дорем, ки ин тартиб ва усулҳо ба хонандагон кӯмаки калон хоҳанд расонд.

Дар тӯли 20 соли охир пайдоиши технологияҳои нави иттилоотӣ, интернет, телефонҳои мобилӣ ва планшетҳо дар қори мо тағйироти кулӣ ба амал оварда, ин дастовардҳоро ба ҳаёти шахсии мо ворид кард. Тағйироти соҳаи технологӣ на танҳо дар соҳаи таълим инъикос меёбад, балки ба равандҳои дар он ҷойдошта бевосита таъсири худро мерасонад. Биноан, тасодуфӣ нест, ки озодсозии шаклҳои инноватсионии таълим дар навбати аввал боиси таҳкими ин ҷиҳатҳо мегардад.

Имрӯз ҷаҳони маориф ва касбро бе ТИК тасаввур кардан ғайриимкон аст. Ҳамкорӣ ва муоширати байни омӯзгорон ва хонандагон тавассути технологияҳои нави иттилоотӣ ба як воситаи ҳатмӣ табдил ёфтааст. Дар соҳаи касбӣ имкони гирифтани маълумоти охирин дар бораи касб ва мубодилаи афкор ва муошират бо ҳамкорон вучуд дорад. Хонандагон ин гуна технологияҳоро ба дарсҳои худ ворид намуда, ба қадри имкон намоиш ва истифода мебаранд.

Хонандагон дар касби худ истифода мебаранд: почтаи электронӣ,

Интернет ҳамчун сарчашма ва воситаи иртибот тавассути конфронсҳои маҷозӣ, барномаҳои симулятсия ё технологияҳои мобилӣ. Аз магнитофони анъанавӣ ё CD-плейерҳо то тахтаҳои интерактивӣ. Дар дарсҳои омӯзгорон ТИК, мобилӣ ва дигар технологияҳо, ба технологияҳои инноватсионӣ, аз ҷумла муҳити виртуалии 3D, муваффақона истифода мешаванд.

Шаклҳои инноватсионии таълимро ба таври умум метавон ба ду гурӯҳ тақсим кард: шаклҳое, ки дар технологияҳои интернетӣ ва технологияҳои компютерӣ асос ёфтаанд.

Шаклҳои инноватсионии таълим дар асоси технология. Дар навбати худ, шаклҳои инноватсионии таълим дар асоси технологияҳои интернетӣ метавонанд синхронӣ ва асинхронӣ бошанд. Видеоконфронси синхронӣ муошират, аз ҷумла гуфтугӯҳои воқеиро таъмин мекунад. Масалан, шумо метавонед бо истифода аз барномаҳои вохӯрии Skype, Meet, Zoom, Telegram, WeChat ва Voov конфронсҳои онлайн ва зангҳои телефонӣ анҷом диҳед. Истифодаи ин технология осон аст, барои омӯзиш вақти иловагӣ ва хароҷоти молиявиро талаб намекунад, зеро он дар ҳаёти ҳаррӯзаӣ ҳар як шахс мустақкам ҷойгир шудааст. Танҳо имконоти техникийи мувофиқ талаб карда мешаванд.

Компютерҳо, Интернет, барномаҳои телевизионӣ, рӯзномаҳо, маҷаллаҳо ва ғайра. истифода бурдан мумкин аст. Ҳамаи ин ба бедор шудани шавқу ҳаваси хонандагон ба таърих, фарҳанг ва анъанаҳои ЗХ мусоидат мекунад. Ҳангоми таълими ЗХ омӯзгорон вазъиятеро ба вучуд меоранд, ки хонандагон дар ҷуфт ва гурӯҳҳо бо ҳамдигар муошират мекунанд. Ин дарсро гуногунҷанба кардан мумкин аст. Тавассути кор дар гурӯҳҳо хонандагон мустақилияти худро нишон медиҳанд. Онҳо ба ҳамдигар ёрӣ расонда, гуфтаҳои ҳамсуҳбатонро муваффақона мустақкам карда метавонанд. Муаллим дар дарс ҳамчун

ташкилкунандаи суҳбат баромад карда, саволҳои роҳбарикунанда медихад, диққатро ба ақидаҳои аслии иштирокчиён ҷалб менамояд ва дар муҳокимаи масъалаҳои баҳсталаб ҳамчун ҳакам баромад мекунад.

1.2. Моҳият ва муҳтавои фаъолияти амалии муоширатии хонандагони мактаб

Мавзуи мазкур яке аз масъалаҳои мубрами рӯз буда, бо мавзуи таълими интерактивӣ зич алоқаманд аст. Ҳадафи таълими интерактивӣ на танҳо аз худ кардани грамматика ва луғати забони таълимшаванда, балки ташаккули салоҳияти коммуникативӣ, аз худ кардани малакаҳои зарурӣ барои истифодаи забон ба тарзи муоширатӣ дар доираи мавзуи пешниҳодшуда мебошад. Ин намуди таълим донишҷӯёнро барои истифодаи забон дар ҳаёти воқеӣ омода мекунад. Яъне, дар таълими муносибатӣ забони мушаххас таълим дода намешавад, балки бо истифода аз он забон муоширати мустақим анҷом дода мешавад.

Биноан, донишҷӯён бояд на танҳо шаклҳои забонро аз ёд кунанд, балки тарзи истифодаи онҳоро барои муоширати воқеӣ омӯзанд. Дар ин робита, ҳадаф муайян кардани усулҳои муассир барои ташаккули салоҳияти коммуникативӣ буд. Барои ноил шудан ба ин ҳадаф якҷанд вазифаҳоро иҷро кардан лозим, аз ҷумла:

- мафҳумҳои "дурустӣ" ва «саҳеҳӣ» таҳлил карда шаванд;
- масъалаи "салоҳияти коммуникативӣ" баррасӣ шавад;
- рӯйхати абзорҳои илмӣ ва методологӣ барои кӯмак дар муҳокимаи муфассали ин масъала истифода шаванд;
- усулҳои таҳлил, тартибдиҳӣ, муқоиса истифода шаванд.

Дар натиҷа усулҳои ташаккули салоҳияти муоширатӣ муайян карда мешаванд. Ҳамзамон, эътироф карда шуд, ки ба донишҷӯён имкони кор бо дониши ба даст овардаашон, рушди минбаъдаи он ва истифодаи

усулҳои муоширатӣ барои беҳтар кардани малакаҳои онҳо муҳим аст.

Бисёре аз кишварҳо тавассути "ичозатномадиҳӣ"-и нав дар соҳаи маориф ва таҳсилот бо талаботи мушаххас, тағйирот ва таҳаввулоти босуръати технологӣ, ҳамчунин ҳаракати академӣ маорифро ба сатҳи баландтар бардоштанд.

Дар ин робита, истилоҳи "ичозатномадиҳӣ" аз ҷиҳати филологӣ пешрафта аст. Умуман, дар солҳои 1960 ва 1970 дар Ғарб ва аз охири солҳои 1980 дар Русия истилоҳи "салоҳият" дар низоми рейтингӣ истифода мешуданд. Дар ЗТ истилоҳоти «салоҳият», «ӯҳдабарой», «тахассус» низ дар методологияи таълими ЗТ истифода мешуданд.

Дар баробари ин истилоҳот, мафҳумҳои «маҳорати касбӣ», «касбият», "фарҳанги педагогӣ" низ истифода мешаванд.

Дар асри XXI шумораи чизҳое, ки бояд ба барномаи таълимии мактаб дохил карда шаванд, меафзояд, аммо агар ин кор бо ин роҳ анҷом дода шавад, мактаб бо иттилоот сер мешавад ва ҳифз намешавад. Ва агар мактаб танҳо мутахассисони камсалоҳиятро омода кунад, пас он одамонро ба вучуд меорад, ки наметавонанд дар бораи вучуди поки худ андеша кунанд ва мулоҳиза ронанд. Салоҳиятмандии касбӣ бояд қисми барномаи таълимӣ бошад ва дар фаъолиятҳои беруназсинфӣ идома ёбад. Аз ин ҷо мо хусусият ва ҷандириеро зикр мекунем, ки ба шахс дар амалӣ кардани ҳадафҳои худ тавассути муайян кардани ҷузъи инфиродӣ кӯмак мекунад. Ин қобилияти донишҷӯро барои истифодаи дониш ва малакаҳои бадастоварда барои ҳалли ҳама гуна мушкилоти амалӣ ва назариявӣ дар ҳаёти ҳаррӯза афзоиш медиҳад.

Мафҳуми "дониш" дар шахсият дар асоси дониш, малака, қобилият ва маҳоратҳо ташаккул меёбад. Яъне, мафҳуми "дониш" мафҳумҳоро ба монанди "маърифат", "саводноқӣ" ва "маълумот" фаро мегирад. Аммо, ин танҳо маҷмуи оддии дониш, малака, қобилият нест. Мафҳуми

"дониш" на танҳо натиҷаҳои таълим (омӯзиш, парвариш), балки таҷрибаи кори эҷодии донишҷӯён ва низоми корҳои ҳаррӯзаро низ инъикос мекунад.

Пешшартҳои он аз низоми маорифи мактабӣ сарчашма мегиранд. Истилоҳи "салоҳияти муоширатӣ" аз ду маъно иборат аст, ки маънои онҳо "салоҳияти муносибатӣ" аст. Ин таҳлили оддии лексикӣ-семантикӣ нишон медиҳад, ки маънои марказӣ дар синтагмаи "салоҳияти муоширатӣ" маънои ":ҷомеа" аст. Ин маҷмуи хусусиятҳои муҳими сифатӣ мебошад, ки монеи амалӣ шудани ниёзҳои инсон барои эътирофи иҷтимоӣ, эҳтиром ва худшиносӣ ва мусоидат ба раванди иҷтимоӣ мегардад.

Умуман, усули назорат дар таҳсилоти касбӣ аз шом паҳн мешавад. Дар рафти ин равиш, баррасии таърифҳои зиёде анҷом дода шуд. Салоҳияти донишомӯзонро ҳамчун "қобилияти умумӣ ва омодагӣ ба кор, ки ба дониш ва таҷриба асос ёфтааст ва тавассути омӯзиш ба даст оварда шудааст, ки ба иштироки мустақилонаи шахс дар раванди таълимӣ ва маърифатӣ, ҳамчунин ҳамгироии муваффақонаи ӯ ба бозори меҳнат нигаронида шудааст", муайян кардан мумкин аст. Яъне, салоҳият омодагии шахсро барои иҷрои амали муайян инъикос мекунад ва на танҳо малакаҳо, донишҳо, балки ангежа, корҳои ҳаррӯза ва назари ахлоқиро низ фаро мегирад. Ҳамчунин, роҳбар дар ҳолатҳои хидмат мерасонад, ки корманд назоратро иваз мекунад, зеро ӯ арзёбии хусусиятҳои номзадро, ки дар байни корфармоён талабот дорад, мебинад.

Дар стандарти давлатии таълимӣ, "назорати муоширатӣ" ҳамчун раванди муқаррар ва ҳалли баъзе намудҳои вазифаҳои муоширатӣ муайян карда мешавад. Чунин амалҳо муайян кардани ҳадафҳои муносибат, арзёбии вазъият, ба назар гирифтани ҳадаф ва нияти

муносибати шарик, арзёбии стратегияҳои муассири муошират ва омода будан барои тағйир додани маънои услуби муоширатро фаро мегиранд.

Ҳамчунин, салоҳияти муоширатӣ, ҳамчун ҷузъи аввал, қобилияти барқарор кардан ва нигоҳ доштани робитаҳои зарурӣ бо дигар одамон, азхуд кардани меъёрҳои муайяни муошират ва рафтор ва «техника»-и муошират (қоидаҳои хушмуомилағӣ ва ғайра)-ро фаро мегирад.

Илова бар ин, «салоҳияти муоширатӣ» ҳамчунин ҳамчун ҷузъи салоҳияти умумӣ дар барномаҳои таълимӣ баррасӣ мешавад.

Ҳамчунин андешаҳои зиёде дар бораи аҳамияти салоҳияти муоширатӣ мавҷуданд. Масалан нишон додан мумкин аст, ки малакаҳои муоширати байнишахсии муаллимон яке аз ҷузъҳои муҳими таҳассуси касбии онҳо мебошанд, дар ҳоле ки ба зарурати рушди салоҳияти муоширатӣ дар марҳилаҳои гуногуни рушди шахс таваҷҷуҳ зоҳир кардан мумкин аст.

Аҳамияти барқарор ва нигоҳ доштани робитаҳои заруриро бо дигар одамон дарк карда мумкин асти. Таркиби салоҳияти муоширатӣ маҷмуи дониш ва малакаҳои муоширатиро фаро мегирад, ки чараёни муассири раванди муоширатро таъмин мекунад.

Ба андешаи мо, салоҳияти муоширатиро ҳамчун маҷмуи малакаҳои муоширатӣ фаҳмидан мумкин, яъне: қобилияти дарк кардани паём ё "хониши рӯ ба рӯ"; фаҳмиш; "худбаёнӣ" дар муносибатҳо бо аъзои гурӯҳ; сохтори дурусти равонии нутқ.

Мо салоҳияти муоширатиро ҳамчун маҷмуи малакаҳои байнишахсӣ муайян карда ментавонем:

- шифоҳияти нутқи шахс, муоширати ғайривербалӣ ё хомӯш ҳамчун абзор;
- ҳамчун абзори муттаҳидкунанда;
- бар асоси сифатҳои шахсии инсондӯстона (одобона, самимият, ахлоқ,

хамдардӣ, мулоҳиза ва ғайра) ва муошират бо дигарон дар сатҳи рушди худ, бо назардошти қобилиятҳои муоширатии ҳамсӯҳбат.

Бар он ақида така кардан лозим аст, ки салоҳияти муоширатӣ аз ҷониби хосиятҳои муайян карда мешавад, ки ба самаранокии муошират таъсир мерасонанд ва ин хосиятҳо бо қобилиятҳои муоширатии шахс муайян мекунад.

Салоҳияти муоширатиро ҳамчун низоми захираҳои дохилии шахс, ки барои амалӣ кардани амалҳои муассири муоширатии шахс дар заминаи муоширати байнишахсӣ зарур аст, баррасӣ кардан ба мақсад мувофиқ буда метавонад. Ин, дар навбати худ, барои тағйир додани низоми ислоҳи муошират, барномаҳои ҳаррӯза ва вохӯриҳои пурра, ки ба салоҳияти муоширатӣ асос ёфтаанд, ташвиқ карда мешавад.

Пажӯҳишҳои зиёде мавҷуданд, ки муайян ва исбот мекунанд, ки истеъдод, қобилияти муоширатӣ ҷузъи пурмазмунӣ муошират аст. Дар ин робита, дар натиҷаи таҳлили таълифоти муаллифони гуногун, ки салоҳияти муоширатиро меомӯзанд, ба хулосае омадан мумкин аст, ки сохтор унсурҳои гуногунро фаро мегирад.

Дар айни замон дар байни ин гуногунрангҳо, ҷузъҳои зерини салоҳияти муоширатӣ ба таври возеҳ фарқ карда мешаванд:

- дониши муоширатӣ;
- малакаҳои муоширатӣ;
- қобилиятҳои муоширатӣ.

Донишҳои муоширатӣ дониш ва маълумот дар бораи он аст, ки муошират чист, намудҳо, марҳилаҳо ва қонунҳои рушд. Ин малака донишро дар бораи сатҳи рушди маҳорати мушаххаси муоширатӣ ва кадом усулҳо дар кори он самаранок ва кадомҳо бесамаранд, фаро мегирад.

Маҳорати муоширатӣ қобилияти дуруст, босалоҳият ва возеҳ баён

кардани ақидаҳо ва дарки дурусти онҳо мебошад. Онҳо маҷмуи амалҳои бошууронаи муоширатӣ мебошанд, ки бар пояи омодагии баланди назариявӣ ва амалии шахсият асос ёфтаанд.

Рушди онҳо бо ташаккул ва рушди сифатҳои шахсӣ, ҳам дар соҳаи зеҳн ва ҳам дар соҳаи хусусиятҳои муҳими касбӣ алоқаманд аст. Қобилиятҳои муоширатӣ хусусиятҳои инфиродии равонӣ ва ҷисмонӣ мебошанд, ки дар раванди муошират ё ҳангоми иҷрои амалҳои муштарак муоширати муассир ва ҳамдигарфаҳмиро байни одамон таъмин мекунанд.

Қобилиятҳои муоширатӣ ба шумо имкон медиҳанд, ки бо дигар одамон тамоси муассир барқарор кунед, фаъолиятҳои муоширатӣ, ташкилӣ, педагогӣ ва дигар фаъолиятҳоро анҷом диҳед.

Дар мавриди ташаккули салоҳияти муоширатӣ, асоси он дар синфи якум қарор дорад. Пеш аз ҳама, қобилияти равон сухан гуфтан бо забони модарии худ, муоширати озод бо калонсолон ва ҳамсинфон, гӯш кардан ва фаҳмидани гуфтаҳо, қобилияти баён кардани андеша, хондан ва навиштан бо салоҳият ва ғайра ташаккул меёбанд ва дар натиҷа қобилияти мустақилона ба даст овардани дониш, татбиқи муносиби дониш дар вазъиятҳои воқеӣ ва ҳалли мушкилоти воқеӣ инкишоф меёбад.

Инро метавон тавассути усулҳои ташаккули салоҳияти муоширатӣ, баҳусус, баҳс (мунозира, мубориза), муошират, мусоҳибаи синфӣ, семинар-конфронс, таҳлили ақл, омӯзиш, бозии нақшбозӣ ва театри драмавӣ ба даст овард. Дар ин робита, мо ҳар яки онҳоро мухтасар тавсиф мекунем.

Баҳс (мубоҳиса) муҳокимаи масъалаи баҳсбарангез, мушкилот аст. Хусусияти асосии он, ки онро аз дигар намудҳои баҳсҳо фарқ мекунад, мубоҳиса ва мунозира аст. Ҳангоми муҳокимаи масъалаи баҳсбарангез,

хар як тараф ба андешаи ҳамсухбат муҳолифат мекунад ва мавқеи худро исбот мекунад.

Баҳс ҳамчунин муҳокимаи дастаҷамъонаи ҳама гуна мушкилот, масъалаҳои баҳсбарангезро дар назар дорад. Он ҳамчун усули ғаълсозии омӯзиши мавзуи муайян, масъалаи назариявӣ ва омӯзиши фаннӣ баррасӣ мешавад. Тавассути баҳс, донишомӯз дониши нав мегирад, дониши худро тасдиқ мекунад, меомӯзад, ки онро ҳимоя кунад.

Вазифаи асосии баҳс ҳавасмандгардонии раванди маърифатӣ мебошад. Муҳокима вазифаи асосии ин омӯзиш аст - ҳавасмандгардонӣ, аммо он ҳамчунин вазифаҳои дигарро иҷро мекунад. Дар амал, усули баҳс барои ҳалли масъалаҳои дониши нав, мустақкам кардани мавод, рушди қобилиятҳои эҷодӣ ва ташаккули малакаҳои умумии таълимӣ истифода мешавад, ки ба донишомӯзон имкон медиҳад, ки мушкилотро аз паҳлӯҳои гуногун дарк кунанд.

Маъруза - суҳбат. Мундариҷаи ин тавассути як қатор саволҳо расонида мешавад, ки донишомӯзон бояд мустақиман дар давоми дарс ба онҳо ҷавоб диҳанд. Усули муколама аз ҷустуҷӯи дастаҷамъонаи ҳақиқат (ҷавоби дуруст, роҳи ҳалли вазъияти мушкил) тавассути муколама байни донишомӯзон иборат аст. Ин усул хусусиятҳои умумӣ бо усули масъалагузорӣ дорад, аммо мавзуи муколама на ҳамеша метавонад мавқеи баҳсбарангез ё масъалаи мушкил бошад.

Донишомӯзон метавонанд саволҳоеро дар бораи як ё якчанд вазъияти мушкилӣ диҳанд, дониши худро дар бораи стандартҳо равшан кунанд ва ғайра. Дар ин ҷо ҷавоби дурустро дар як ҷо пайдо кардан мумкин нест, ба назар гирифтани андешаҳои якчанд нафар зарур аст.

Семинарҳо - конфронсҳо. Семинар як навъи ташкилоти таълимӣ аст, ки дар он донишомӯзон мустақилона дар болои маҷмуи саволҳо, масъалаҳо ва вазифаҳо бо истифода аз китобҳои дарсӣ ва дигар

воситаҳои дидактикӣ кор мекунад ва дар давоми семинар муҳокимаи ҷаҳол, ки таҳти роҳбарии муаллим сурат мегирад, ғояҳо ва эҳсосоти донишомӯзонро умумӣ мекунад.

Мағзшиканӣ як усули амалии ҳалли мушкилот аст, ки ба ҳавасмандгардониҳои ҷаҳоли эҷодкорӣ асос ёфтааст, ки дар он иштирокчиёни муҳокима даъват карда мешаванд, ки ҳарчи бештари роҳҳои ҳалли масъаларо, аз ҷумла роҳҳои ҳалли эҷодӣ ва тахайюлиро пешниҳод кунанд.

Пас аз ин, аз шумораи умумии ғояҳои зикршуда, беҳтарин мачмуаҳо интихоб карда мешаванд, ки метавонанд дар амал истифода шаванд. Ҳангоми мағзшиканӣ танқид манъ аст ва ҳар гуна ғоя, то чӣ андоза хандаовар бошад ҳам, ташвиқ карда мешавад. Ҳама андешаҳои баёншуда барои баррасии минбаъда аз ҷониби ҳайати коршиносон навишта мешаванд.

Пас аз тасдиқи қарор, "генераторҳои ғояҳо" ба рақибон ва тарафдорони он тақсим карда мешаванд, то нуқсонҳоро муайян кунанд ва онҳоро ислоҳ кунанд.

Омӯзиш як шакли омӯзиши ҷаҳол ва таълими таъсири равонӣ мебошад, ки дар раванди муоширати ҷаҳоли гурӯҳӣ анҷом дода мешавад ва ба афзоиши салоҳият дар соҳаи муошират нигаронида шудааст. Омӯзиш имкон медиҳад, ки технологияҳои муассир (усулҳо, шеваҳо, техникаҳо)-ро барои қабули қарорҳои мудирӣ ва бунёди муносибатҳои сатҳи баланд аз худ кунанд, хусусиятҳои инфиродии донишомӯзонро ошкор кунанд ва рафтори худро дар вазъияти муносибат танзим кунанд.

Илова бар ин, дар раванди омӯзиш, иштирокчиён усулҳо ва техникаҳои инфиродии муносибат ва қабули қарорҳоро дар асоси хусусиятҳои инфиродии худ ташаккул медиҳанд.

Ҷалби эҳсосии иштирокчиён дар вазъияти омӯзишӣ имкон медиҳад,

ки ангезаи баланд барои омӯзиш ба вучуд ояд, мустаҳкамшавии дониш ва ташаккули малака ва муносибатҳо афзоиш ёбад.

Бозӣ усули ташаккули салоҳияти муоширатӣ мебошад. Хусусиятҳои фаъолияти бозӣ самтгирӣ ба барқарор кардани муносибатҳои иҷтимоӣ, ҳамкориҳои мутақобила мебошанд. Фаъолияти бозӣ барои ҳалли масъалаҳои азхудкунии ҷаҳон, мустаҳкам кардани мавод, рушди қобилиятҳои эҷодӣ, ташаккули ҳадафҳои умумии таълимӣ истифода мешавад ва ба донишомӯзон имкон медиҳад, ки маводи таълимиро аз нуқтаи назари гуногун дарк ва омӯзанд.

Дар раванди таълим тағйироти гуногуни бозиҳои дар боло зикршуда истифода мешаванд: бозиҳои симулятсия, амалиётӣ, нақшбозӣ, театри тичоратӣ, драмаи психо- ва иҷтимоӣ.

Бозиҳои симулятсия. Дар дарс шумо метавонед рӯйдодҳои ҳама гуна ташкилот, муассиса ё шӯъбаи онро, масалан, корхона, шӯъба, коргоҳ, майдон ва ғайра, амалҳои воқеии одамон (воҳӯрии қорӣ, муҳокимаи нақша, гузаронидани пурсиш ва ғайра) ва муҳити атроф, шароити рӯйдод ё татбиқи чорабиниҳо (роҳбари идории кафедра, толори конференс ва ғайра) симулятсия кунед.

Бозиҳои амсиласозӣ (моделсозӣ). Сенарияҳои дорои тавсифи сохтор ва мақсади равандро ва ашёҳои симулятсияшуда ғайр аз сюжети ҳикоя мебошад.

Бозиҳои амалиётӣ. Онҳо барои такмил додани иҷрои амалиётҳои мушаххас, масалан, навиштани эссе, ҳалли масъалаҳо, усулҳои таблиғот ва гузаронидани маърака кӯмак мекунанд. Дар бозиҳои амалиётӣ, раванди қори мувофиқ амсиласозӣ карда мешавад. Бозиҳои ин навъ дар ҳолатҳои бозӣ карда мешаванд, ки бозиҳои воқеиро тақлид мекунанд.

Бозиҳои нақшбозӣ. Дар ин бозиҳо рафтори шахси мушаххас, тактикаи иҷрои вазифаҳо ва амалҳо такмил дода мешаванд. Барои

гузаронидани бозиҳои нақшбозӣ, амсила вазъият эҷод карда мешавад ва нақшҳо бо "мундариҷаи муфассал" дар байни донишомӯзон тақсим карда мешаванд.

Театри тичоратӣ. Дар ин ҳолат, донишомӯз нақши шахсро дар ин вазъият бозӣ мекунад. Дар ин ҷо донишомӯз бояд тамоми таҷриба, дониш ва малакаҳои худро истифода барад, ба тасвири шахси муайян одат кунад, амалҳои ӯро дарк кунад, вазъиятро арзёбӣ кунад ва роҳи дурусти рафторро пайдо кунад.

Вазифаи асосии менечери сахна роҳнамоии ҷавон дар вазъиятҳои аввалия, додани арзиши воқеӣ ба ҳазли ӯ, ба назар гирифтани имконоти дигарон, барқарор кардани тамос бо онҳо мебошад.

Барои намоиши сахнавӣ сценарияе тартиб дода мешавад, ки вазъияти воқеӣ, нақшҳои актёрҳо ва коргардонро тавсиф мекунад.

Психодрама ва сотсиодрама. Онҳо ба иҷрои нақшҳо ва театр хеле наздиканд. Ин ҳамчунин театр аст, аммо он як театри иҷтимоӣ - психологӣ аст, ки дар он қобилияти эҳсос кардани вазъияти кунунӣ, арзёбӣ ва тағйир додани вазъи шахси дигар ва доштани муносибати васеъ бо ӯ инкишоф дода мешавад.

Ҳар як усули омӯзишии баррасишуда хусусиятҳои худро дорад, ки хангоми истифодаи онҳо бояд ба назар гирифта шаванд. Истифодаи равиши муттаҳид барои рушд ва ташаккули салоҳияти муоширатии донишомӯзон аз ҳама фоидаовартар аст.

Ин маҷмуи усулҳои омӯзишӣ мебошад. Ҳар як усул афзалиятҳо ва маҳдудиятҳои худро дорад. Агар шумо усулҳоро дуруст муттаҳид ва истифода баред, шумо метавонед сатҳи баланди ҳамдардӣ, қобилияти мудирияти вазъиятҳои низоӣ, малакаҳои худбаёнӣ ва суҳанронӣ дар назди мардум, малакаҳои гӯш кардани ғабол ва малакаҳои истифодаи далелҳои худро самараноктар ташаккул диҳед.

Бар асоси таҳлили нуқтаи назарҳои гуногун оид ба рушди салоҳияти муоширатӣ, мо муайян кардем, ки муошират яке аз омилҳои муҳим дар рушди умумии равонии донишомӯз мебошад.

Салоҳияти муоширатӣ,

- аввалан, ба муваффақияти таълимӣ таъсир мерасонад;
- дуюм, раванди созгории донишомӯз ба муҳити зист дар бисёр мавридҳо аз салоҳияти муоширатӣ вобаста аст;
- сеюм, салоҳияти муоширатии донишомӯзонро метавон дар раванди таълимӣ ҳамчун захира барои ҳаёти ояндаи калонсолони онҳо ва ҳамчун захира барои рушди онҳо баррасӣ кард.

Ҳамин тариқ, чӣ гуна инкишоф ёфтани ҷанбаҳои гуногуни ҳаёти донишомӯз аз он вобаста аст, ки усулҳои рушди салоҳияти муоширатӣ то чӣ андоза хуб татбиқ карда мешаванд.

Ин усулҳои рушди салоҳияти муоширатӣ ба ташаккули муносибатҳо байни донишомӯзон, рушди дурусти нутқ ва татбиқи салоҳияти инфиродӣ таъсири махсус мерасонанд.

Ҳамин тариқ, салоҳияти муоширатӣ рушди маънавии шахсро ташаккул медиҳад, ба одамон барои фаҳмидани якдигар кӯмак мекунад. Ва аз сабаби он, ки ЗА дар самти муоширатӣ таълим дода мешавад ва эътироф кардани он, ки ҳадафи асосии омӯзиши забон ташаккули салоҳияти муоширатӣ аст, донишомӯзи ЗХ дар асоси арзишҳо ва тафаккури умумии инсонӣ назари наvero ба ҷаҳон инкишоф медиҳад.

Ин дар навбати худ, ба мундариҷаи донише, ки ЗХ интиқол медиҳад, саҳми назаррас мегузорад. Раванди азхудкунии ЗА ҳамчунин механизми ҳалқунандаи ташаккули шахсияти донишомӯзи забон мебошад. Ва дар дарсҳои ЗА ташаккули малака, дониш ва қобилиятҳои навъи мақсадноки нутқ аз ҷониби салоҳиятмандӣ мусоидат карда мешавад.

Дар ин замина маъноии иҷтимоии ЗХ тавассути паҳн кардани таҷрибаи эҷодии ЗТ ба донишомӯзон эътироф карда мешавад. Ба андешаи мо, иштироки одамон дар забаномӯзӣ яқсон нест. Қудрати нисбӣ ҳатто дар одамоне, ки дар хоби модарзодӣ гап мезананд, ёфт намешавад. Он вобаста ба қобилият ва муҳити атроф фарқ мекунад.

«Дар синни наврасию ҷавонӣ инсон бо зехни оддӣ оғоз меёбад ва дар раванди инкишофи худ ба зехни миёна табдил меёбад. Вақте ӯ калон мешавад, шакли хоси робитавии забонро ташаккул медиҳад, аммо ин аз хусусиятҳои ӯ вобаста аст ва бовар дорад, ки «барои ташаккули шакли муносибат, кори иҷрошуда дар ЗХ бояд аз сатҳи муносибат ташкил карда шавад. Биноан, барои ташаккули салоҳияти муошират, ташкили кор бо роҳи самаранок зарур аст» [153, с.94].

Дар асл рушди салоҳияти муошират бо муоширати дучониба мусоидат мекунад: фаҳмиши мутақобила байни муаллим ва донишомӯз, хоҳиши якҷоя кор кардан. Инҳо мустақиман ба ташаккули салоҳияти муошират таъсир мерасонанд. Агар донишомӯз ҳамчун як шахс андешаҳои худро дар ҳар вазъият, дар ҳар мавзӯ, ба осонӣ ва ба таври муназзам баён карда тавонад, аз як ғоя ба фикри дигар гузарад ва бо ҳар кас ба осонӣ ва самаранок муошират кунад, пас сатҳи салоҳияти муоширатии ӯ ба назар мерасад.

Салоҳият дониш, малака ва таҷрибаи ҷамъшуда вобаста ба фаъолиятҳои муайян дар соҳаи муайян аст, дар ҳоле ки муошират маъноии муошират, фикру мулоҳизаҳои мутақобила, суҳбат ва гӯш карданро дорад. Биноан, салоҳияти муносибатӣ қисми даатачамъонаии муоширатчиён аст, ки ба муошират ва иртиботот, доштани малакаҳо, маҳорат ва таносуби дониш алоқаманданд.

Илми педагогии имруза ва амалияи мактабии тоҷикӣ роҳҳои ба эҷодиёти мустақилона ҷалб намудан ва озод намудани хонандагонро

дар азхуд кардан ва муваффақона татбиқ намудани донишҳои нав пайваста ҷустуҷӯ мекунад.

Бо дарназардошти аҳамияти масъалаи ташаккули салоҳияти коммуникатсионӣ бисёр олимони ватанӣ ва хориҷӣ оид ба паҳлӯҳои гуногуни он дар илми педагогӣ таҳқиқоти ғаёло анҷом додаанд. Имрӯз вазифаҳои ТИК дар раванди ташаккули салоҳиятҳои коммуникатсионӣ муайян шудаанд. Роҳҳои имконпазири ташаккули салоҳияти забонӣ муайян карда шудаанд; масъалаҳои ташкили муоширати нутқи таъсирбахш; ташаккули салоҳияти коммуникативӣ дар раванди муошират ва як қатор ҷанбаҳои дигар мавриди омӯзиш қарор гирифтаанд.

Барои фаҳмидани табиати муошират бояд хусусияти нутқро ба назар гирифт. Дар таълифоти маорифпарварон ва равоншиносон таҳқиқи проблемаи муошират нишон дод, ки ҳодисаҳои нутқ ва муошират бо ҳам зич алоқаманд буда, ҳуди амали нутқ ҳамчун воҳид муқаррар шудааст. Қисмати муошират амали мушаххаси коммуникативиро ифода мекунад. Иҷрои ин ғаёлият мавҷудияти захираҳои мувофиқро талаб мекунад.

Дар асоси таҳқиқоти психологию педагогии муҳаққиқон малакаҳои муоширати байнишахсро ба маҷмуаи ҷунин малакаҳо дохил кардан мумкин аст; ҳамкориҳои байнишахсӣ; дарки байнишахсӣ.

Анҷом додани амал бо роҳи баромадан аз вазъ.

Ин имкон медиҳад бигӯем, ки дар раванди таълими муосир мафҳуми анъанавии салоҳияти ТИК ин қобилияти умумии таълимии кор бо иттилооти дар шакли электронӣ пешниҳодшуда ва саводнокии ТИК маҷмуи умумии малакаҳои шифоҳӣ, маърифатӣ, ахлоқӣ ва техникаи он мебошад.

Забон ва малакаҳои муошират ҷанбаҳои бунёдии рушди инсон буда, қобилияти мо барои баён кардани фикрҳо, эҳсосот ва ниятҳои ҳудро

ташаккул медиҳанд. Дар байни чузъҳои гуногуни муошират нутқ нақши муҳимро ишғол намуда, ҳамчун воситаи асосии робитаи байнишахсӣ ва мубодилаи дониш хизмат мекунад.

“Барои афроди дорои нуқсонҳои нутқ ва забон, аз қабилӣ ақибнишинӣ рушд, ихтилоли артикулятсия ё афазия, ба даст овардан ва такмил додани малакаҳои нутқ метавонад мушкилоти ҷиддӣ эҷод кунад. Дар тури солҳо, муҳаққиқон, клиникҳо ва технологҳо барои омӯхтани роҳҳои инноватсионӣ дастгирӣ ва такмил додани рушди нутқ дар одамони дорои маълумияти муошират ҳамкорӣ карданд. Пайдоиши технологияҳои муосир заминаи мусоидро барои таҳияи барномаҳо, таърифи ва ёриҳои нав, ки ба рушди малакаҳои муассири муошират нигаронида шудаанд, фароҳам овард” [153, с.112].

Аз низомҳои пешрафтаи шинохти нутқ ва барномаҳои сайёр (мобилӣ) то дастгоҳҳои пӯшида ва платформаҳои воқеияти маҷозӣ, ин технологияҳои инноватсионӣ дорои зарфияти инқилобӣ дар соҳаи патологияи нутқ ва забон мебошанд.

Дар мамлақати мо тарбияи маънавӣ ба дараҷаи сиёсати давлатии тарбияи инсонӣ комил баланд шуд, зеро инсон такягоҳи ҷомеа аст. Сарвари давлатамон доиман зикр ва таъкид мекунанд, ки насли комил пояи рушди кишвар аст, зеро шахсияти ҳар як хонанда ва донишомӯз метавонад ба рушди оянда таъсири сахт расонад.

Инкишофи дурусти нутқ барои ҳар як хонандаи тарбиягиранда аҳамияти калон дорад, то ки дар асоси талаботи замони шахсияти ҳаматарафа ташаккул ёбад ва дар қорҳои ҷамъият ҷаълона иштирок намояд.

Омода намудани кӯдакони синни мактабӣ ба таълиму тарбияи дурусти нутқ аз омӯзгори синфҳои ибтидоӣ ва миёнаи МТМУ донишу малакаи амикро талаб мекунад. Хонандагон ҳатто дар синни мактабӣ

дар раванди татбиқи амалии забони модарӣ зиндагӣ мекунад.

Муҳити мавҷудаи забонӣ маҳорату малакаҳои ибтидоии кӯдакро, ки ба истифодаи амалии забони ӯ вобастаанд, ташаккул медиҳад. Дар раванди гуфтор нақши талаффуз калон аст. Меъёри талаффуз омили пешбарандаи ташаккули шакли нутқи шифохӣ мебошад, зеро нигоҳ доштани якхела аз ҷиҳати садо дар чараёни гуфтор пеш аз ҳама бо якхела будани меъёрҳои талаффуз шарҳ дода мешавад.

Дар воқеъ, хонанда-кӯдак бори аввал калимаҳоро ба забони модариаш талаффуз мекунад. Захираи луғат бо синну сол зиёд мешавад. Асосан сохтори дурусти нутқ дар синфҳои ибтидоӣ ва миёна ташаккул ва инкишоф меёбад.

Нақши технологияҳои педагогӣ дар рушди нутқ дар таълими савод дар синфҳои ибтидоӣ ва миёна беҳамто аст. Дарс нозуктарин нукта пояи раванди таълим аст.

Яке аз меъёрҳои афзоиши самаранокии дарс истифодаи технологияи педагогӣ дар аз дарсҳо мебошад. Мундариҷаи таълим ва самаранокии таълимро такмил дода, мазмуни таълим ва самаранокии таълимро беҳтар намуда, камбудҳои нутқи хонандагонро бартараф карда, дар дарсҳои мунтазам бо истифода аз технологияҳои педагогӣ саводомӯзӣ ва инкишофи нутқи шифоҳию хаттии онҳоро истифода баранд.

Сабабҳои дар давраи саводомӯзӣ суст шудани нутқи хонандагон инҳо мебошанд:

- набудани таълими томақтабӣ;
- нарасидани рушд дар сатҳи тафаккур;
- надонистани забони модарӣ.

Дар парвариши нутқ истифода бурдани чунин технологияҳои ғайрианъанавӣ мувофиқ аст:

- хафт қадам;
- синквейн;

- ворид кардан;
- вазъияти мушкилотӣ;
- зина ба зина;
- чархофалак;
- намоиши мукаабҳо;
- диаграммаи Венн;
- коллаж;
- ҳамлаи ақлӣ.

Бо мақсади инкишоф додани нутқи даҳонии хонандагон дар ҳамкорӣ бо волидайн корҳои зерин гузаронда мешаванд:

- дар тафсири намоишҳои телевизионӣ;
- муошират;
- чорабиниҳои беруназсинфӣ;
- кор бо оила ва волидон;
- мутолиаи китоб;
- кор бо матн.

Дар воқеъ, бо технологияи педагогии дар боло зикршуда дониши хонандагон - ба афзоиши самаранокӣ ва равонии нутқ хизмат мекунад. Аз ҷумла: забон ва таҳассус. Технологияи «Ҳама ба ҳама таълим медиҳад». Ин технология барои мустаҳкам намудани дониши хонандагони синфҳои 5-6 оид ба гурӯҳҳои калимаҳо ва инкишоф додани нутқи шифоҳии онҳо истифода мешавад. Хонандагон ба 4 гурӯҳ тақсим мешаванд. Ҳар як гурӯҳ қоидаи худро дар бораи як гурӯҳи калимаҳо дар як ҷумла мегӯяд. Масалан, асп кист? чӣ? Кистанд? Чистанд? ба савол ҷавоб дода мешавад. Ҳама хонандагони гурӯҳ бо навбат қоидаҳои мегӯянд, ки ҷавоби ибораи исми мебошанд.

Технологияи «Ҳазор фарзанди як модар». Истифодаи технология дар синфҳои миёна (4, 5, 6) ба роҳ монда мешавад. Ба хонанда супориш дода мешавад, ки аз ҳарфҳои калимаи ношиносро пайдо кунад (масалан,

кӯмак). Дар синфҳои 5: ёфтани калимаҳо бо ҳарфи «к» сар мешаванд; Дар синфҳои 6: дарёфти калимаҳо аз ҳарфи «к» оғоз шуда, бо ҳарфи «к» анҷом мешаванд. Дар синфи 6: ёфтани калимаҳое, ки бо ҳарфи «к» оғоз шуда, дар мобайн бо ҳарфи «к» анҷом мешаванд. Дар синфҳои 7: ба онҳо супориш дода мешавад, ки калимаҳоро пайдо кунанд, ки дар онҳо ҳарфи «к» дар байни калима ҳамсадоҳи дугона бошад.

Ғайр аз ин, аз синфҳои 6-7-ум ин технология барои ёфтани калимаҳои якмаъно ва дарёфти калимаҳои дорои маънои муҳолиф истифода мешавад.

Ин бартарии технология аст; нутқи даҳонӣ ва хаттии хонандагонро инкишоф медиҳад. Захираи луғатро зиёд мекунад. Чизи дигари хуб он аст, ки хонандагон тадричан аз содда ба мураккаб пеш мераванд. Синфҳои 4: калид, тӯб, киштӣ, офтобпараст, кунҷид, кабуд. Синфи 5: кабуд, торт, тӯб, охӯй, ниёз, бурида, рангинкамон, каниз. Синфҳои 6: кабудӣ, калтакалос, чӯбдах, кабуд, сина. Синфи 7: маккор, чакка, зирак, ҳаққа, Макка, ду, аккордеон, дуккак.

«Усулҳо бештар аз хусусиятҳои синну соли хонандагон вобастаанд. Баробари калон шудани хонандагон дараҷаи кори мустақилона аз рӯйи маводи забонӣ низ баланд мешавад. Биноан, ҳангоми шунидани матн хоҳ шифоҳӣ ва хоҳ хаттӣ синну сол ва ҷаҳонбинии мувофиқи хонандаро интихоб кардан муҳим аст ва усули тафаккури эҷодӣ дар инкишофи нутқи хонандагон натиҷаи хуб медиҳад» [153,34].

Дар ин ҷо асосан ба интихоби мавзӯи дидактикӣ диққат дода мешавад. Хонандаи руҳу равони солим дошта метавонад дар ҳама гуна мавзӯ дар пеши назари бисёриҳо андешаи худро баён кунад. Биноан, масъалаи рушди нутқ яке аз ҷанбаҳои муҳими таълими ЗХ боқӣ мемонад.

Самаранокии истифодаи ин технологияҳои педагогӣ, рушди нутқи

хонандагон дар шароити имрӯза, ки тарбияи шахсияти озодандеш ба самти афзалиятноки сиёсати давлатӣ табдил ёфтааст, аҳамияти хоса дорад.

Инкишофи нутқ шартӣ зарурии ташаккули нутқ аст, ки ба муносибати маҷмӯӣ, ҳаматарафа, ки хусусиятҳои психологиро ба назар мегирад, нигаронида шудааст. Дар асоси ин таълифот ва адабиёт педагогҳо ва муҳаққиқон метавонанд усулу барномаҳои самарабахштар инкишоф додани эҷодиёти хонандагонро тартиб диҳанд.

Инкишофи салоҳияти нутқи хонандагони синфҳои миёна чӯзӣ муҳими раванди таълим буда, ба муваффақияти таҳсил ва мутобиқшавии иҷтимоии онҳо таъсир мерасонад.

«Таҳлили усулҳо ва равишҳои муосири тарҳрезии раванди рушди салоҳияти нутқ ба мо имкон медиҳад, ки тамоюлҳои асосӣ ва стратегияҳои муассирро муайян кунем. Усулҳои муосир технологияҳои интерактивӣ ва раванди таълимро фаъолона ҷорӣ мекунанд. Барномаҳои бозӣ, барномаҳои таълимӣ ва маводи мултимедиявӣ раванди фаъоли таълим ва омӯзишро таъмин мекунанд. Ин махсусан барои инкишоф додани малакаҳои гуфтугӯ ва гӯш кардан самаранок аст. Усулҳои методие, ки фардикунонии таълимро дар бар мегиранд, маъруфият пайдо мекунанд. Равишҳое, ки талаботи инфиродӣ ва хусусиятҳои ҳар як хонандаро ба инобат мегиранд, имкон медиҳад, ки маҳорати нутқ самаранок инкишоф дода шавад» [153, с.126].

Фардикунонии супоришҳои мустақилона, кор дар гурӯҳҳои хурд ва истифодаи маводи таълимии фардиро дар бар мегирад. Усулҳои муосир кӯшиш мекунанд, ки робитаи байни таълим ва ҳаёти воқеӣ барқарор карда шаванд.

Масъалаҳо ва машқҳо ба ҳолатҳои ҳаррӯза нигаронида шудаанд, ки дар он хонандагон метавонанд дастурҳои нутқро истифода баранд.

Бисёр усулҳо унсурҳои бозӣ ва машқҳои нақшбозиро дар бар мегиранд. Он муҳити бозиро фароҳам меорад, ки дар он кӯдакон малакаҳои забонии худро инкишоф дода, бо ҳамдигар муошират кунанд.

Бозиҳо ба ташаккули захираи луғат, дурустии диксия ва артикулятсия мусоидат мекунанд. Баъзе усулҳо ба ташаккули тафаккури интиқодӣ тавассути фаъолияти нутқ нигаронида шудаанд.

Хонандагон таҳлили иттилоотро ёд мегиранд, фикру ақидаҳои худро баён мекунанд ва нуқтаи назари худро муҳокима мекунанд. Чунин муносибат ба ташаккули на танҳо нутқ, балки қобилияти маърифатӣ низ мусоидат мекунад.

Омезиши унсурҳои технологӣ, бозӣ ва истифодаи мақсадноки ҳолатҳои воқеӣ метавонад малакаҳои муоширати хонандагонро инкишоф диҳад, ки барои муоширати муваффақ дар ҷомеаи муосир заруранд.

Тархрезии раванди муассири рушди салоҳияти нутқӣ методологияи мунтазам ва муназзами таҳқиқотро талаб мекунад. Дар зер методологияе оварда шудааст, ки метавонад барои таҳқиқоти пешрафта дар ин самт асос бошад.

Марҳилаи аввал муайян кардани мушкилоти мушаххасро дар бар мегирад.

Таҳлили вазъи кунунӣ омӯзиши равишҳои методӣ, барномаи таълимӣ ва педагогии мавҷудаи инкишофи маҳорати суҳанронии хонандагони синфҳои миёнаро дар бар мегирад. Ин марҳила барои муайян кардани пешрафт ва мушкилот дар амалияи мавҷуда кӯмак мекунад.

Барои ба даст овардани маълумоти объективӣ усулҳои таҳқиқотие, ки дар лоиҳаҳои таҳкурсии истифода мешаванд, муайян карда мешаванд. Инҳо мушоҳида, санчиш, мусоҳибаҳо ва усулҳои стандартии санчиш

барои чен кардани маҳорати санчишро дар бар мегиранд.

Дар асоси таҳлили собитшудаи таҳқиқот, барномаҳои таълимӣ таҳия карда мешаванд, ки усулҳо, технологияҳо ва равишҳои муосири рушди салоҳияти шуморо дар бар мегиранд. Барнома метавонад ҳам дарсҳо ва ҳам чорабиниҳои беруназсинфиро дар бар гирад.

Татбиқи раванди тарҳрезӣ дар марҳилаи таҷрибавӣ сурат мегирад. Дар ин ҷо дарсҳо, чорабиниҳо ва дигар шаклҳои таълим, ки дар барномаҳои тартибдодашуда пешбинӣ шудаанд, гузаронда мешаванд.

Баъди ба охир расидани марҳилаи таҷрибавӣ маълумотҳои бадастомада таҳлил карда мешаванд. Тағйироти салоҳияти нутқи хонандагон баҳогузорӣ карда мешавад. Агар зарур бошад, усулу барномаҳои таълим ислоҳ карда мешаванд.

Марҳилаи ниҳой таҳияи тавсияҳо дар асоси таҳқиқоти собитшуда мебошад. Гузориши дорои тавсифи раванд, таҳлили натиҷаҳо, муайян кардани мушкилоти тарафҳо, ҳамчунин тавсияҳо оид ба рушди минбаъдаи раванд омода карда шудааст. Ин методология муносибати ҳамачониба ва низомнокро ба равандҳои таҳқиқот ва тарҳрезӣ, рушди салоҳияти мундариҷа таъмин мекунад.

Тазаккур додан ба маврид аст, ки раванд динамикӣ буда, барои ба даст овардани натиҷаҳои беҳтарин назорат ва ислоҳи мунтазамро талаб мекунад.

Гуфтори шифохиро дар шакли муколама ва монолог омӯхтан мумкин аст. Муколама мубодилаи мустақими изҳорот байни ду ё зиёда одамон мебошад. Ҳангоми азхудкунии забони гуфтугӯӣ баъзе душвориҳо ба миён омада метавонанд, масалан: вақти нокифоя барои омода кардани эрод; метавонад дар мавзӯи суҳбат тағйир ёбад; ташаббус давом додани алоқа.

Дар робита ба тавсифи монолог ва вазифаҳои омӯзгор муҳаққиқ

С.А.Тюрикова чунин мулоҳизаҳои ҷолиб дорад, «Монолог - як изҳороти тӯлонӣ ба як ё як гурӯҳи шунавандагон, баъзан ба худ аст. Ин як навъи забон, маҳсули сохтмони инфиродӣ мебошад. Забони монологӣ ҳамчунин бо давомнокии нисбӣ, пайгирӣ ва мантиқ хос аст ва пуррагии нисбии семантикӣ дорад. Вазифаҳои муаллим ҳангоми инкишофи нутқи монологӣ: ташаккул додани қобилияти баён кардани фикри тамом, инкишоф додани идея, мушаххас кардан, пурра кардан, шарҳ додан, исбот кардан; ташаккул додани қобилияти муҳокимаи мантикӣ, муқоиса, умумигардонӣ ва ифодаи комилан меъёрӣ (фонетикӣ ва грамматикӣ). Навъи дигари нутқи шифохиро метавон хондан ҳисоб кард. Ҳадафи он гирифтани маълумотест, ки дар матн хаттӣ мавҷуд аст. Мисли гӯш кардан, хондан ҳам ҳадаф ва ҳам воситаи омӯзиш аст. Мақсади кор аз рӯйи техникаи хониш - гузариш аз хониши баркамол «дар бораи худ», вақте ки тамоми диққат ба мундариҷа нигаронида шудааст, на шакли забон» [153, с.64].

Намудҳои зерини хониш мавҷуданд: ҷустуҷӯ (донишомӯз дар матн маълумотро ҷустуҷӯ мекунад ё калимаҳои калидино интихоб мекунад); азназаргузаронӣ (донишомӯз матнро аз назар мегузаронад ва супоришхоро иҷро мекунад, масалан, дар он чизи ҷолиб ё асосӣ пайдо мекунад; муқаддимавӣ (хондан бо фарогирии умумии мазмун), муфассал (хондан бо фаҳмиши пурраи маълумот, ки метавонад бо иқтибосҳо ҳамроҳ карда шавад).

«Навъи самараноки забони хаттӣ навиштани худӣ шахс аст. Навиштан ҳам ҳадаф, ҳам васила ва ҳам роҳи омӯзиш аст. Ҳамчун воситаи навиштан бо иҷрои машқҳо ва супоришҳои гуногун дар шакли хаттӣ алоқаманд аст. Мақсад - ташаккули техникаи навиштан - қобилияти ҳамоҳангсозии садо бо рамзҳои графикӣ. Ин як раванди мураккаби психологӣ ва равоншиносӣ мебошад, ки бо механизмҳои

умумии забон алоқаманд аст» [153, с.18].

Вазифаи муаллим ҳангоми таълими нутқи хаттӣ: дар хонандагон ташаккул додани автоматизми графикаи зарурӣ ва малакаю маҳорати забоншиносӣ: аз рӯйи матни шунидашуда баёни мустақилона тартиб дода, нақша (сода ва мураккаб) тартиб диҳад ва дар бораи он хабар тартиб диҳад, мавзӯӣ додашуда.

Қадами аввал дар омӯзиши навиштан ин омӯхтани графика аст. Мо дар як вақт хондан ва навиштани ҳарфҳо, ҳичоҳо, калимаҳо, ибораҳо ва ҷумлаҳо меомӯзем. Вақте, ки мо талаффузро машқ мекунем ва садоҳо таълим медиҳем, мо онро ба таври графикӣ нишон медиҳем. Дар раванди таълим донишомӯзон техникаи хаттӣ - қобилияти алоқаманд кардани садоро бо аломати графикӣ инкишоф медиҳанд.

Ҳангоми таълими донишомӯзони хориҷӣ, шумо метавонед ба як қатор мушкилот дучор шавед: набудани ҳарфҳои калон дар забони модарӣ, иваз кардани ҳарфҳои алифбои миллӣ бо муодили ЗА ҳамчун забони байналмилалӣ, истифодаи бошуурокаи ҳарфҳои калон ва ғайра.

Бояд зикр кард, ки равишҳо ба ташаккули фаъолияти амалии хонандагон, ки онҳоро муҳаққиқон А.Г.Асмолов [22], дар асоси назарияи марҳила ба марҳила ташаккули амалҳои равонӣ аз ҷониби П.Я.Галперин [30] баррасӣ кардаанд, ба бисёр масъалаҳо равшанӣ андохтанд.

Раванди ташаккули амалҳои рӯҳию равонӣ, ба ақидаи муҳаққиқ П.Я.Галперин, дар марҳилаҳо анҷом дода мешавад, ки дар расми 1 нишон дода шудааст.

Расми 1. Марҳилаҳои ташаккули амалҳои ақлию зеҳнӣ

Барои сохтани дастгирии технологию рушди ФАМ –и хонандагон дар раванди омӯзиши ЗХ, мо нишондиҳандаҳоеро муайян кардем, ки тавассути онҳо сатҳи ташаккули амалҳои омӯхташуда баҳогузорӣ карда шуд.

Ин нишондиҳандаҳо то андозае шартӣ мебошанд, аммо онҳо барои беҳтар омӯختани сатҳи ташаккули ФАМ заруранд.

1.3.Зарфияти фанни «Забони хориҷӣ» ва рушди фаъолияти амалии муоширатӣ дар хонандагон

Чойгоҳи усули таълими муоширатӣ-иртиботӣ дар дарси ЗХ. Маориф ганчинаи инсонӣ аст, маорифи мардум муҳимтарин қисми сарвати кишвар аст. Дар низоми тарбия ва маориф, пешрафтатарин фарҳанг ва ҷаҳонбинӣ тавассути маориф ташаккул меёбад.

Бо афзоиши фарҳанг, ҷаҳонбинӣ ва дониш, сарвати мардум меафзояд ва он дар байни кишварҳои пешрафта чойгоҳи худро мегирад. Президенти муҳтарамии Тоҷикистон, Эмомалӣ Раҳмон доиман ба мардуми кишвар ғайр аз забони модарӣ, омӯхтани забонҳои русӣ ва англисиро таъкид карда меистад.

ҚТ бояд дар саросари ҷаҳон ҳамчун кишвари дорой таҳсилоти баланд, ки мардумаш аз се забон истифода мебаранд, шинохта шавад. Ин маънои онро дорад, ки ЗТ - забони давлатӣ, ЗР - забони муоширати байни миллатҳо ва ЗА - забони ҳамгироии муваффақона ба иқтисоди

чаҳонӣ мебошад.

Яъне, вазифаи умумӣ дар таълими ЗХ мувофиқи талаботи муосир дар методологияи таълим - таълими забон дар самти муоширатӣ мебошад. Ҳадаф омӯзонидани донишомӯзон барои муошират ва мубодилаи афкор, на танҳо бо забони оддӣ, балки озодона баён кардани андешаҳои худ мебошад, зеро ҳадафи асосии ҳама гуна таълиме, ки дар МТМУ пешниҳод карда мешавад, беҳтар кардани қобилияти сухан гуфтани ЗХ дар донишомӯзон мебошад.

Усули пешбари он муоширати забонӣ мебошад.

Намудҳои кори истифодашаванда:

- омӯзиши ҳамкорӣ (муаллим ва донишомӯзон);
- омӯзиши ҷуфтӣ (донишомӯзон ба ҳамдигар таълим медиҳанд);
- кори гурӯҳӣ (хайати гурӯҳҳо бояд тағйир ёбад);
- муколамаи забонӣ (мубодилаи афкори мутақобила).

Дар технологияи муоширатӣ муоширати забонӣ дар мадди аввал гузошта мешавад ва корҳои дигар ба ин самт равона карда мешаванд. Самти муоширатӣ ба таълими нутқ дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти инсон нигаронида шудааст: яъне истифодаи шаклҳои грамматикӣ ва сохторҳои синтаксисӣ, ки ба мақсади нутқ дар муоширату иртиботот мувофиқанд, зарур аст ва ин маънои онро дорад, ки бе омодагӣ сухан гуфтан, ба таври худкор шаклҳои лексикӣ грамматикӣ қаблан аз худ кардашударо истифода бурдан лозим аст.

Ҳадди ақали зарурии лексикӣ ва грамматикӣ пешакӣ муайян карда мешавад, то донишомӯз тавонад худро озодона баён кунад. Ин хоси таълими забон аз нигоҳи функционалӣ аст. Ҳар гуна фаъолияти нутқии муоширатӣ ба сатҳи омодагии лексикӣ ва грамматикӣ асос ёфтааст.

Донишомӯз бояд пойгоҳи муносиби лексикӣ, ҳамчунин дониши грамматикиро дошта бошад ва онро дар фаъолияти нутқ истифода бурда

тавонад.

Фаъолиятҳои нутқи асосан дар вазъиятҳои мушаххаси мақсаднок, модулиҳои низомнок, муколамаҳои шифоҳӣ, вазъиятҳои саволу ҷавоб анҷом дода мешаванд.

Усули муоширатӣ: 1. Ҷуфтӣ; 2. Гурӯҳӣ; 3. Коллективӣ.

Принсипҳои асосии усулҳои муоширатӣ инҳоянд:

1. Самтҳои забонӣ;
2. Функционалӣ;
3. Чорабинӣ;
4. Навоварӣ;
5. Самтҳои мустақилияти муносибатӣ.

Мундариҷаи асосии муоширати калимавӣ умуман ҳамчун муошират, ҳамкорӣ, тамос, пайвастшавӣ фаҳмида мешавад, ки муносибати байни одамон, фаҳмиши мутақобиларо нишон медиҳад. Биноан, калимаҳо ва мафҳумҳо ба монанди "муоширатпазирӣ", "фаҳмиш" пайдо шудан гирифтанд.

Технологияи муоширатии иртибототӣ - таълими дарсҳои ЗХ дар асоси муошират. Он ба дарс самти корӣ медиҳад. Он ба тарафи амалии дарс тамаркуз мекунад. Тавассути машқҳои гуфторӣ, луғат ва мафҳумҳои грамматикӣ дар ҳаҷми калон, яқсон ва зуд ҷамъ мешаванд.

Омӯзиши муоширатӣ ба шумо имкон медиҳад, ки вазъиятҳои муоширатиро эҷод кунед:

1. Ангезаи муоширатӣ;
2. Суханронӣ дар самти дуруст;
3. Ташаккули муносибатҳо;
4. Технологияи тафаккури интиқодӣ.

Усули муоширатӣ - навъи усуле, ки тавассути муоширати мустақим байни донишомӯз ва муаллим амалӣ карда мешавад, услуби нутқро дар

забони муайян ташаккул медиҳад, аз низоми хусусиятҳо ва принципҳои асосии хоси муоширати забонӣ ва категорияҳои методологӣ иборат аст, роҳҳои муассири таълими забонро муттаҳид мекунад ва онро ҳамчун воситаи муоширати забонӣ амалӣ менамояд.

Марҳилаҳое, ки ба стратегияи муоширатӣ дохил мешаванд, инҳоянд:

1. Назорати гӯш кардани бодикқати ҳамсухбат;
2. Таъмини фаҳмиши пурра тавассути сигнали "Ҳама чиз равшан аст";
3. Таъмини фаҳмиши пурра тавассути сигнали "Ман дуруст фаҳмидам";
4. Ҳалли мушкилоти набудани луғат тавассути ибораҳо ва шарҳҳо, тарҷума;
5. Ислоҳи худ дар сурати хато;
6. Дастгирии суҳбат бо тағйир додани мавзуи муошират.

Салоҳияти маърифатӣ, ки барои тафаккури муоширатӣ омода аст, чун зарурии салоҳияти муоширатӣ мебошад.

Ҳолатҳое, ки қобилиятҳои тафаккури забонии донишомӯзонро дар дарсҳои ЗХ инкишоф медиҳанд:

1. Кор бо матн;
2. Кор бо мушкилот;
3. Бозӣ кардан.

Дар ҳар вазъияте, ки тафаккур - суҳангӯиро талаб мекунад, се чун бо ҳам алоқаманданд: масъалаи ҳалшаванда, дониши мавҷуда, фаъолиятҳои таҳқиқотӣ.

Омӯзиши муоширатӣ дар ҳама шаклҳои фаъолияти забонӣ - дар гӯш кардан, суҳан гуфтан, хондан, навиштан ташаккул меёбад, зеро он татбиқи онро таъмин мекунад.

Дар аксари адабиёти забонӣ ва методӣ, тақсимои фаъолияти нутқ ба чор намуд як чизи доимӣ шудааст. Инҳо чунинд: суҳан гуфтан, хондан, навиштан, фаҳмидан.

Омӯзиши муоширатӣ: хондан, сухан додан, гуш кардан, навиштан - муоширати шифоҳӣ, муоширати хаттӣ ҳамзамон инкишоф меёбанд. Тавре дар боло зикр кардем, маълум аст, ки омӯзиши муоширатӣ дар хама шаклҳои фаъолияти нутқӣ ҳатман вуҷуд дорад. Зеро он дарки забонӣ ва фаҳмиши ҳамдигарро аз ҷониби ҳам муоширатчиёни шифоҳӣ ва ҳам хаттӣ таъмин мекунад.

Ҳадафҳои асосии таълими ЗХ ташаккули малакаҳои дурусти суханронӣ ва навиштани донишомӯзон ва аз худ кардани ЗХ тавассути технологияҳои гуногуни нав мебошанд.

Вазифаи асосии муаллими ЗХ гузаронидани дарсҳои ЗХ аз ҷиҳати мундариҷа ва шакл ҷолиб ва муассир аст. Барои самаранок гузаронидани дарсҳои ЗХ истифодаи технологияҳои таълими муоширатӣ-иртиботӣ зарур аст.

Пеш аз ҳама мувофиқи стандартҳои нави таълимӣ, шумо метавонед дар асоси талаботи зерин кор кунед:

1. Гузаронидани суҳбат бо истифода аз ҷумлаҳо;
2. Дониستاني муҳити мактаб ва худ;
3. Ба донишомӯзон омӯзонидани суханронӣ бо ЗХ;
4. Қобилияти сохтани ҷумлаҳои наҳвӣ (синтаксисӣ).

Барои татбиқи ҳамаи ин дар амал, беҳтар аст, ки намудҳои гуногуни дарсҳоро гузаронед. Танҳо дар он сурат натиҷа хуб хоҳад буд. Ҳангоми омодагӣ ба дарс, интихоб кардани шаклҳо (дастачамъона, гурӯҳӣ ва ғайра) зарур аст. Тавассути ин шаклҳо, барои санҷиши дониш, малака ва қобилиятҳои донишомӯзон вазифаҳои гуногуни фаъолро ҷорӣ кардан лозим аст.

Мундариҷаи фаннӣ, яъне низоми унсурҳои дидактикии дарс, бояд аз инҳо иборат бошад: суханронӣ, гӯш кардан, сохтани ҷумла, тарҷума, хондан ва навиштан.

I. Маводҳои забонӣ (фонетика, луғат, грамматика).

Ин мавод ба се самт тақсим мешавад:

1. Самти луғавӣ - аз худ кардани талаффуз ва зуд аз худ кардани забон тавассути вазъиятҳои, ки дар зиндагӣ дучор мешаванд;
2. Самти фонетикӣ - аз худ кардани талаффуз ва имлои садоҳо;
3. Самти грамматикӣ - кор бо расмҳо, нақл кардани мундариҷа, тартиб додани ҷумлаҳо мувофиқи синну сол.

Ҳангоми азхуд кардани матн дар ҳар як мавзуи нав, донишҷӯён ба гурӯҳҳо тақсим мешаванд ва ба ҳар кадоме панҷ вазифа дода мешавад:

1. Хониши ифоданок;
2. Фаҳмидан;
3. Савол додан ё эҷоди муколама;
4. Изҳори андешаҳои худ тавассути расм;
5. Грамматика.

Масалан, дар синфи 8 ҳангоми азхуд кардани матни "Бритониёи Кабир", хонандагон дар дохили гурӯҳ панҷ вазифаро тақсим мекунанд.

Мавзуи грамматикӣ: "Калимаи пурра". Барои омодагӣ 10 дақиқа вақт дода мешавад.

Пас аз гузаштани вақт 1 хонанда матро ифоданок меҳонад, дуюмӣ он чизеро, ки аз матн фаҳмидааст, мегӯяд, сеюмӣ аз матн саволҳо медиҳад, донишомӯзони гурӯҳ ба онҳо ҷавоб медиҳанд ё ду донишомӯзон муколама ташкил медиҳанд.

Пас аз инкишофи ҳамаи ин, таҳайюл ва тафаккур, хотира ва дарк ва таваҷҷуҳи донишомӯз рушд меёбад. Қобилиятҳои маърифатӣ ва равандҳои маърифатӣ дар раванди ҳар як технология инкишоф меёбанд. Ва қонеъ кардани ниёз аз даст надодани самтгирӣ дар вазъиятҳои гуногуни иҷтимоӣ, муайян кардани ҳолатҳои эмотсионалӣ ва хусусиятҳои инфиродии одамон, интиҳоби намудҳои мутавозини

муносибатҳо бо онҳо, татбиқи онҳо дар раванди муошират, назорат ва муайян кардани таваччуи онҳо, дониستاني тарзи рафтор дар вазъиятҳои ҷамъиятӣ, ҷалби таваччу ба худ, барқарор кардани муносибатҳои раванӣ ва рушди додани фарҳанги нутқ иборат аст. Ва рушди луғат ҳангоми кор бо матн, ҳангоми ҳалли масъалаи муайян рушд меёбад.

Биноан, истифодаи усулҳои таълими муоширатӣ дар таълими ЗХ ҳангоми истифодаи зуд-зуд дар дарсҳо самаранок аст, зеро он ба донишомӯзон имкон медиҳад, ки бо пайваст кардани калимаҳо аз ҷиҳати грамматикӣ дуруст раван суҳан гӯянд.

Мақсади таълими ЗХ дар синфҳои гуногуни МТМУ аз он иборат аст, ки ҳадаф гузоштани замина барои истифодаи ЗХ ҳамчун воситаи муошират тавассути ҷаҳор навъи фаъолият (гӯш кардан, гуфтугӯ, хондан ва навиштан) мебошад. Дар ин марҳила ба омӯзиши алифбои ЗА ва омӯзонидани хонандагон ба хондан, ҳамчунин шиносӣ бо аломатҳои транскрипсия диққати махсус дода мешавад.

Илова бар ин, омӯзиши ЗХ дар МТМУ ташаккули шахсияти гуногунфарҳанг ва бисёрзабони хонандагонро тавассути азхудкунии салоҳияти коммуникативии ЗХ оғоз мекунад.

Барои ноил шудан ба ҳадафи гузошташуда, иҷрои вазифаҳои зерин зарур аст:

Вазифаҳои маърифатӣ:

-шаклҳои зарурии грамматикӣ ва воҳидҳои лексикиро барои ноил шудан ба ҳадафҳои муошират мувофиқи минимуми лексикӣ ва грамматикӣ синфҳои муайян интихоб мекунад;

-намудҳои асосии фаъолияти нутқ (гӯш кардани ЗХ, гуфтан, хондан, навиштан) дар як вақт аз як матн ё аз якҷанд порчаҳои матн маълумоти заруриро пайдо ва истихроҷ мекунад;

-тавассути шиносӣ бо фарҳангҳои гуногун фаҳмиши ҷаҳонбинии

хонанда ғанитар мешавад ва ҷаҳонбинии умумии онҳо васеъ мегардад.

Принсипи афзалияти шифохӣ дар таълими ЗХ. Дар ташкили маводи таълимӣ диққати асосӣ ба нутқи шифохӣ дода шуда, салоҳияти коммуникатсионӣ дар чор намуди фаъолияти нутқ ташаккул меёбад. Ташаккули малака таъмин карда мешавад, зеро дар онҳо тақлид ба овозҳои мушаххас инкишоф ёфтааст. Биноан, муаллим бояд аввал маводи таълимии аз ёд гирифтаашро ба таври шифохӣ баён намояд ва аввал аз хонандагон талаб намояд, ки қолабҳои нутқро муайян намуда, дар нутқи шифохӣ истифода баранд. Ин принцип ба даст овардани воситаҳои забонӣ ва захираҳои забониро дар ҳолатҳое, ки ба воқеият то ҳадди имкон наздик аст, дар назар дорад. Масалан, пас аз мутолиаи матн ба хонандагон ташвиқ карда мешавад, ки дар бораи чизҳои хондашон ба таври умум муҳокима кунанд, ки ин имкон медиҳад, ки малакаҳои хониш бо малакаҳои гуфтор ва гӯш кардан дар як дарс якҷоя карда шаванд.

Ҳамин тариқ, вазифаи ташаккул додани малакаҳои ЗХ ҳамчун воситаи муошират, ки имкон медиҳад, ки бо одамоне, ки бо ЗХ ҳарф мезананд/нависанд ва барои омӯختани чизҳои нав тавассути матнҳои гуфторӣ ва хаттӣ имкон медиҳанд, иҷро карда мешавад.

Принсипи самти иҷтимоӣ-фарҳангӣ дар омӯзиши ЗХ аз омӯзиши ЗХ бо мақсади ғанӣ гардонидани таҷрибаи иҷтимоии муоширати хонандагон мебошад. Дар дарсҳои ЗА/ЗХ хонандагон бо фарҳангҳои кишварҳои гуногун шинос мешаванд, бо идҳо ва анъанаҳои халқҳои ҷаҳон шинос мешаванд ва дониши худро бо фарҳанги худ пайваст мекунанд. Хонандагон фаҳмидани қоидаҳои рафторро дар ҷомеаҳои гуногун меомӯзанд. Дар рафти машғулият хонандагон бо фарҳанги нодири халқҳои Тоҷикистон ва кишварҳои хориҷӣ шинос мешаванд.

Принсипи таълими фарогир. Ин принцип ғояи ҳукуку озодиҳои

баробарро инъикос мекунад, фаҳмиши мураккабии ҷаҳони ботинии шахсро новобаста аз маҳдудиятҳои функционалӣ ё дигар фарқиятҳо, ки имконоти баробарро барои ҳамаи иштирокчиёни раванди таълим кафолат медиҳад, ошкор мекунад. Ин принсип дар марҳалаҳои гуногуни дарс амалӣ карда мешавад. Муаллим усулҳои гуногуни ҷорӣ намудани иттилоотро истифода мебарад: визуализатсия, сабти аудио ва видео, машқҳои ҳаракат.

Муаллим ҳангоми кор бо иттилоот шаклҳои гуногуни муоширати байни хонандагонро ба нақша мегирад: кор дар ҷуфтҳо, гурӯҳҳо ва инфиродӣ. Хонандагон метавонанд натиҷаҳои худро тавассути супоришҳои гуногун пешниҳод кунанд: расмкашӣ, муаррифии шифоҳӣ, матн хаттӣ, видео, нақшбозӣ ва ғайра.

Принсипи ҳассосияти иҷтимоӣ ва ҷинсиятӣ (гендерӣ). Мундариҷаи маводи таълимӣ, тасвирҳо, видеоҳо, матнҳо ва усулҳои таълим бояд аз таъйиши иҷтимоӣ ва ҷинсиятӣ ҳоли бошад. Принсипи таълими дастгирӣ. Дар дарсҳои ЗА/ЗХ, муаллим барои иҷрои вазифа ва ноил шудан ба ҳадафҳо ба хонанда кӯмак мекунад. Ин така ба таҷрибаи хонандагон, пешниҳоди диаграммаҳо ва ҷадвалҳо ҳангоми кор бо матн, ба қисмҳо тақсим кардани матн ҳангоми хондан ва дидан, пешниҳоди нақшаи презентатсияҳои шифоҳӣ ва кори хаттӣ, омӯзиши ҳамсолон ва санҷиши ҳамсолон дар ҷуфтҳо ва гурӯҳҳо ва таъмини мисолҳои иҷрои супоришҳо.

Курси таълими ЗА/ЗХ дар МТМУ ба равиши консентрикӣ асос ёфтааст. Муносибати консентрикӣ баррасии як мавзӯро дар якҷанд марҳилаи омӯзиши ЗХ, тадриҷан баланд бардоштани мураккабии маводи забонро дар бар мегирад. Хонанда фаҳмиши маводи қаблан омӯхташударо дар хотир нигоҳ медоранд, мустаҳкам мекунанд ва амиқтар месозанд. Ин имкон медиҳад, ки самараи омӯзиш зиёд карда,

устувории донишу малака ба даст оварда шавад.

Салоҳиятҳои асосӣ ва фанӣ. Салоҳиятҳои асосӣ (маълумотӣ, иҷтимоӣ-коммуникатсионӣ, эътироф ва ҳалли мушкилот бо салоҳиятҳои фанӣ дар якҷоягӣ амалӣ карда мешавад.-

Муносибати байни салоҳиятҳои фанӣ ва асосӣ. Усулҳои муосири таълими ЗХ дар МТМУ. Хусусияти фарқкунандаи методология ин хоҳиши ба шароити муоширати табиӣ наздик кардани шароити раванди таълим мебошад. Натиҷаи ин тамоюл пайдоиши донишҳои мушаххаси фанниест, ки дар натиҷаи фаъолияти муштарак, дучониба ва эҷодӣ ба вучуд меояд.

Салоҳиятҳо - забоншиносӣ, нутқӣ, ташаккули иҷтимоӣ-фарҳангӣ. Салоҳиятҳои фанӣ маҳоратҳои воқеии хонандагон мебошанд.

Ташаккули салоҳиятҳои нутқ ва забонӣ ба ташаккули салоҳияти асосии иттилоотии хонандагон нигаронида шудааст. Ташаккули салоҳияти нутқ ва иҷтимоӣ-фарҳангӣ, дар навбати худ, ба рушди салоҳияти коммуникатсионӣ мусоидат мекунад. Худшиносӣ ва ҳалли мушкилот тавассути истифодаи усулҳои интерактивии таълим ва шаклҳои гуногуни фаъолияти таълимӣ, ки бо интихоби роҳҳои ҳалли мушкилоти воқеӣ ва қабули қарорҳои мустақилонаи хонандагон алоқаманданд, ташаккул меёбад.

Дар баробари салоҳиятҳои асосӣ, салоҳиятҳои мушаххаси фанӣ метавонанд дар шароити зерин амалӣ карда шаванд:

-иштироки фаъолнаи хонандагон дар чорабиниҳои лоиҳавӣ; раванди таълимро ба ташаккули мустақилият.

Сутунҳои мундариҷа. Фаслҳои пурмазмун маводи таълимӣ ва пайвандҳои байнисоҳавӣ ва бахшҳои мавзӯӣ амалӣ гардондан. Ҳамчун унсурҳои дарс омӯзгорон метавонанд дар марҳилаҳои гуногуни кори МТМУ аз робитаҳои байнифанӣ барои ҳалли масъалаҳои муайяни

маърифатӣ, ки донишро аз дигар фанҳо талаб мекунанд, истифода баранд.

Намунаҳои ҳамгирии ЗХ бо дигар фанҳо. Ҳамгирӣ бо фанни «Хондан». Сарчашмаи асосии робитаи байнисоҳавӣ метавонад матн ва кор дар болои матн ҳамчун воситаи омӯзиши ЗХ бошад. Дар марҳалаи ибтидоии омӯзиши ЗХ суруду рубоӣ ва гуфторҳо барои шинос кардани хонандагон бо фарҳанги кишваре, ки ин забон дар он ҷо омӯхта мешавад, истифода мешавад.

Ҳамгирӣ бо таърихи маҳаллӣ ва табиатшиносӣ. Дар МТМУ ба хонандагон маълумоти асосии ҷуғрофӣ дар бораи ҷойгиршавии Тоҷикистон ва дигар кишварҳо дода мешавад. Дар нақшаи ташкилию методӣ алоқа бо дигар фанҳо низ қайд карда шудааст. Дар ин ҳолат муаллим метавонад ба хонандагон корхоро дар харитаи ҷуғрофии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод намояд. Дар мавзӯи «Ҳайвонот» дар мактаб аз хонандагон хоҳиш карда мешавад, ки дар бораи ҳайвоноте, ки дар Тоҷикистон зиндагӣ мекунанд, нақл кунанд.

Ҳамгирӣ бо мавзӯ. Дар дарси ЗХ дар ҳамаи синфҳои мактаб алоқа бо санъат фаъолона истифода мешавад. Ташаккул ва инкишоф додани объекти иттилоотӣ дар шакли корҳои эҷодии таълимӣ (расм кардани хонаҳо, фабрикаҳо, мактабҳо ва эҷод кардани китоб аз ин маводи ҷамъшуда бо номи «Дунёи ман», «Ин ман ҳастам» ва ғайра).

Банақшагирии матн. Эҷоди ном. Ҷустуҷӯии маълумоти зарурӣ. Сарчашмаҳо: «Май». Пойгоҳи маълумотҳо аз дарсҳо дар мавзӯи «Bullet». Презентатсия эҷод кардан. Хонандагон ЗА меомӯзанд. Онҳо масъалаҳои математикиро яққоя ҳал мекунанд.

Ҳамгирӣ бо тарбияи ҷисмонӣ. Умуман, ҳангоми таълими феълҳо ва лексика омӯзгорон тавсия дода мешавад, ки аз усули «ҷавоби пурраи ҷисмонӣ» фаъолона истифода баранд.

Ҷамғирой бо мусиқӣ. Мусиқии машҳури муосир, ки хонандагон гӯш мекунанд, бо назардошти синну соли хонандагон интиҳоб карда мешаванд. Онҳо дар бораи муаллифон ва пайдоиши асар маълумот медиҳанд.

Кор бо матни асари мусиқӣ бо истифода аз конструкцияҳои нутқ анҷом дода мешавад.

Ҷамғирой бо адабиёт. Сарчашмаи асосии робитаи байнисоҳавӣ метавонад матн ва кор дар болои матн ҳамчун воситаи омӯзиши ЗХ бошад. Ҳар як модули корҳои кӯтоҳ ва тарҷумаи мухтасари муаллифиро дар бар мегирад.

Ҷамғирой бо ҷуғрофӣ. Дар мактаб ба хонандагон маълумоти асосии ҷуғрофӣ дар матнҳо дар бораи ҷойгиршавии Тоҷикистон ва кишварҳои ҳамсояи он дода мешавад. Дар нақшаи ташкилии методӣ алоқа бо дигар фанҳо низ қайд карда шудааст. Дар ин ҳолат муаллим метавонад ба хонандагон корхоро дар харитаи ҷуғрофии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод намояд.

Салоҳияти асосӣ: Салоҳияти иттилоотӣ. Салоҳияти иҷтимоӣ-коммуникатсионӣ, салоҳияти худидоракунии ва ҳалли мушкилот.

Дарс шакли асосии ташкилии таълим мебошад. Дар рафти дарс онро ба гурӯҳҳо ва алоҳида тақсим кардан мумкин аст. Технологияҳои инноватсионӣ бешубҳа дар ҳарду ҳолат ҷой доранд. Дар мамлақати мо дар таълими ЗХ марҳалаи нав, давраи нав оғоз ёфт.

«Дар раванди таълими ЗХ истифодаи технологияҳои пешрафтаи педагогӣ, усулҳои интерактивӣ, инноватсионӣ, воситаҳои коммуникатсионӣ ва иттилоотӣ зарур аст. Дар ҷумҳурии мо усули талаботҳои нав мутобиқи ҷаҳорҷӯбаи Аврупо оид ба забонҳо (CEFR) оид ба таълими ЗХ ва баҳодихии донишу малакаи омӯзгорони ЗХ таҳия карда шудаанд. Тибқи он китобҳои дарсӣ барои хонандагони МТМУ ва

литсейҳои академӣ таҳия шудаанд. Тибқи ин талабот синфхонаҳо бо стендҳо ва техникаи нави иттилоотию коммуникатсионӣ мучаҳҳаз карда шуданд. Ба андешаи коршиносон, ТИК ба хонандагон барои тамаркуз, шавқмандӣ, мустақилона фикр кардан, инкишоф додани фаъолияти эҷодӣ, гирифтани иттилоот, коркарди омили таъсир, умумӣ кардан, хулоса бароварданро таълим медиҳад. Китобҳои электронии дарсӣ ҳар қадар дар раванди таълим муқаммал бошанд, ҳамон қадар барои ташаккули ҷаҳонбинӣ ва неруи зеҳнии насли наврас хизмат мекунанд. Пас, имрӯз аз рӯи назария омӯхтани асрори мултимедияи электронӣ ва ба таври кофӣ дар амал татбиқ кардан бамаврид аст» [153, с.134].

Талабот ба омӯзиши 3X рӯз то рӯз меафзояд. Ба раванди таълим ворид намудани технологияҳои муосири коммуникатсионӣ, истифодаи мақсаднок ва дурусти онҳо ва истифодаи онҳо барои афзоиши шавқу рағбати донишҷӯ ба 3X ва афзоиши самаранокии таълим масъалаи муҳимтарин мебошад.

Тавассути ин имкони истифодаи технологияҳои инноватсионии таълим фароҳам оварда шуда, талабот зиёд мешавад. Хуб, савол дар бораи технологияҳои инноватсионӣ ва чӣ гуна аз онҳо омӯхтан вучуд дорад. Технологияи инноватсионӣ маънои муносибати нав ба шакл ва усулҳои таълимро дорад.

Технологияи инноватсионӣ ворид намудани навоарию тағйирот ба раванди педагогӣ ва фаъолияти омӯзгорону хонандагон мебошад. Агар дарс бо истифода аз технологияҳои инноватсионӣ гузаронида шавад, дар хотир нигоҳ доштани дарс барои хонанда осонтар мешавад ва чизи асосӣ ин ноил шудан ба умумияти муаллиму шогирд, шавқу рағбати хонандагон ба илм, тағйир додани муносибат ба таълим ва омӯхтани он аст, истифодаи самараноки технологияҳои иттилоотӣ мебошад.

Ҳоло мушкилӣ дар назди мо ин аст, ки ба саволи истифодаи

технологияҳои инноватсионӣ дар ЗХ ва чӣ гуна ноил шудан ба самаранокӣ ҷавоб гӯем.

Мо ҳамчунин технологияҳои муосирро дар суҳанронӣ истифода мебарем, яъне барои афзоиши маҳорати суҳанронӣ тавассути гуфтугӯ бо на танҳо бо забонамӯзони кишвари шумо, балки ҳамчунин бо шахсоне, ки забони миллии онҳо англисӣ ё дигар ЗХ аз шабакаҳои иҷтимоӣ аст (бо роҳи гуфтугӯ, суҳанронӣ, таҷрибаи гуфтугӯии англисӣ), ҳамзамон суҳбат кардан) мумкин аст.

Тавассути ин шабакаҳо шумо метавонед на танҳо маҳорати суҳанронии худ, балки маҳорати навиштани худро тавассути хидмати чат такмил диҳед. Масалан, дар компютер адад аз 1 то 30 дода мешавад ва дар зери рақамҳо мавзӯи мавзӯ пинҳон карда мешавад ва хонанда ҳангоми интихоби мавзӯи фикрашро баён мекунад, дониши хонандагон бояд ба назар гирифта шавад.

Хондан - бо истифода аз технологияҳои муосир мо метавонем тавассути тамошои видео, филм, мултифилм ва дигар намоишҳо, яъне бо истифода аз матнҳои ёрирасоне, ки дар зери навор нишон дода шудаанд, маҳорати хониши худро такмил диҳем.

Бархе аз хонандагони мо қобилияти визуалӣ (тавассути дидан) инкишоф ёфтаанд ва онҳо бо дидану хондан меомӯзанд. Нақши шабакаҳои иҷтимоӣ, махсусан дар маҳорати навиштан беҳисоб аст, Масалан, ҳангоми омӯзиши ЗХ тавассути телеграмма ё почтаи электронӣ мо тавассути дӯстонамон суҳбат мекунем. Мо ба воситаи почтаи электронӣ мактубҳо, пешниҳодҳо ва муроҷиатҳо мефиризем, ки ин ба такмил додани малакаҳои хаттӣ мусоидат мекунад.

Навиштани машқҳо ва китобҳо аз интернет низ барои мо муфид аст. Технологияҳои инноватсионӣ дар омӯзиши забонҳо на танҳо барои таҳсил дар мактабҳо, литсейҳо ва дигар МТ-и кишварамон, балки барои

таҳсил дар муассисаҳои таълимии фосилавӣ тавассути технологияҳои муосир ҳатто ба хорича низ муфид аст. Чунки низоми таълиму тарбия дар назди худ вазифа мегузорад, ки инсонҳои озодфикр ва баркамол дар оянда мо муаллимони оянда аз технологияи инноватсиониро самаранок истифода барем.

Омӯзиши забони дуҷум кори тӯлонӣ ва мураккаб аст. Вақте, ки шумо барои берун аз доираи забони аввалини худ ва ба забони нави, фарҳанги нави, тарзи нави тафаккур, эҳсос ва рафтори нави мубориза мекоред, тамоми шахси шумо таъсир мерасонад. Барои муваффақона фиристодан ва қабул кардани паёмҳои забони дуҷум, ӯҳдадорӣ умумӣ, ҷалби ҳамаҷониба, воқуниши умумӣ ҷисмонӣ, зеҳнӣ ва эҳсосотӣ зарур аст.

Дар раванди ба даст овардани бисёр тағйирёбандаҳо иштирок мекунанд. Омӯзиши забон маҷмуӣ қадамҳои осон нест, ки онҳоро дар маҷмуаи зуд иҷро кардани худ барномарезӣ кардан мумкин аст. Он қадар дар ҳатар аст, ки курсҳои ЗХ аксар вақт барои омӯзиши муваффақонаи забони дуҷум заминаҳои нокифоя мекоранд. Теъдоди ками одамоне, ки танҳо дар доираи синф ба ЗХ озодона ба даст меоранд.

Бо вуҷуди он, ки мо ба андешаҳои методӣ оид ба забон тавачҷуҳи зиёд додем, набояд фаромӯш кард, ки барои омӯзгори ЗХ забон пеш аз ҳама роҳи баёни андеша аст. Тафаккур пайванди ҳадди аққал ду мафҳум аст ва дар пешниҳод таҷассум ёфтааст.

Бо назардошти вижагиҳои ЗХ дар ин бора тавассути таҳлили вижагиҳои азхудкунии ЗХ дар қиёс бо ЗМ суҳан меронем. Омӯзиши ЗХ аз ЗМ бо ҷиҳатҳои зерин фарқ мекунад:

- 1) аз рӯйи самти азхудкунии забонҳо;
- 2) аз рӯйи зичии алоқа;
- 3) мувофиқи мавҷудияти забон дар фаъолияти субъективӣ-коммуниктивӣ;
- 4) аз рӯйи маҷмуи вазифаҳои ба воситаи забон амалӣгардида;

5) аз рӯйи мувофиқати азхудкунии ЗХ бо давраи ҳассоси инкишофи нутқ.

Ҳоло мо хосиятҳои азхудкунии ЗХ-ро мувофиқи моддаҳои зерин ба таври муфассал баррасӣ хоҳем кард. Роҳ ё самти гуногуни азхудкунии ЗХ ва азхудкунии забони модариро тавсиф кардаанд. Ин роҳхоро ба забони модарӣ «аз поён ба боло» ва ба ЗХ-ро баръакс «аз боло ба поён» муайян кардаанд.

Ба андешаи муҳаққиқи рус С.А.Тюрикова, «Паст шудани зичии муошират аз чанд соат дар як ҳафта ба FLT дар мактаби миёна ва дастрасии маводи таълимӣ дар раванди таълим вобаста аст. ЗХ-ро 7-8 сол омӯзем ҳам, дар як ҳафта дар як соат “омӯхта” намешавад. Ин маънои онро дорад, ки кӯдакро шартӣ муҳимтарини FLT - зичии муошират бо ЗХ таъмин намекунад. Хусусияти фарқкунандаи азхуд кардан ва доштани ЗХ на камтар аз он аст, ки "дохил"-и яктарафаи он танҳо ба фаъолияти коммуникатсионӣ, на субъективӣ-коммуникатсионӣ. Кӯдак таваллуд шудан ба муносибатҳои ду низом дохил мешавад: «кӯдак- предмет, ашё», «кӯдак-калонсол». Ҳардуи ин низомҳо ба онҳо бо забони модарии худ пайванданд» [153, с. 24].

Дар раванди азхудкунии ЗХ дар мактаб кӯдак ба ҷойи он ки онро дар фаъолияти бевоситаи объективии худ истифода барад, танҳо бо забон муошират мекунад. Масалан, калимаи ЗХ дар шуури забонии кӯдак гӯё танҳо дар паҳлӯи абстрактӣ, мантиқӣ, концептуалӣ, берун аз ҷузъи ҳиссиётӣ зиндагӣ мекунад. Субъектҳои бо калимаи ЗХ ишорашуда аз хусусиятҳои бӯй, ранг, шакл, андоза маҳруманд. Ин метавонад яке аз сабабҳои ноустувории нигоҳдории вожаҳои хориҷӣ дар хотираи мушкilotи навсозии ӯ бошад.

Мушоҳидаи забон мушоҳидаҳои тафаккурӣ аст ва ин муқаддима шахсро водор мекунад, ки чараёни нутқи худро қатъ кунад ва биноан, фикр карда, узвро аз ҳам ҷудо кунад, то кӯшиш кунад, ки муносибати ин

қисмҳоро дарк кунад ва онҳоро бо онҳо муқоиса кунад, яқдигарро дарк кунанд ва дарки онро амиқтар гардонанд. Таъкиди минбаъдаи он, ки омӯзиши ЗХ воситаи «инкишофи тафаккури диалектикӣ» мебошад, ки бо шакли таҳлили ниёзҳои инсонии баён, суҳан ҳамчун воситаи тафаккур алоқаманд аст.

Хусусиятҳои забон онро ҳамчун воситаи рушди иҷтимоии шахсияти мо дар раванди муошират муайян мекунад, ки ба як муқаддимаи асосӣ асос ёфтааст: забон - воситаи муҳими муоширати одамон». Гурӯҳи дуҷуми бузурги хусусиятҳо чунин хусусиятҳои забонро дар бар мегиранд, ки онро ҳамчун шакли зеҳнӣ, огоҳии забонии шахс муайян мекунад.

Психология ва забоншиносии муосир нақши фаъолро, ки забон дар дониш мебозад, ҳангоми суҳан дар бораи "як навъ апперсепсияи забонӣ" қайд мекунад, яъне дар бораи шартӣ забоншиносӣ. Ин гурӯҳ хусусиятҳои забонро ҳамчун воситаи:

- бо воқеияти объективӣ алоқаманд кардани шахс тавассути номгузорӣ, нишон додан, нишон додани ашё ва падидаҳои ҷаҳон тавассути калима;
- умумикунӣ дар ташаккули дастгоҳи концептуалии шахс.

Гурӯҳи сеюм аз хусусиятҳои забон ҳамчун восита иборат аст:

- огоҳӣ аз нафси худ;
- мулоҳиза ва сипас, ҳуди ифода (ифодаи худ) ва худтанзимкунӣ.

Мо ҳамчунин бояд ба тавсифи забон ҳамчун воситаи қонунгардонидани ниёзҳои муоширати баёни фикр, эҳсос ва ирода аҳамият диҳем. ЗМ ва ЗХ дар ин вазифа амал мекунад.

Маълум аст, ки ин давра аз 1,5 то 5 сол давом мекунад. Ин давраи огоҳӣ аз қоидаҳои забон, ташаккули маҷмуи мафҳумҳои рӯзмарра, изҳороти муфассали вазъият мебошад.

Бархе аз равоншиносон зимни суҳанронӣ дар бораи давраи

мусоидтарин барои азхудкунии ЗХ мегӯянд, ки ин равандро бояд аз синну соли хеле ҷавон оғоз кард, зеро бо ин мо метавонем хусусияти инкишофи синну соли кӯдакро ба назар гирем. Як нуктаи дигар ин аст, ки раванди азхудкунии ЗХ дар синни ҷавонӣ бояд дар мактаб пайваста идома ёбад. Ин хусусияти асосии ЗХ ҳамчун падидаи забонӣ мебошад.

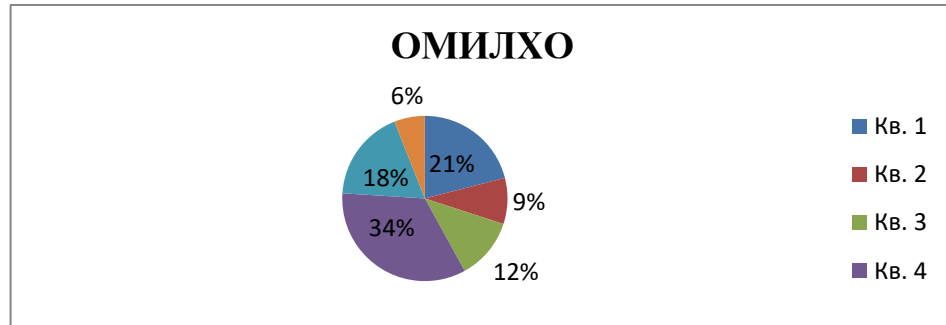
«Мақсад метавонад - омӯхтани забон, то дар асл хондани Шекспир, ё тавони муоширати мустақим бо дӯстони бритониёӣ ва ғайра бошад. Аммо ин мақсад бояд барои донишомӯзон равшан ва фаҳмо бошад. Дар акси ҳол азхудкунии забон рӯй намедиҳад. Таҷрибаи бисёр мактабҳои мамлакати мо нишон медиҳад, ки ин азхудкунӣ аз дигар фанҳои таълимӣ самарабахш буда наметавонад. Бо вучуди ин, муаллими ЗХ ва тамоми дастаи мактаб бояд мушкилоти ҷиддии равониро ҳал кунанд, то қолабҳои манфии хонандагонро нисбати ин фанни таълимӣ тағйир диҳанд» [153,36].

Баррасии хусусиятҳои ЗХ-ро ҳамчун фанни мактаб анҷом дода, бори дигар қайд мекунем, ки он пеш аз ҳама ба алоқамандии ЗХ ва ЗМ ва танҳо баъдан муқоиса бо фанҳои дигар дахл дорад:

- 1) мақсад - восита;
- 2) объективӣ;
- 3) маҳдудият;
- 4) якхела;
- 5) омезиши дониш ва фаъолияти забонӣ.

Дар ин фасл вазифа аз муайян намудани зарфияти фанни «ЗХ» барои ташаккули ФАМ дар хонандагони синфҳои миёна иборат аст.

Расми 2. Омилҳое, ки талаботи хонандагонро нисбати омӯзиши ЗХ муайян мекунанд.

*-кор дар компютер; -нуфуз дар олами муосир; -сафарҳоба хориҷа; -
муошират бо хориҷиҳо; -забон писанд аст.*

Ҳамин тавр, муҳаққиқ Е.Ю.Протасова зикр мекунад, ки «Азбаски кӯдак намефаҳмад, ки чаро ӯ бояд ЗХ-ро омӯзад, тамоми омӯзиш маҷбур мешавад ҳамчун қонегардонии ниёзҳо ва қобилиятҳои маърифатӣ, бозӣ, шахсӣ, психофизикии кӯдак сохта шавад» [110].

Дар ин ҳолат, мо талаботи пешрафтaro дар мавриди мутобиқати маводи таълимӣ ба қоидаҳои асосии муносибати иртиботӣ-муоширатӣ - маърифатӣ баррасӣ кардем.

Хулосаҳои боби якум

Таҳлили адабиёти психологӣ, педагогӣ ва методӣ оид ба проблемаи таҳқиқот ба чунин хулоса меорад:

1.Стандарти давлатии таҳсилот намудҳои ФАМ-ро муайян мекунад: банақшагирии ҳамкориҳои таълимӣ бо омӯзгор ва ҳамсолон; савол додан; ҳалли низоъ; мудирияти рафтори шарик; қобилияти изҳори ақидаи худ бо пуррагӣ ва дақиқии кофӣ мувофиқи вазифаҳо ва шароити муошират; доштани шаклҳои монологӣ ва диалогии нутқ мутобиқи меъёрҳои грамматикӣ ва синтаксисии ЗМ.

2.Вазифаи муҳими таълими муосир ба хонандагони МТМУ

ташаккули фаъолияти амалии мебошад, ки маҷмуи усулҳои амали хонандагонро (ҳамчунин малакаҳои марбут ба корҳои таълимӣ) ифода намуда, мустақилона азхуд кардани дониши нав, худкушодӣ ва тақомули хонандагонро таъмин менамояд.

3.ФАМ ҷанба ва хосиятҳо доранд ва як қатор амалҳои ҷудоғонаеро фаро мегиранд. Мувофиқи мундариҷаи ҳар як намуни ФАМ нишондиҳандаҳо муайян карда мешаванд, ки имкон медиҳанд сатҳи ташаккули он баланд, миёна, паст бошад.

4.Вижагии ФАМ дар он аст, ки онҳо на бо мундариҷаи таълим, балки бо роҳҳои ташкили раванди таълим алоқаманданд.

Самтгирии иртиботӣ-муоширати ЗХ, ҳамчунин шавқи хонандагон ба азхудкунии он аз он шаҳодат медиҳад, ки он ҳамчун воситаи рушди ФАМ дар хонандагони синфҳои миёна истифода бурда мешавад.

5.Рушди ФАМ дар байни хонандагони синфҳои миёна дар раванди омӯхтани ЗХ эҷоди дастгирии технологиро талаб мекунад, аз ҷумла таҳияи заминаи индикативӣ барои ҳалли вазифаҳои иртиботӣ-муоширатӣ, ки ба намунаҳои асосии ФАМ мувофиқанд; усули казой, технологияи банақшаگیرӣ ва таҳқиқот); ба раванди таълимӣ ворид намудани ҳолатҳои, ки ба АИМ-и хонандагон маънои инфиродӣ медиҳанд; таҳияи василаҳои ташхисӣ барои муайян кардани сатҳҳои ташаккули амалҳои ҷомеаӣ ва фарогири хонандагон.

Самаранокии татбиқи дастгирии технологияи таҳияшуда дар ҷараёни корҳои таҷрибавии дар МТМУ-и №1,3,4,5,6 ш.Кӯлоб гузаронидашуда санҷида шуд.

Боби 2: Технологияи рушди фаъолияти амалии муоширатӣ

2.1. Мулоҳизаҳои муқаддимотӣ

Имкони ба давраҳо тақсим кардани ҳаёти инсон ба қонунҳои махсус тобеъ буда, аҳамияти таърихӣ дорад ва ба замони ҳозира дахл дорад. Дар вақти ба давраҳо тақсим кардани ҳаёти инфиродии одам хусусиятҳои муайянро ба назар гирифтани лозим аст. Ибтидои ҳар як давраи синну сол қатъиян муайян карда нашудааст. Ин хусусиятро дар набудани возеҳият дар тақсими синну сол шарҳ медиҳад.

Давраи наврасӣ давраи байни кӯдакӣ ва калонсолӣ, ки ибтидои биологӣ ва анҷоми фарҳангии муайян дорад. Дар охири асри XIX кӯдакро «писари ҷавони калонсол»-и 14-15 сола маънидод мекарданд. Синни балоғат бо кӯшиши раҳӣ аз вобастагии кӯдакон хос аст, ки он аз 13 (духтарон), 14 (писарҳо) то 17 сол ҳисоб мешавад. Чорчӯбаи хронологии ин давра шартӣ ва самтбахш аст.

Дар психология бахшо дар бораи чаҳорчӯбаи хронологии синну соли маърифатӣ то ҳол идома доранд. Бисёр андешаҳои гуногун вучуд доранд. Давраи балоғатро баъзан аз 14 то 18 солагӣ ва ду бӯҳрон муайян мекунад: бӯҳрони 13 ва 17. Синни балоғат ба марҳилаи фардии шахс аз 15 солагӣ то 20 солагӣ мувофиқат мекунад.

Мувофиқи маълумотҳои ҳозира синни балоғат қариб даҳ сол, аз 11 то 20-солагиро дарбар мегирад. Ҳамчунин нишон дода шудааст, ки ин давра аз 10-11-солагӣ то 16-17-солагиро дар бар мегирад, ки ба давраи таҳсили кӯдакони мактабҳои муосир дар синфҳои V-XI мувофиқат мекунад.

Қисман ҳамчунин мулоҳизаҳои ҳам вучуд дорад, ки синни миёнаи балоғат барои духтарон 12-15 сол ва барои писарон 13-16 сол буд. Аз рӯи хронология ин давра синну соли 12-17-ро дар бар мегирад. Дар

таснифи нав ин синну сол 11-15 сол аст.

Муаллифони як таҳқиқоти тулонӣ дар Пажӯҳишгоҳи рушди инсон дар Донишгоҳи Калифорния низ ҳамон давомнокӣ, аз 11 то 15-солагӣ нишон дода шудаанд. Синну соли инкишофро аз 12 то 15 сол низ ҳисоб кардаанд.

Меъёрҳои вобаста ба синну сол, ки дар конференсияи XII умумииттифоқӣ оид ба морфология, физиология ва биохимияи шароитҳои синну солӣ вобаста қабул карда шудаанд. Дар схемаи вақт синни балоғатӣ барои духтарон 12-15 ва барои писарон 13-16-сола муайян карда шудааст. Дар онтогенез, вақте наврасӣ камолот доништа мешавад, на ба инкишофи ҷисмонии организм, балки ба тағйирёбии намудҳои пешбари фаъолият ва пайдоиши шаклҳои нави равонӣ, ки дар натиҷаи инкишоф ба амал омадаанд, диққат дода мешавад. Худуди синну соли ин давра аз 10-11 сол то 15-16 сол муайян шудааст.

Ба ҳодисаи нави иҷтимоӣ- давраи инкишофи маърифатнокӣ диққат дода шудааст. Аз рӯйи табиати инсонӣ умри он насли ҷавон ба ҷаҳор давраи синну солӣ тақсим мешавад, ки ҳар кадоме аз шаш сол давом мекунад. Он синну солро аз 6 то 12 сол муайян мекунад. Чунин тақсимкуниро бо хусусиятҳои ҷавонӣ асоснок мекунад; аз ҷумла, синну соли маърифатӣ бо инкишофи узвҳои иҷроияи онҳо - забон ва дастҳо, ҳофиза ва тасаввурот хос аст.

Синну соли инсонро ҳамчун «бораи дуҷум дубора таваллуд мешавад», вақте ки шахс «дар ҳаёт дубора таваллуд мешавад» тавсиф ҳам кардаанд. Дар баробари ин хусусияти муҳими ин давра - афзоиши донишҳои дунявиро таъкид мекунад.

Дар руҳи фалсафаи романтизми олмонӣ мазмуни давраи наврасиро ҳамчун бӯҳрони шуур, давраи «Туфон ва ҳучум», ки пас аз он дар кас ҳисси фардиат пайдо мекунад, зикр мекунад. Назарияҳои биогенетикӣ ва сотсиогенетикӣ инкишофи инсон ба шартҳои биологии инкишоф

нигаронида шудаанд, ки аз он хусусиятҳои иҷтимоӣ психологӣ ба вуҷуд меоянд ё бо онҳо пайваст мешаванд.

Худи раванди балоғат умуман ҳамчун камолот маънидод карда мешавад ва марҳалаҳои он фарогиру ҷомеаи мебошанд. Намудҳои вариантҳои равандҳои пиршавӣ бо намудҳои конституционӣ аз ҷиҳати генетикӣ муайян карда мешаванд. Дар байни ин назарияҳо метавон назарияи рекапитулятсия зикр кард. Давраи аз балоғат (12-13 сола) то ба камолот (22-25 сола) барои баъзеҳо баробар ба давраи романтизм аст. Ин назария дарҳол аз ҷониби равшаносон мавриди интиқод қарор гирифта, мегӯянд, ки бозии кӯдакон бо бозии ҳайвонҳо ва одамони ибтидоӣ яқсон нест.

Дар муқоиса бо равиши биогенетикӣ, ки равандҳои дар дохили одам ба амал меоянд, назарияҳои сотсиогенетикӣ маъруфтанд. Онҳо кӯшиш мекунанд, ки хусусиятҳои синну солро дар асоси сохти ҷомеа, усулҳои иҷтимоӣшавӣ, муносибати субъекти бо одамони дигар фаҳманд.

Олами ҳаёти кӯдакро ба муҳити наздики худ, муҳити микрофон вобаста намуда, онро ба ҷомеа маҳдуд мекунанд, хусусиятҳои табиӣ, ирсӣ инкор карда мешавад.

Психологҳои классикӣ шахсияти инсонро дар сатҳи сифатан дигар баррасӣ карданд. Синни балоғат аз 12 то 18 солагӣ фарқ мекунанд ва онро марҳилаи ҷинсӣ меноманд. Он бо бозгашти хоҳишҳои ҷинсӣ дар кӯдакӣ тавсиф мешавад ва ҳоло тамоми минтақаҳои эрогении қаблӣ муттаҳид шуда, барои як ҳадаф - муоширати муқаррарии ҷинсӣ кӯшиш мекунанд. Аммо амалишавии муоширати муътадили ҷинсӣ душвор буда, баъдан дар марҳилаи ҷинсӣ ҳодисаи устуворшавӣ ё регрессияи ҳамаи хусусиятҳои давраҳои пештараи инкишоф мушоҳида мешавад. Дар ин марҳила, инстансияи «ман» бори дигар худро тасдиқ мекунанд ва зарурати мубориза бурданро ба муқобили импульсҳои ҳашминонаи "Ин" эҳсос мекунанд. Масалан, дар ин марҳила метавонад мачмааи Эдип

дубора пайдо шавад, ки чавонро водор мекунад, ки ҳамчинсгароиро барои ҳамчинсгароён авлотар гӯяд. Барои мубориза бо импульсҳои хашмгини "Ин", намунаи "Г" ду механизми нави дифоъро истифода мебарад. Ин аскетизм ва интеллектуализм аст. Зоҳидӣ ин хоҳишро ба воситаи манъи ботинӣ бозмедорад, дар ҳоле ки ақлӣ онро ба як хоҳиши оддӣ ҳаёلى хоҳиш медиҳад ва ба ин васила ақлро имкон медиҳад, ки аз ин хоҳишҳои хастакунанда раҳо шавад.

Дар омӯзиши синну соли намуна назарияи Спрангер бар он аст, ки олами ботинӣ мавҷудот аслан ба шароити табиӣ ё иҷтимоӣ асос намеёбад. Аз тарафи дигар, давраи наврасӣ, ки бо синни 14-17-солагӣ маҳдуд аст, бо бӯҳрони марбут ба кӯшишҳои кӯдакон барои рафъи вобастагӣ тавсиф мешавад. Рушди нави асосии ин аср кашфи мафҳуми «ман», пайдоиши тафаккур (рефлексия), ташаккули шахсияти шахсиро дар бар мегирад. Равиши куллан навро барои дарки механизмҳои шахсият ва будан тавассути шинохт ва инзиво низ пешниҳод кардаанд. Тибқи ин равиш идентификатсия механизмest, ки ба воситаи он шахс моҳияти бисёрҷанбаи инсонро аз худ мекунад. Бунбасти механизми ҳифзи моҳияти табиӣ ва инсонии шахс аст.

Солҳои наврасӣ, аз 11-12 то 15-16-сола, замонест, ки кӯдакон муносибатҳои худро дубора баррасӣ мекунанд. Хоҳиши пайдо кардани худ ҳамчун шахс зарурати дур шуданро аз ҳамаи онҳое, ки дар тули солҳо ба ӯ таъсир кардаанд, ба вучуд меорад ва ин пеш аз ҳама ба волидайн дахл дорад. Дар ин давра, кӯдак ба кадр кардани муносибатҳои худ бо ҳамсолон шуруъ мекунад.

Ҳавли вохӯрдан бо одамони ҳамфикр эҳтиёҷоти калонро ба дӯстон ба вучуд меоварад. Маҳз тавассути ҳамин дӯстӣ сатҳи баланди малакаҳои байнишахсӣ инкишоф меёбад: ҳамкорӣ, кӯмаки ҳамдигар, муошират ва таваккал барои дигарон. Дӯстӣ дар давраи наврасӣ мутобиқати

муносибатҳоро аз сабаби хоҳиши шарикон барои шиносӣ бо ҳамдигар афзоиш медиҳад. Агар фарзандони оила хислатҳои манфӣ дошта бошанд, пас онҳо эҳтимоли бештар дар байни ҳамсолони худ конформистӣ доранд. Фикри кӯдак ва дигарон умқи нокофӣи онҳоро дар синни балоғат фош мекунад ва балоғат ба вазъи бухрони психологӣ меафтад. Аз ҷиҳати субъективӣ, ин таҷрибаи душвор аст. Аммо бухрони нафс нафсро бо донишу эҳсосоти амиқ ғанӣ мегардонад, ки дар кӯдакӣ ҳатто дар бораи онҳо фикр накардааст.

Мазмуни раванди иҷтимоии кӯдакон аз чор самт иборат аст: фаъолият, муошират ва худшиносӣ. Хусусияти умумии ҳамаи ин соҳаҳо раванди вусъат ва афзудани алоқаҳои иҷтимоии аҳоли бо ҷаҳони беруна мебошад.

Дар давоми тамоми раванди иҷтимоӣ наврасон намудҳои нави фаъолиятро меомӯзанд. Кӯдакони синни томактабӣ ба низоми нави муошират ва муносибат бо ҳамсолон ва калонсолони худ дар мактаб ворид мешаванд. Нақш дар оила, ҳамчунин дар ҳаёти ҳаррӯза, дар байни ҳамсолон тағйир меёбад. Майдони фаъолият васеъ мешавад ва аз ҳама муҳимаш, хусусияти ин фаъолият сифатан тағйир меёбад, намудҳо ва шаклҳои он хеле мураккабтар мешаванд. Донишҷӯён навъҳои гуногуни машғулият: тарбиявӣ, ҷамъиятию сиёсӣ, фарҳангию оммавӣ, корҳои варзишӣ, кори ташкилотчигӣ ва ғайра ҷалб карда мешаванд.

Тибқи таҳқиқот дар ҳаёти наврас мавқеи асосиро фаъолияти тарбиявӣ ишғол мекунад. Бо вучуди ин, дар муқоиса бо синни мактаби миёна, нишондиҳандаҳои таълимии наврасон ба таври назаррас тағйир меёбанд.

Шавқу рағбат ба омӯзиш тағйироти сифатӣ мебошад. Наврасон дар фаъолияти тарбиявии худ ба андозаи зиёд ангезаҳои фармоиши ҷамъиятӣ: майлу хоҳиши иҷрои вазифаи донишомӯзӣ, ба кори оянда беҳтар тайёрӣ дидан ва дар коллектив ҷойи сазоворро ишғол мекунанд.

Ў на танҳо шаъну шарафи шахсиро дар натиҷаи хуби таълимӣ

мебинад, балки аҳамияти иҷтимоии шахсияти худро низ. Он ҳам баҳодиҳии иҷтимоӣ ва ҳам худшиносии шахсиро меҷӯяд.

Дунёи иҷтимоии кӯдаки синни мактабӣ дар хоҳиши ишғол кардани мавқеи муайян дар ҳаёт, дар ҷомеа, дар муносибат бо калонсолон, зарурати баҳодиҳии худ дар низоми «Ман ва манфиати ман ба ҷомеа», якбора ифода меёбад. «Ман ва иштироки ман дар ҳаёти ҷамъиятӣ» аз афзоиши он маълум мешавад.

Мавқеи кӯдак дар ҷомеа аз рӯйи дараҷаи (ё имконоти) иштироки ӯ дар фаъолиятҳои, ки хусусияти аз ҷониби ҷомеа эътирофшуда доранд, муайян карда мешавад: маҳз ҳамин фаъолиятҳо дар ин синну сол пешсаф доништа мешаванд.

Шабаккаи алоқа. Муошират бо калонсолон бо муошират бо ҳамсолон иваз карда мешавад. Ин аз он сабаб аст, ки кӯдак "концепсияи ҷаҳон"-и худро ташаккул медиҳад, ки калонсолон онро намехоҳанд ё фаҳмида наметавонанд. Кӯдак кӯшиш мекунад, ки худро ҳамчун як фард дар гурӯҳи ҳамсолон муаррифӣ кунад ва зарурати муошират бо ҳамсолон аз зарурати муошират бо калонсолон бартарӣ дорад.

Ҳамин тариқ, дар муоширати кӯдак бо калонсолон, нахуст эҳтиёҷоти кадрдонӣ, ки ӯ аз дигарон мегирад, қонеъ карда мешавад. Тафовути байни вазифаҳои калон ва наврас ба дурустии арзёбии ҳамсолон ҳалал мерасонад. Дар муошират бо ҳамсолон ҳам зарурати арзёбӣ ва ҳам зарурати арзёбии муштарак ба таври кофӣ қонеъ карда мешаванд. Биноан, баробарии баробарҳуқуқӣ ҳамчун шарикони муошират нишонаи қобилияти ташаккул додани тасаввуроти мувофиқ дар бораи ҷаҳони атроф мебошад.

Муоширатро ҳамчун фаъолияти пешбари ҳиссиёт муайян мекунанд. Мазмуни асосии ин фаъолият муносибатҳои байнишахсии иштирокчиёни раванди коммуникатсия мебошад, ки ба онҳо имкон

медихад муносибати худро бо ҳамсолон ва умуман ҷаҳони берунӣ муайян кунанд. Хоҳиши иҷтимоӣ дар наврасӣ ба як мақсад ва манфиат асос ёфта, майли мансуб шудан ба гурӯҳе, ки ҳамсолонро муттаҳид месозад, ташвиқ мекунад.

Мундариҷаи суҳбати ҳамсолон масъалаҳои маънавию арзишӣ (маънии зиндагӣ, мушкилоти дунявӣ):

-пахлӯии рӯйдодҳои зиндагӣ (ҳаёти оилавӣ, гурӯҳи шиносҳо, кирдори ҳамсолон ва атрофиён);

-таҷрибаҳои эмотсионалӣ (таъсир, муносибат ба чизе ё касе, кайфият, эҳсосот, таҷрибаҳо);

-мавзӯ (масъалаҳои ташвишвар, чизҳои дорои аҳамияти васеътар).

Соҳаи худшиносӣ. Шахсияти одам. Таҳқиқ кардааст, ки хусусиятҳои биологӣ ва равонӣ дар заминаи тағйироти иҷтимоии ин синну сол ба амал меоянд, ки дар он талабот ба сифатҳои шахсияти наврасон зиёд мешавад.

Дар синни балоғат бори аввал фаъолияти маърифатӣ (шинохт, мушоҳида, худдорӣ, худтанзимкунӣ, рафтор ва фаъолият) яке аз ниёзҳои асосии инсон мегардад. Дараҷаи инкишофи ин эҳтиёҷот ба ташаккули шахсияти кӯдак таъсир расонида, муносибати кӯдакро бо одамони атроф, чи калонсолон ва ҳам ҳамсолон ба таври назаррас тағйир медиҳад; он ба бозсозии назарраси институтҳои иҷтимоӣ, механизмҳо ва роҳҳои иҷтимоӣ оварда мерасонад.

Хоҳиши мустақилият, озодӣ ва худтаъминкунӣ, ки бо танқиди шадиди калонсолон, падару модарон ва муаллимон ифода ёфтааст; ба назар чунин мерасад, ки муноқишаҳои зиёд бо калонсолон кофӣ аст. Иҷтимоишавӣ раванди муттасилест, ки бо андӯхтани доимии таҷрибаи иҷтимоӣ дар шароити васеъшавии доираи фаъолият ва муошират хос аст.

Ҳамин тариқ, раванди иҷтимоиро танҳо ҳамчун маҷмуи тағйирот дар

се соҳаи мушаххас фаҳмидан мумкин аст, ки барои наврас "воқеияти васеъ" эҷод мекунанд, ки дар он ӯ на танҳо бо микромуҳити наздики худ, балки бо муҳити атроф амал мекунад, медонад ва муошират мекунад. Дар баробари ин шиносӣ рассом таҷрибаи худ, равиши эҷодии худро муаррифӣ мекунад, биноан, ғайр аз табдили фаъоли воқеият шакли дигаре вучуд надорад.

Ташаккули низоми арзишҳои шахсии шахс бо мурочиати одамон ба саволҳои абадии фалсафӣ ва идеяҳои идеалӣ дар бораи ахлоқ ҳамроҳ мешавад. Онҳо дарк намуда, ки принципҳои ахлоқии эълонкардаи волидайн (ҳатто умуман ҷамъият) ба воқеият мувофиқат намекунанд, онҳоро саҳт танқид мекунанд, «исён мекунанд» ва дар баъзе мавридҳо ҳатто намунаи «вичдони иҷтимоӣ» мешаванд, барои наврас дар идеализатсияи ахлоқ мушоҳида мешавад.

Дар ҷавонӣ майлу хоҳиши амиқтар фаҳмидани худ, фаҳмидани ҳиссиёт, кайфият, ақида ва муносибатҳои худ пайдо мешавад. Ҳаёти ошиқ бояд аз муносибатҳои пурмазмун, манфиатҳо ва таҷрибаҳо пуршавад.

Мушкилӣ ва мураккабӣ давраи баъди таваллуд аст, чунки:

- тағйироти ба амал омада аксаран бо пайдоиши душворҳои чиддии субъективии тартиби дигар дар наврасон (мушкилоти тарбияи онҳо) мушоҳида мешавад;

-сеюм, кӯдак зери таъсири калонсолон наместонад, ки ин боиси нофармонӣ, муқовимат, норозигии гуногун (нақлӣ, дағалӣ, манфӣ, ҷудой) мегардад.

Аксари муҳаққиқон ин марҳиларо давраи гузариш тавсиф мекунанд, ҳамчунин дар ин давраи гузариш тарқишҳои шахсият, ҳаяҷони ҳавас ва ба ин монанд падидаҳо ба амал меоянд, ки солҳои наврасиро душвор ва пешгӯйинашаванда мегардонанд.

Давраи барвақтии кӯдакиро на ҳамчун марҳилаи алоҳида, балки дар

динамикаи инкишоф баррасӣ кардан лозим аст, зеро бидуни дониستاني қонуниятҳои инкишофи кӯдак дар онтогенез, зиддиятҳои, ки қувваи ин инкишофро ба вучуд меоранд, муайян кардан мумкин нест.

Синну соли бармаҳал ҳамчун маҷмуи шароитҳои пешниҳод шудааст, ки ба таъсири омилҳои гуногуни психотравматикӣ хеле осебпазиранд. Муҳимтарини онҳо рафтори ношоистаи волидайн, муносибатҳои зиддиятнок дар байни онҳо, мавҷудияти камбудии, ки барои кӯдак ва дигарон шарманда мешавад, муносибати ношоиста нисбат ба кӯдак, нобоварӣ ё беэҳтиромӣ нисбат ба ӯ мебошад. Ҳамаи ин кори тарбиявиро на танҳо душвор мегардонад, балки баъзан онро қариб имконнопазир мегардонад. Дар ин асос дар рафтори компютерӣ инхирофҳои гуногун ба амал омада метавонанд.

Давраи наврасиро яке аз давраҳои ташаккули шахсият ҳисоб кардаанд. Камолот на танҳо самти мушаххаси афқору ҳиссиёт, саъю кӯшиш ва идеал, балки услуби ҳоси амалро низ тавсиф мекунад. Синни инкишофро фосолаи байни бозии кӯдак ва фаъолияти ҷиддию масъулиятнок муайян карда, барои он мафҳуми навро интиҳоб мекунад, ки «бозии ҷиддӣ» ном дорад. Мисоли «бозии ҷиддӣ» машғул шудан ба варзиш, интиҳоби касб ва омодагӣ ба он дохил мешавад.

Дар консепсияҳои мавҷуда асри маърифат мисли тамоми давраҳои нав бо сохторҳои наве, ки аз фаъолияти пештараи давраи гузашта бармеоянд. Фаъолияти таълимӣ "гард" аз самтноки ва тамоюли ба ҷаҳон ба самтноки ба худ меорад. Ҳалли саволи «Ман кистам?» -ро танҳо бо воқеият рӯ ба рӯ шудан мумкин аст.

Аз мулоҳизаҳои боло вазъи иҷтимоии инкишофи давраро зикр кардан бамаврид аст. Вазъи иҷтимоии шахс мавқеи мушаххаси шахс дар низоми муносибатҳои дар ин ҷомеа қабулшуда мебошад ва дар наврасӣ ин маънои аз кӯдаки ба калонсолони мустақил ва масъулиятнок гузаштанро дорад.

Кӯдак дар байни кӯдакӣ ва калонсолӣ мавқеи фосолавӣ дорад. Вақте, ки кӯдак мустақилона зиндагӣ карданро оғоз мекунад, аз ҷониби волидайн амалҳои зиёде сурат мегиранд, ки ба рафтори кӯдак таъсири манфӣ мерасонанд ва дар натиҷа кӯдакро аз имкони мустақил будан ва омӯхтани озодӣ маҳрум мекунанд. Дар ин маврид майли ӯ ба мустақилият ғаъол мешавад ва волидайн бо ӯ бо интизоми саҳт муносибат карда, ӯро аз ҳамсолонаш ҷудо мекунанд, ки дар навбати худ ихтилофи кӯдакро зиёд мекунад.

Волидайн бояд дар ҳаёти фарзандашон ҳамчун дӯсти бузург амал кунанд, зеро ин шарт муҳими инкишофи муътадили шахсияти кӯдак ва хонанда аст. Дар муносибат бо падару модарон ба ғаъолияти муштараке, ки дар асоси умумияти манфиатҳо ва маҳфилҳо ташкил карда мешаванд, ҷалб кардани кӯдакон бамаврид ҳисобида мешавад.

Ҳангоми иҷрои чунин ғаъолиятҳо муносибатҳои боваринок, таҷрибаи муштарак, эҳсосот ва руҳия ташаккул меёбанд. Сарфи назар аз мавқеи муҳими волидайн дар ҳаёти кӯдак, ин муносибатҳо бо мавҷудияти муноқишаҳо, ҳашмигинӣ, дағалӣ ва безътиной хос мебошанд. Ҳамаи ин аз он сабаб аст, ки кӯдак худро калонсолон ҳис мекунад ва биноан, муолиҷаи дурустро тақозо мекунад ва волидайн ба кӯдак мисли кӯдак муносибат мекунанд.

Агар волидайн муносибати худро ба мавзӯ ва масъала дигар кунанд, муоширати онҳо самараноктар мешавад. Ғаъолияти пештара шахсӣ мебошанд. Сухбатест, ки дар он инкишофи ҳаматарафаи хислатҳои шахсияти суҳанвар сурат мегирад. Андешаҳо, принципҳо, идеалҳо ва ҳадафҳои зиндагӣ ташаккул ёфта, қоидаҳои рафтор омӯхта мешаванд ва хусусияти асосии мусбати ин ғаъолият амсиласозии муносибатҳои воқеии иҷтимоӣ мебошад, ки зарурати ворид шудани кӯдак ба ҳаёти ғаъоли ҷомеаро таъкид мекунад.

Ба ҳаёти ғаёли ҷамъиятӣ дохил шудани ҷавонон бо сели ахбор, таҷрибаи ҳаётӣ гуногунтар мегардад, суръати зиндагӣ тезтар, таълиму тарбия мураккабтар мегардад. Биноан, бояд гуфт, ки бо ҷараёни иттилоот равандҳои маърифатӣ ба монанди эҳсос, дарк, тасаввурот, хотира, тафаккур ғаёл мешаванд ва ба рушд шурӯъ мекунанд.

Хусусиятҳои зерини инкишофи тафаккури наврасро ҷудо кардан мумкин аст:

1. Дар раванди таълим ақл тамоми равандҳои тафаккурро дар сатҳи мантиқӣ муттаҳид месозад;

2. Оҳиста-оҳиста баъзе амалҳои равоние, ки ақл анҷом медиҳад, ба сохтори ягонаи муттаҳид табдил меёбанд;

3. Таҳлили ақидаҳои абстрактӣ, ҷустуҷӯи хатоҳо ва зиддиятҳои мантиқӣ дар мулоҳизаҳои абстрактӣ. Ҳамин тавр, кӯдакон ба фикр кардан шурӯъ намуда, нисбат ба ҷизе дурнамои нав, амиқтар ва умумӣ пайдо мекунанд, ба ибораи дигар, дар онҳо ҷаҳонбинӣ ташаккул меёбад, ки бевосита бо инкишофи зеҳнӣ алоқаманд аст.

Дар синни ҷавонӣ намудҳои гуногуни хотира фарқ мекунанд: шифоҳӣ-мантиқӣ, озод, механикӣ ва мантиқӣ. Бо ёрии ин намудҳо самаранокии азёдкунии беихтиёр кам мешавад, дар айни замон самаранокии хотираи фосилавӣ баланд мешавад. Дар синни ҷавонӣ тасаввурот дар баробари тафаккур, идрок ва хотира инкишоф меёбад. Тахайюлот раванди таҷдиди даркҳои мебошад, ки воқеиятро инъикос мекунанд ва дар ин замина даркҳои нав эҷод мекунанд.

Бояд таъкид кард, ки ҳаёлот як ҷузъи ҷудонашавандаи ҳаёти равонии инсон аст. Пешниҳодҳо ҳам шудаанд, ки тахайюли таҷриба бозиест, ки ба тахайюл (фантазия) табдил ёфтааст. Фантазия зухуроти ҳаёлот аст, ки моҳияти он тағйир додани дарки воқеият аст, ки дар ҳиссиёт инъикос меёбад. Истилоҳи "тахайюл" («фантазия» муродиф бо ҳаёлот истифода мешавад.

Тахайюли гӯянда вазифаи мағлубкуниро ичро мекунад. Қаноатмандӣ аз ниёзҳо ва хоҳишҳои фард дар ҳаёти воқеӣ дар олами ҳаёли ба осонӣ фаро мегирад, биноан, тасаввурот ва ҳаёл баъзан метавонад ҳаяҷону изтиробро аз байн барад, зиддиятҳои дохилиро рафъ кунад ва ба худ эътимод пайдо кунад. Дар солҳои мактабӣ инкишофи фаъолонаи маҳорати хониш, ҳамчунин монологӣ ва нутқи хатгӣ давом дорад.

Хусусияти асосии инкишофи малакаи хониши хонандагон такмил додани қобилияти дарки маводи хондашуда мебошад. Сохти монологии нутқ низ хеле тағйир меёбад, қобилияти мустақилона тайёр кардани маърузаи шифоҳӣ, фикр кардан, баён кардани фикр ва ба онҳо далел овардан ташаккул меёбад. Дар навбати худ, малакаҳои хатгӣ аз қобилияти навиштани иншоӣ кӯтоҳ то навиштани мустақилона дар мавзӯи мушаххас ё озод беҳтар мешаванд. Биноан, равандҳои маърифатӣ дар наврасӣ ба сатҳи баланд мерасанд.

Меъёрҳои ҳуқуқии кишварҳои пешрафта аз бисёр ҷиҳатҳо комилан фарқ мекунанд. Хусусиятҳои фаъолият ва инкишофи равандҳои равониро муайян мекунад. Бархе муаллифон бар ин назаранд, ки маҳз дар ҳамин давраи рушди шахсият қобилиятҳои зеҳнӣ ба ҳадди ниҳоии худ мерасад. Масалан, раванди эҷодиро натиҷаи таъсири мутақобилаи зинаҳои гуногуни фаъолияти зеҳнии инсон шуморидан мумкин, ки дар синни 12-солагӣ ба авҷи инкишофи ақлонӣ мерасад.

Ҳоло ҷомеаи муосир шахсро тақозо мекунад, ки озодфикр ва дорои салоҳияти баланди коммуникативӣ бошад. Азхудкунии фаъолияти универсалии таълим, ки ба ҳар як талаба имкон медиҳад, ки мустақилона омузад, ки мақсадҳо гузошта, роҳҳои ҳалли онҳоро омузад, фаъолияти таълим ва натиҷаҳои онҳоро назорат ва баҳо диҳад.

Мушкилоти имконпазир зимни таълими нутқи шифоҳӣ ба ЗА. Дар боби гузаштаи ин таҳқиқот мо дар бораи нақши бузурги ҳавасмандгардонӣ дар раванди таълим, махсусан дар раванди

азхудкунии ЗХ сухан ронда будем.

Тағйиротҳое, ки дар низоми маориф дар айни замон ба амал меоянд, нишон медиҳанд, ки онҳо ба арзишҳои инсондӯстона, фарҳанги муошират, мудирияти таълим ва рушд ва худшиносии донишҷӯён нигаронида шудаанд. Биноан, яке аз талаботи асосӣ ташаккули салоҳияти муошират дар муносибатҳо ва ҳамкорӣ бо донишҷӯён дар таълим, таҳқиқот, эҷодкорӣ ва дигар фаъолиятҳо мебошад.

Умуман, ин хеле муҳим аст, зеро дар омӯзиши забон имкон додан лозим аст, ки салоҳияти муоширатии иштирокчиён ташаккул ёбад. Зеро тавассути салоҳияти муоширатӣ, иртиботот, муошират, ҳамдигарфаҳмӣ ва кӯмаки мутақобилаи донишҷӯён дар ҳамкорӣ бо дигарон мушоҳида мешавад.

Ислоҳот ва концепсияҳо, тағйирот ва навовариҳои кунунӣ дар низоми маорифи кишвари мо аз ҳар як омӯзгор талаб мекунад, ки бо гоҳо ва низомҳои нав кор кунад. Дар ин робита, равиши муосир ба рушди иҷтимоӣ вазифаи тарбияи шахси босаводеро мегузорад, ки метавонад фаъолияти худро самаранок ба нақша гирад, дониши андӯхташударо дар фаъолияти маърифатии худ мувофиқан истифода барад ва бо одамон аз гурӯҳҳои гуногун барои ба даст овардани натиҷаи асосӣ муколама кунад. Ин бо ташаккули салоҳияти хонандагон зич алоқаманд аст.

Мо салоҳиятро дар назар дорем - қобилияти татбиқи дониш ва малакаҳои андӯхташуда дар амалия, дар ҳаёти ҳаррӯза, барои ҳалли ҳама гуна масъалаҳои амалӣ ва назариявӣ. Дар тарҷума аз забони лотинӣ, "салоҳият" маънои дониши ҳамаҷониба, таҳассус дар соҳаи муайяно дорад. Он ҳамчунин ҳамчун қобилияти қабули қарор дар ҳама гуна вазъият тафсир карда мешавад.

Хулосае, ки аз ин бармеояд, ин аст, ки донишомӯзон на танҳо аз

омӯзгор дониш, балки қобилияти таълихро низ талаб мекунад. Биноан, масъулият дар тарбияи насли оянда дар муҳити рақобатӣ баланд аст.

Дар мавриди салоҳияти муоширатӣ, он қобилиятҳоеро фаро мегирад, ба монанди қобилияти арзёбии кор дар гурӯҳ, даста, эътимод ба якдигар, ҳамдигарфаҳмӣ, қобилияти тавачҷуҳ ва эҳтиром, риояи одоби муошират, дарки саҳву иштибоҳоти худ ва қобилияти кор бо дигарон.

Барои беҳтар кардани он, дар раванди таълим корҳои гуногун анҷом дода мешаванд. Онҳо барои рушди салоҳияти муоширатии донишҷӯён равона карда шудаанд. Биноан, донишҷӯёни имрӯзаи тоҷик бояд дар ҳаёти ҳаррӯза бо ЗТ муассир муошират кунанд.

Тавре ки Канале ва Свейн (1980) пешниҳод мекунад, ин маҷмуи салоҳияти муоширатиро талаб мекунад, ки салоҳияти грамматикӣ, сотсиолингвистӣ, дискурсивӣ ва стратегиро фаро мегиранд.

Салоҳияти стратегӣ ҳамчун нақши муҳим дар ин кор эътироф шудааст. Мувофиқи мулоҳизаҳои Дорнией ва Террелл (1991), рушди нокифояи салоҳияти стратегӣ боиси набудани неруо зарфияти равонӣ мегардад, ки бисёре аз донишҷӯён аз он шикоят мекунад.

Салоҳияти стратегиро тавассути истифодаи стратегияҳои муоширатӣ, аз қабилӣ тарҷумаи калима ба калима, иваз кардани калима, имову ишора ва дархости кӯмак мушоҳида кардан мумкин аст, ки бо ёрии онҳо ҳамсухбат метавонад ба ҳадафи муошират ноил гардад.

Стратегияҳои муошират ҳамчун амалҳои муайян карда мешаванд, ки муоширати ҳамсухбатонро ҳангоми дучор шудан бо мушкилот дастгирӣ мекунад ва самаранокии муоширатро афзоиш медиҳанд.

Бар асоси маводи дар боло зикршуда, ҳадафи асосӣ муайян кардани усулҳои ташаккули салоҳияти муоширатӣ мебошад. Барои ноил шудан ба ин ҳадаф маънои истилоҳоти "салоҳият", "салоҳияти касбӣ», «тахассус» ва "салоҳияти муоширатӣ" муайян карда мешавад, назар ва

чанбаҳои муаллифон баррасӣ шуданд, усулҳои ташаккули салоҳияти муоширатӣ муайян карда шуданд.

Мушкилоти салоҳияти муоширатӣ аз ҷиҳати доираи васеъ густурда аст, зеро он хусусиятҳои зиёде дорад. Биноан, дар пажӯҳиш мушкилоти ташаккули салоҳияти муоширатӣ таҳлил карда мешавад. Ба таври худ тасмим гирифта мешавад, ки таҳсили худро ба тарзи нав ташкил кунад ва биноан, барои гирандагони имтиёзҳо қулай аст.

Омӯзиши самараноки ин масъала тавассути истифодаи як қатор усулҳои таҳқиқотӣ, аз ҷумла таҳлили мантиқӣ, таҳлили муқоисавӣ, таҷзия, таҳлили расмӣ ва таҳлили адабиёти илмӣ таъмин карда мешавад.

Равиши методологии функционалӣ ҳадафҳо ва вазифаҳои мақола, инчунин тақсимот ба марҳилаҳоро муайян кард. Ин ба мо имкон дод, ки ҳама чанбаҳои масъалаи тадқиқотро пурра ошкор кунем. Гузашта аз ин, равиши методологии низомнок мустақиман асоси корро ташкил медиҳад. Бо истифода аз он, баррасии воситаҳои илмӣ ва таълимӣ анҷом дода шуд. Ҳамзамон, таҳлили усулҳои рушди салоҳияти муоширатӣ анҷом дода шуд.

Мафҳумҳои асосии марбут ба масъалаи таҳқиқотӣ бо истифода аз усули таҳлил ва тартибдиҳӣ пурра таҳлил карда шуданд. Усули муқоисавӣ дар кор нақши муҳим дорад, дар ин баррасию пажӯҳиш усулҳои рушди салоҳияти муоширатӣ муқоиса карда шуданд. Мувофиқи усули дедуксия таҳқиқот аз умумӣ ба мушаххас гузаронида шуд.

Ҳамин тариқ, баррасию пажӯҳиш аввал маъно ва мушаххасияти мафҳумҳои умумиро муайян кард ва сипас усули ташаккули салоҳияти муоширатии мушаххасро муқаррар намуд.

Натиҷаҳои, ки пас аз омӯзиши ин мавзӯ ба даст оварда шудаанд, чанбаҳои назариявӣ ва амалии салоҳияти муоширатӣ, робитаи онҳо бо аудиторияи мақсадноки омӯзандагони ЗА ва шароити муосир муайян

карда мешаванд.

Аҳамияти амалии кор дар он аст, ки онро муаллимон метавонанд мустақилона дар раванди татбиқи раванди таълим истифода баранд ва ин масъала ҳамчунин метавонад асоси таҳқиқоти оянда бошад.

Барои баррасии пурраи масъалаҳои салоҳияти иртиботӣ-муоширатӣ бояд ба чузъи назарии он диққат дод. Аввалан, муайян кардани маънои мафҳуми салоҳият, ҳамчунин хосиятҳо, хусусиятҳо ва намудҳои мушаххаси он зарур аст. Ин равиш имкон медиҳад, ки на танҳо масъалаи омӯхташударо дар маҷмӯъ баррасӣ кунем, балки онро ба унсурҳои алоҳида тақсим кунем ва ҳар яки онҳоро омӯзем.

Дар таърифи илмии истилоҳи тоҷикӣ, мафҳуми "салоҳият" ҳамчун "қобилияти иҷрои вазифаи муайян ё анҷом додани коре" муайян карда мешавад. Дар мавриди калимаи "салоҳият", он маънои латинии "competens" - қобилиятнок, мувофиқро дорад.

Баъзе олимони "салоҳият"-ро маҷмуи дониш ва малакаҳо, тафаккур ва фаҳмиши зарурӣ барои ҳалли мушкилот дар соҳаи мушаххас мешуморанд, дар ҳоле ки дигарон онро сифати шахсии шахс, қобилияти татбиқи амалии малака ва дониши худ дар кори худ ва малакаҳои ташкилӣ мешуморанд. Ба андешаи мо, фарқу тафовути байни ин ду рошарҳ дода, гуфтан мумкин аст, ки "салоҳият" чизест, ки донишҷӯ бояд донад ва салоҳият ин корро хуб анҷом додан, худнамоӣ, дониш, малака, худбаҳодиҳӣ ва ғайраро фаро мегирад.

Дар адабиёти умумии педагогӣ, дар доираи "салоҳият", донишҷӯён ҳамчун қобилияти иҷрои намудҳои мураккаби амалҳо, ба монанди таҷрибаи кори маърифатӣ, ки шакли дониш аст, таҷриба дар татбиқи усулҳои кор, ки дар боло зикр шудаанд, ва таҷрибаи кори эҷодӣ, ки асоси... қабули қарорҳо дар вазъиятҳои мушкил. Аммо, салоҳият қобилияти истифодаи малакаҳои дар боло зикршуда, муваффақонаият

кор кардан дар асоси таҷрибаи амалӣ дар ҳалли вазифаҳои таълимӣ мебошад.

Агар мо дар баҳс дар бораи дониш ва салоҳият таваққуф кунем, ташаккули хислат низ маорифу маърифат аст, дониш ба қудрати маориф муҳолиф аст. рӯй нахоҳад дод. Онҳо бояд ба таври низомнок истифода шаванд.

2.2. Технологияи рушди фаолияти амалии муоширати хонандагони мактаб зимни омӯзиши забони хориҷӣ

Дар айни замон "бо назардошти рӯ ба афзоиши вобастагии иҷтимоӣ, экологӣ ва иқтисодии ҷаҳонӣ, давлат омӯзиши ЗХ-ро аз ҷониби шаҳрвандони ҚТ дар ҳама намудҳои МТ, новобаста аз шакли моликиятшон, аз ҷумла забонҳои расмӣ кории СММ, мусоидат мекунад.

Вобаста ба ҳадафи барномаҳои таълимӣ ва хусусиятҳои раванди таълим, ЗХ метавонад ҳамчун забони асосии таълим дар ин МТ истифода шавад. Дар ин робита, тавсияҳои ЮНЕСКО низ аҳамияти хоса доранд:

1. ЮНЕСКО таълимро бо ЗМ ҳамчун воситаи ба даст овардани таҳсилоти босифат дар асоси дониш ва таҷрибаи донишҷӯён ва омӯзгорон дастгирӣ мекунад;

2. ЮНЕСКО таълими дузабона ва/ё бисёрзабонаро бо ҳама забонҳо дар ҳама сатҳҳои маориф ҳамчун воситаи пешбурди баробарии иҷтимоӣ ва ҷинсиятӣ (гендерӣ) ва унсури калидии ҷомеаҳои гуногуни забонӣ дастгирӣ мекунад;

3. ЮНЕСКО забонро ҳамчун қисми муҳими таълими байнифарҳангӣ барои мусоидат ба ҳамдигарфаҳмӣ байни гурӯҳҳои гуногуни аҳоли ва таъмини эҳтиром ба ҳуқуқҳои асосӣ таълиф мекунад.

Давраи аввали рушди маориф бо дастгирии технологияҳои компютерӣ, ки дар охири солҳои 50-ум оғоз ёфта, то солҳои 60-70-уми асри XX давом кард ва бар асоси назарияи маъмули рафторӣ (бихевиоризм) асос ёфтааст.

Машқҳои компютерӣ, ки дар он замон эҷод шуда буданд, ба донишомӯзон малакаҳо (грамматика, имло) - ро тавассути такрор меомӯхтанд.

Принсипи асосии сохтани барномаҳои компютерӣ "машғулият ва машқ" буд. Компютер танҳо қисман вазифаҳои муаллимро иҷро мекард, он танҳо ҳамчун дастгоҳе барои таъмини донишомӯзон бо маводи таълимӣ қабул карда мешуд.

Бо вучуди ин, аллакай дар охири солҳои 70-ум - аввали солҳои 80-ум равиши рафторӣ ба истифодаи компютерҳо дар таълим маъруфияти худро бо сабабҳои зиёд аз даст дод. Ин равиш ба омӯзиши забон чунин нигаронида шудааст:

- Таълими грамматика ба таври ошкоро;
- Тамаркуз ба эҷоди ҷумлаҳо ва матнҳои худи донишомӯзон, на ба истифодаи калимаҳои тайёр;
- Ба ҷои низоми анъанавии баҳодихӣ (дуруст/нодуруст), бояд вариантҳои гуногуни ҷавоб мавҷуд бошанд;
- Истифодаи забони омӯхташаванда дар раванди таълим бештар;
- Ба роҳ мондани муоширати донишомӯз - компютер, донишомӯз - донишҷомӯз.

Дар ин робита, истифодаи технологияҳои муосир, яъне гачетҳо, дар таълими 3X мувофиқтар ва самараноктар аст.

ВХ барномаест барои омӯхтани забон, имло ва талаффузи калимаҳои хориҷӣ. Азёд кардани калимаҳо ба ҷамъоварии оmore асос ёфтааст, ки хангоми посух додан ба вазифаҳои додашуда ба шумо ташаккул

меёбанд. Барои ҳар як вазифаи дуруст иҷрошуда, шумо шумораи муайяни ҳолҳоро мегирад. Барои ҳар як саҳву иштибоҳ ҳолҳо кам карда мешаванд.

Дар ҳар як машқи минбаъда вазифаҳое, ки ҳолҳои пасттарин ва шумораи муайяни вазифаҳои нав доранд, ҳатман бартарӣ хоҳанд дошт. Вақте шумораи муайяни ҳолҳо ҷамъ карда мешаванд, вазифа омӯхташуда ҳисобида мешавад. Ин барнома ҳамчунин ба шумо имкон медиҳад, ки имлои калимаҳои хориҷиро дар ҳолати саволу ҷавоб ва диктант аз ёд кунед. Барнома мисли *Abby Lingvo* муҳим аст.

Ин фарзия дуруст ва асоснок аст: Агар шумо дар раванди омӯзиши ЗХ аз дастгоҳҳои электронӣ истифода баред, шумо метавонед ба натиҷаҳои мусбат ноил шавед.

Албатта, ҳангоми омӯзиши ЗА, истифода накардани дастгоҳҳои электроние, ки мо ҳар рӯз истифода мебарем, бемаънӣ хоҳад буд. Ин на танҳо ба мо дар истифодаи калимаҳои хориҷӣ кӯмак мекунад, балки малака ва эътимоди моро дар грамматика, гӯш кардан, гуфтан ва навиштан низ ба таври назаррас беҳтар мекунад.

Дар айни замон оид ба методикаи таълими ЗХ адабиёт намерасад, бинобар ин ба шунавандагони тоҷикзабон таълим додани методикаи таълими ЗХ на танҳо дар назди лекторҳо, балки дар назди хонандагон ҳам душворихои зиёдеро ба миён мегузорад.

Агар омӯзгор мушкилоти истифодаи истилоҳоти дар назарияи методикаи таълими ЗХ пайдошударо ҳал карда натавонад, хонанда аз сабаби набудани адабиёт дар ин самт дониши худро мувофиқи талабот инкишоф дода наметавонад. Ин дастур баъзе мавзӯҳоро, аз қабилӣ ҳадаф, мундариҷа ва принципҳои таълими ЗХ барои ҳалли ин масъалаҳо фаро мегирад.

Ҳарчанд методология илм аст, мо мебинем, ки раванди инкишофи он босуръат аст.

Усулҳои таълими ЗХ стандартҳои таълими дарси ЗХ-ро, ки дар мактабҳо гузаронида мешаванд, муайян намуда, тарзи пешниҳоди маводҳоро дар синфхона ва берун аз синф ба хонандагон равшан месозад ва омӯзгори ояндаро, ки аз ЗХ таълим медеҳанд, бо камоли касбӣ омода месозад.

Барои он ки ЗХ дар мактабҳо дар сатҳи зарурӣ таълим дода шавад ва ба талаботи ҷомеаи муосир ҷавобгӯ бошад, омӯзгор бояд курси назариявии «Методикаи таълими ЗХ»-ро ҳамаҷониба аз худ намояд. Ҳамчунин, хонанда бояд дониши худро ҳангоми амалияи педагогӣ, зимни рафъи душвориҳои гуногуне, ки дар ҳаёти мактаб ба миён меоянд, истифода барад.

Ҳамон гуна ки ҳар як илм ҳадафҳои мушаххаси худро дорад, усулҳои таълими ЗХ» низ чанд ҳадаф дорад.

Фаъолияти муаллим сифатҳои шахсии муаллим, муносибати ӯ ба хонанда ва ҳолати психологӣ ӯро дар бар мегирад. Муҳити таълим шароитҳои воқеии омӯзишро фаро мегирад. Ин усулҳои таълим ва воситаҳои таълимро баррасӣ менамояд. Фаъолияти хонандагон шахсияти ӯ, қобилияти таълим ва ғайраро дар бар мегирад.

Ин се ҷузъ бояд бо ҳамдигар муттаҳид шаванд ва ҳамдигарро пурра кунанд. Чӣ қадаре, ки инҳо муттаҳид, раванди омӯзиши ЗХ ҳамон қадар самараноктар мешавад. Биноан, омӯзгори оянда ин се ҷузъро набояд ҳеҷ гоҳ фаромӯш кунад.

Агар ба таҳаввулоти методология назар андозем, тамоюлҳои мушаххаси таълим аз ибтидо мушоҳида мешуданд. Дар асоси ин ду намуди методология пайдо шуд. Онҳо методологияи умумӣ ва методологияи инфиродӣ мебошанд.

Методологияи умумӣ қонуниятҳо ва хусусиятҳои раванди таълими ЗХ-ро меомӯзад. Аслан муҳим нест, ки кадом ЗХ омӯхта мешавад. Ба

ибораи дигар, принсипи интихоби маводи таълимӣ аз рӯи ҳамаи ЗХ, робитаи кори шифохӣ ва хатгӣ дар марҳилаҳои гуногуни дарс баробар баррасӣ мешавад.

Масалан: ҳама забонҳои Аврупои Ғарбӣ (франсавӣ, олмонӣ, англисӣ), ки дар кишвари мо таълим дода мешаванд, ҳамон қоидаҳоеро, ки дар раванди омӯзиши ЗХ иҷро мекунанд, риоя мекунанд. Аммо, вақте ки муаллим ба хусусиятҳои хоси ин ё он забон таълим мекунад, барои таълими ҳамаи ЗХ қонуниятҳои умумӣ мавҷуд нестанд. Биноан, ӯ методикаи таълимии худро истифода мебарад.

Усулҳои таҳқиқот. Ҳангоми таҳлили курси таълими ЗХ мо ба роҳҳои омӯхтани онҳо низ диққат медиҳем. Баррасии усулҳои таҳқиқотӣ барои омӯзгорони оянда барои таҳияи роҳҳои самараноки таълими ЗХ. Шумо метавонед интихоб кунед. Муаллим мувофиқи замон бояд эҷодкорона кор карда, дар баробари ин на танҳо аз комёбиҳои илм ва таҷрибаи муаллимони пешқадам истифода барад, балки кори таҳқиқотии худро низ ба ҷо оварад.

Якчанд усулҳои ғирасон ва асосии таҳқиқот дар илми методологияи муосир қайд карда шудаанд.

Усулҳои ғирасон навиштани саволнома, санчиш, мусоҳиба, хронометрия, таҳлили остсиллографӣ ва ғ. Сарчашмаҳои адабиро аз нуқтаи назари танқидӣ таҳлил кунед. Ҳарчанд ин хеле содда ба назар мерасад, ин усули хеле меҳнатталаб аст. Ин усул бодикқат хондани адабиёт, ҳамчунин маҳорати танқид кардан, баҳо додан, мубодила кардан ва умумисозии адабиёти хондашавандаро талаб мекунад. Ин усули асосӣ дар байни дигар усулҳои таҳқиқот мебошад.

Ҷоидаҳои таҷрибаи муаллимони пешқадамро омӯхтан лозим аст. Ин усул низ яке аз усулҳои муҳим аст, зеро на ҳамеша роҳбарони фаъолияти педагоги усулҳои пурсамар ва роҳҳои ҳалли методиро пеш меоранд, ки самарани раванди таълимро баланд мебардоранд.

Дар айни замон якчанд шаклҳои анъанавии таълими ЗХ вучуд доранд, ки аз ҷониби омӯзгорони пешқадами замони худ пешниҳод шудаанд. Онҳо атрибутҳои дарсҳои замонавӣ гардиданд, зеро онҳо як қатор ҷиҳатҳои мусбатро нишон доданд. Масалан: гузориши навбатдор дар аввали дарс, машқҳои фонетикӣ ва нутқ ва ғайра.

Мушоҳидаи илмӣ. Ин усул ба таври васеъ истифода мешавад, ки асбобҳои зиёдеро барои сабти мушоҳидаҳои ҷорӣ истифода мебаранд. Ҷамъоварии далелҳо оид ба мавзӯи таҳқиқшаванда, таснифи онҳо ва ҷамъбасти намудани онҳо барои ошкор намудани ҷиҳатҳои воқеии қонуният дар ин мавзӯ кӯмак мерасонад.

Омӯзиши мушоҳида. Ин усул ба дониш ва фаросати (интуитсияи) муаллим асос ёфтааст. Дар ин маврид фарзияи пажӯҳиш аввал муайян карда мешавад ва он вақти зиёдро талаб намекунад. Муаллим фақат дар асоси таҷриба ва дониши худ баррасиҳо мекунад, масъала амиқ ва дуру дароз омӯхта намешавад.

Дар натиҷаи пажӯҳиш банди пешниҳодшуда ё қабул ё рад карда мешавад.

Омӯзиши таҷрибавӣ. Ин аз таълим, ки дар муддати тулонӣ ва дар якчанд мактабҳо омӯхта мешавад, фарқ мекунад. Дар натиҷа амсилаи раванди таълим таҳия мешавад ва бояд хислати мукамал дошта бошад. Фақат дар ин сурат онро ба ҳамаи мактабҳо татбиқ кардан мумкин аст.

Усули гузаронидани таҷриба. Ин усул бо дақиқӣ ва мукамалӣ, таҳлили дақиқ ва равшан будани далелҳои худ фарқ мекунад. Таҷриба омӯзиши падидаест, ки бо роҳи сунъӣ ба вучуд овардани шароити муайян. Дар ин сурат муҳаққиқ тамоми шароитҳои заруриро муҳайё карда, бо хоҳиши худ шароити таҷрибаро тағйир медиҳад.

Ҷор марҳилаи асосии таҷриба вучуд дорад. Ташкил - фарзия барои лоиҳаи таҳқиқотии мушаххас таҳия карда мешавад. Амалисозӣ - як чизи таҷрибавӣ дар якчанд марҳила ба нақша гирифта шудааст ва амалӣ

карда мешавад. Изҳорот тавсифи миқдорӣ ва сифатии таҷриба мебошад.

Дар ин асос қонуниятҳои умумии объекти таҳқиқшаванда муайян карда мешаванд. Шарҳ ин тавсиф ва шарҳи натиҷаҳои мебошад, ки пас аз таҳқиқоти таҷрибавӣ ба даст оварда шудааст ва ғоиданокии он собит шудааст.

Муносибати бихевиористӣ ба тахмине асос ёфтааст, ки муносибати байни ҳавасмандкунӣ ва ҷавоб асоси он мебошад. Дар ин маврид мақсади асосӣ ба воситаи такрори механикӣ васеъ намудани захираи луғат мебошад. Ва ҳарчанд таъкид мешавад, ки унсурҳои консепсия дар усулҳои хориҷӣ дурустанд, аммо дар пасманзар боқӣ мемонад.

Муносибати индуктивӣ - сенсорӣ ба кори пуршиддат аз рӯйи мисолҳои гуногун асос ёфтааст, ки тадриҷан ба азхудкунии қоидаҳои забоншиносӣ ва нутқ ва аз ёд кардани назарияи забони омӯхташаванда оварда мерасонад.

Равиши маърифатӣ (когнитивӣ) дар ҳоле амалӣ мегардад, ки хонандагон назария, фонетика, грамматика ва қоидаҳои калимасозии забони омӯхташавандаро меомӯзанд. Дар ин маврид на ба амалияи гуфтор, балки фақат ба фаҳмидан ва таҳлили маводи ЗХ диққат дода мешавад.

Муносибати ҳамгирӣ (интегративӣ) ин тафаккур ва истифодаи ҷузъҳои сохтори омӯзиш аст. Он истифодаи мувозии дониш ва автоматизми шифоҳӣ мебошад. Ин усул дар методологияи кишвари мо васеъ истифода мешавад.

Марҳилаҳои асосии инкишофи методикаи таълими ЗХ. Чунон ки ҳар як марҳалаи таърихии рушд аз усулҳои таҳқиқотии худ истифода мебарад, курси «Методикаи таълими ЗХ» низ заминаи таърихӣ дорад.

Он ба якчанд марҳила тақсим карда мешавад. Усулҳои таҳқиқот ба ҷомеае, ки дар он вақт ҳукмфармо буд, алоқаманд буданд. Дар ҳақиқат, омӯзиши ЗХ бори аввал дар кишварҳои аврупоӣ, вақте ки монархияҳо

хукмфармо буданд, пайдо шуданд. Азбаски ин ҳаракати буржуазӣ буд, ЗХ инкишоф наёфтанд, зеро он замон мардум наметавонистанд ба кишвари дигар раванд.

Илова бар ин, муқаррар шудааст, ки таълими ЗХ аз се марҳила иборат аст. Оё онҳо: Фонетикаи ЗХ-и омӯхташаванда, талаффузи овозҳо дар ЗХ ва навиштани ҳарфҳо фаро гирифта шудаанд. Сохтори нутқ, муносибати байни калимаҳо, масъалаҳои синтаксисӣ дида баромада мешаванд. Маводҳои ЗХ-ро ба забони аслии худ хонед ва матнҳоро тарҷума кунед аз ёд кардан ва таҳлили онҳо таъмин карда мешавад.

Дар усули таълими матнҳо камбудихо бисёранд. Вале ин усул ба методикаи таълими ЗХ таъсири калон расонд. Методи «тарҷумаи матнҳо», ташкили пойгоҳи маълумотҳо барои матнҳо, таҳлил ва таҳқиқ имруз ҳам истифода мешаванд.

Дар солҳои 70-ум вазъи иҷтимоию иқтисодии Аврупо хеле пеш рафт. Бинобар инкишофи соҳаи тиҷорат дар ҷомеаи сармоядорӣ донишҷӯи ЗХ аҳамияти калон дошт. Одамоне, ки ЗХ-ро хуб медонанд, бештар талабот пайдо мекунад. Ба ин муносибат сифати таълими ЗХ беҳтар гардид.

Усули табиӣ - барои омӯзиши ЗХ ба таври шифоҳӣ пешниҳод карда мешавад. Тавассути ин усул хонандагон бо ЗХ сухан гуфтан, навиштан ва хонданро ёд гирифтанд. Дар ин ҷо бештар ба муносибати муаллиму шогирд диққат дода мешавад. Ба андешаи тарафдорони ин усул, ЗХ бояд омӯзандаро ҳамчун забони худ (ЗМ) ихота кунад. Мегӯянд, ки ҳар гоҳ ЗХ хонандаро ҳамчун ЗМ-и худ ихота мекунад, хонанда он ЗХ-ро ҳамчун ЗМ-и худ қабул мекунад.

Асосгузори усули табиӣ гуфтаанд, ки сухани шифоҳии хонанда бояд риоя карда шавад. Муҳаққиқ М.Берлитс, ки дар ин усул ҳиссаи калон гузоштааст, қоидаи зеринро қор карда баромад:

- маводи нав танҳо дар шакли даҳонӣ пешниҳод карда мешавад;

- шакли асосии фаъолият муколамаи созандаи байни муаллим ва хонанда мебошад;

- зеро он фаъолияти хонандагонро зиёд карда, онҳоро ба шароити табиӣ наздик мекунад.

Нақш ва ҷойи фаъолияти таълимӣ. Дар раванди таълими ЗХ ба фаъолияти таълимӣ тавачҷуҳ зоҳир карда мешавад. Тавсия дода мешавад, ки дар марҳилаи ибтидоӣ ба фаъолияти таълимӣ диққат диҳед.

Муносибати методикаи таълими ЗХ бо дигар илмҳо. Методикаи таълими ЗХ илми мустақил ба шумор рафта, ба як қатор илмҳо алоқаманд аст. Дар байни онҳо илмҳои педагогика, психология, забоншиносӣ, ҷомеашиносӣ, кишваршиносӣ, ки ба асос вобастаанд. Дидактика назарияи таълими ҳама фанҳост. Аз тарафи дигар, дидактикаи инфиродӣ ҳамчун қоидаи асосии таълими фанни мушаххас истифода мешавад.

Методология мафҳумҳоеро дар бар мегирад, аз қабилҳои принципҳои педагогика, раванди таълим ва қонуниятҳои он, усулҳо ва шаклҳои ташкили таълим. Педагогика категорияҳои худро дорад ва категорияҳои асосии онҳо инҳоянд: таълим додан, маърифат, тарбия, мустақилият. Ин категорияҳо дар илми методология низ бунёди мебошанд, аммо бисёр идеяҳои педагогӣ дар шароити нав пешниҳод карда мешаванд. Масалан: 1. фаросат (интуиция); 2. шуур.

Дар методология дар баробари принципҳои умумии дидактикӣ, аз қабилҳои дастрасӣ ва имконпазирӣ, принципҳои зерин истифода мешаванд: принципи муошират, принципи шифоҳии таълим, принципи ЗМ.

Методология ва психология. Илми дигаре, ки ба методология аслан алоқаманд аст, психология аст. Психология қонуниятҳои инкишоф ва ташаккули эҳсосоти инсониро ошкор мекунад. Аз илми психология, илми методика дар бораи хусусиятҳои омузиши забон ва хусусиятҳои психологии фардии хонанда маълумот гирифтааст. Психология

мафҳумҳоеро пешниҳод мекунад, ки сабабҳои тавачҷуҳ ба омӯзиши забон (анге́за), намудҳои хотира дар омӯзиш ва нақшҳои онҳо. Анге́за чӣ маъно дорад? Анге́заи фаъолияти қорӣ мебошад, ки бо қаноатмандии инсон алоқаманд аст. Анге́заҳо дар дарсҳои забонӣ метавонанд бошууро́на ва бешууро́на бошанд. Анге́заҳои асосии амал инҳоро дар бар мегиранд: кунҷковӣ, ҳавасмандкунӣ ва итминон.

Омилҳои иловагӣ, ки ба ҳавасмандкунӣ таъсир мерасонанд, инҳоянд:

1. Шавқу ҳаваси маводи дар дарс истифодашаванда;
2. Равишҳои методӣ;
3. Шароити психологӣ;
4. Қобилияти муқаррар намудани муносибат бо хонандагон ва ғ.

Алоқии методология бо психология бештар дар психологияи умумӣ ва синну солӣ ба назар мерасад. Дар ин давра психология бо дигар илмҳо алоқа пайдо кард ва психолінгвистика ва психологияи педагогӣ пайдо шуд.

Психолінгвистика як фанни мураккаби илмӣ буда, ташаккул ва дарки нутқро дар робита бо низоми забон меомӯзад. Психолінгвистика дар солҳои 50-ум пайдо шуд. Намояндагони ин равиҷ муҳаққиқон А.Леонтев, А.Р. Лурия ва И.А.Зимняя мебошанд. Психологияи таълимӣ инкишоф ва мунтазамии шахсро дар шароити таълиму тарбия бо истифода аз дастовардҳои психология меомӯзад.

Се соҳаи психологияи педагогӣ вучуд дорад: Психологияи таълим рафтори донишҷӯ мебошад. психологияи қори муаллим психологияи тарбия. Солҳои охир омӯзгорон истилоҳи равоншиносии маърифатиро, ки дар солҳои 1950 ва 1960 пайдо шуда буд, бештар истифода мебаранд. Намояндагони ин самт кӯшиш мекарданд, ки шахсият, роҳҳои ба амал омадани дониш ва нақши онро дар раванди таълим омузанд. Намояндагони ин соҳа муҳаққиқон Ч.Брукнер, Ч.Пиаже ва М.Эйзенк

мебошанд.

Предмети илми методика таълими забон аст, падидае, ки объекти илми забоншиносист.

Ба ҳама маълум аст, ки пас аз соҳибистиклол гардидани Тоҷикистон таваччуҳи хонандагону донишомӯзон ба омӯзиши ЗХ зиёд гардид. Мутахассисони дорои маълумоти олӣ ва миёнаи махсус эҳсос мекунанд, ки дар чараёни фаъолияти касбии худ дар баробари забони давлатӣ малака ва тахассуси зарурии ЗХ-ро низ дошта бошанд ва ба омӯзиши амалии забонҳо чиддӣ муносибат мекунанд.

«Омӯзиши ҳамаҷонибаи забонҳо ва ба даст овардани малакаҳои гуфторӣ ва ба даст овардани муваффақ шудан ба саводи хаттии хонандагон аз вазифаҳои таъхирнопазир доништа мешавад. Дар ин маврид пешбинӣ шудааст, ки хонандагони МТМУ, ки ба таълими ЗХ тайёрӣ мебинанд, ЗХ-ро худашон азхуд кунанд. Дар сатҳи талабот омӯхтани забон асоси самарабахш ташкил намудани фаъолияти педагогҳои оянда мебошад» [153,40].

Дар баробари ташаккули нутқи касбии шифоҳӣ ва хаттӣ, таъмини шавқу рағбати хонанда ба методикаи таълими забон низ муҳим аст. Афзоиши нутқи шифоҳӣ ва хаттии хонандагон ба ЗХ, мучаҳҳаз сохтани онҳо бо донишҳои зарурии сатҳҳои забонӣ ва ташаккули салоҳияти истифодаи дурусти ин донишу малака, ихтисос ва рушди кори нутқ, интихоби матнҳои инъикосгари ахбор ва вақт; таъкид шуд, ки вазифаҳои чун истифодаи самараноки технологияҳои пешқадами педагогӣ ва иттилоотӣ бояд иҷро шаванд.

Вазифаи асосии омӯзгори таълими барои ҳамаҷониба азхудкунии забон, ба мисли ташаккули нутқи даҳониву хаттӣ шароит фароҳам оварда, ба шогирдонаш ба таври тез ва осон кӯмаки зарурӣ расонад. Дар ин росто аз тамоми шароитҳои мавҷуда - технологияҳои муосири

педагогӣ ва иттилоотӣ, имконоти гуногуни таълимӣ самаранок истифода бурдан лозим аст.

Дар ин бора методологияи таълими забон тавсияҳои муайян медиҳад.

Дар рафти кор дар болои китобҳои дарсӣ ва васоити таълимию методӣ таҳқиқотҳои як қатор олимони оид ба ислоҳоти методӣ, назариявӣ ва методии низоми маорифи Тоҷикистон ҳаматарафа омӯхта шудаанд. Аз ҷумла, С.Аминов, Р.Шербоев, Қ.Сангов ва дигарон оид ба назария ва таърихи рушди маориф; оид ба дидактика ва методологияи махсус ва мудирият; оид ба маълумоти касбӣ ва дигарон така карда шудааст. Китобҳои дарсӣ ва дастурҳои таълимӣ, луғатҳои тоҷикӣ-англисӣ ва луғатҳои, ки дар кишварамон дар сатҳи ЗХ эҷод шудаанд, мавриди тавачҷуҳ қарор гирифта, барои фарогирии мавзӯҳои муайян аз онҳо мисолҳо гирифта шуданд.

Бояд эътироф кард, ки ҳар як боби китоб бо дигарон алоқаи ногурастанӣ дорад. Дар охири мавзӯ ё боби том ба хонандагон маҷмуи вазифаҳои таълимӣ-методӣ пешниҳод карда мешавад, то ки онҳо маводро то кадом андоза аз худ карда бошанд.

Хонандагони МТМУ дар кишвар аксар вақт се забон - ЗМ, забони дуум (русӣ) ва ЗХ-ро меомӯзанд. ЗМ забонест, ки кӯдак дар оила аз худ мекунад ва дар аксари мавридҳо барои баёни андеша истифода мекунад. Забони дуум забонест, ки аз ҷониби бисёр одамоне, ки дар атрофи он зиндагӣ мекунанд, медонанд. Масалан, дар бисёр шаҳрҳои Тоҷикистон миллатҳои тоҷик, узбек ва рус ва намояндагони дигар миллатҳо ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва узбекӣ ҳарф мезананд.

Равоншиносон эътироф мекунанд, ки фикр як падидаи лафзист, яъне тафаккур бо калима робитаи зич дорад. Ба ибораи дигар, калима барои ифодаи мафҳуми муайян хизмат мекунад. Масалан: об - вода - woter аз ҷиҳати миқдор се вожа аст, вале дар ЗТ, ЗР ва ЗА мутаносибан ба

маънои «нӯшокӣ, мойеъи берангу шаффоф, ки аз пайвастагии кимиёвӣи гидроген ва оксиген иборат аст дорад. Пас, агар мафҳум як падидаи умумибашарӣ бошад, тасвири фонетикӣ ва графикаи калима миллӣ аст.

Омӯзиши се забони дар боло зикршуда гуногун аст. Тафаккур дар ЗМ ташаккул меёбад ва омӯзиши ЗХ бо хусусиятҳои ЗМ зич алоқаманд аст. Омӯзиши ЗМ ва забони дуюм дар шароити табиӣ, омӯзиши ЗХ бошад, дар аксар мавридҳо дар вазъи ба таври сунъӣ ба вучуд овардашуда дар муассисаи таълимӣ сурат мегирад. Биноан, методика, дастурҳо, низоми машқҳо ва супоришҳои таълими ЗХ аз раванди таълими ЗМ фарқ мекунанд.

Бино ба андешаи муҳаққиқ С.А.Тюрикова, «Дар самти омӯзиши забонҳои Аврупо ва Осиё як қатор масъалаҳо, аз қабилӣ расидан ба ягонагӣ ва муттаҳидӣ дар муҳтавои таълими ЗХ, таҳияи усулҳои нави таълими ЗХ дар зинаҳо ва шаклҳои гуногуни таълим, истифодаи технологияҳои пешрафтаи педагогӣ ва воситаҳои муосир дар таълим мавриди омӯзиш қарор доранд. Дар раванди тайёр кардани шогирдон мавқеи муҳимро ишғол менамояд. Аммо мушоҳида кардан мумкин аст, ки дар давраи омӯзиши ЗХ тавачҷуҳ асосан ба инкишофи нутқи даҳонӣ нигаронида шудааст. Ҳамчунин, хонандагони кишвар дар роҳи омӯзиши ЗХ бо як қатор мушкилоту монеаҳо рӯ ба рӯ мешаванд. Масалан: набудани амалияи нутқ, имкони маҳдудияти таълими инфиродӣ ва тафриқавӣ ва ғайра. Солҳои охир мушоҳида мешавад, ки муоширати шахсӣ ва касбии одамон бо ёрии ТИК фаъолтар мегардад. Дар муддати тулонӣ навиштан танҳо ҳамчун воситаи таълими ЗХ муҳим буд. Аммо зарурати истифодаи самарабахши шаклҳои гуногуни мукотибаи расмӣ ва шахсӣ дар замони ҳозира равшан зоҳир мегардад. Биноан, ташаккули нутқи хаттии хонандагони омӯзиши ЗХ низ муҳим аст» [153, с.138].

То ба имрӯз дар шароити Тоҷикистон мафҳуми методикаи таълими ЗХ пурра муайян карда нашудааст, таснифоти усулҳо ва принципҳои

инкишофи нутқи шифоҳӣ ва хаттии хонандагон ба ЗХ муқаррар карда нашудааст, низоми машқҳо ва супоришҳое, ки барои ташаккули гуфтори хориҷӣ хизмат мекунанд, таҳия нашудаанд, усулҳои хориҷии назорати малака ва маҳорати нутқ бо ёрии технологияҳои муосир ва меъёрҳои арзёбӣ муайян карда нашудаанд.

Фанни усули таълими ЗХ бояд ба кӣ (хонандагони МТМУ, донишҷӯёни мактаби миёна/колледж ё донишгоҳ, мутахассисони дорои маълумоти олий, шахсоне, ки барои таҳсил ё кор дар хориҷа омодагӣ мебинанд...). Ҷавоб ба саволҳое, ки (дар муҳити гуфтугӯйи бевосита, дар шакли низоми лексионӣ дар аудитория, ғоибона, бо ёрии таълими ғоибона, дар гурӯҳ ё алоҳида), кай (аз давраи бачагӣ, мувофиқи нақшаи муассисаи таълимӣ мувофиқи ҷадвали дарс) медиҳад.

Мундариҷаи дуруст интихобшуда барои ноил шудан ба ҳадаф кӯмак мекунад. Омӯзиши усулҳои таълими забон маъноӣ дарёфт, интихоб ва истифодаи усулҳои барои марҳилаҳои гуногуни таълим мувофиқро дорад.

Муаллими ояндаи ЗХ бояд илми методикаро ҳамаҷониба омӯзад, бо талаботи стандарти давлатии таълим оид ба стандартҳои саводнокии коммуникатсионӣ шинос бошад.

«Вазифаҳои асосии методикаи таълими ЗХ. Вазифаҳои методикаи таълими ЗХ аз он иборат аст, ки андешаи худро ба ЗХ дар асоси меъёрҳои забони адабӣ дар шакли шифоҳӣ ва хаттӣ баён карда тавонанд, дониши назариявии забони таълимиро амиқ дарк кунанд, ба хонандагоне, ки қобилияти дар шакл доданро ташаккул додаанд, меъёрҳои нутқи адабиро аз худ кардаанд, дар вақти таълим аз усулу усулҳои пешқадами таълим, техника ва технологияи ҳозиразамон самаранок истифода бурда метавонанд. Тарбия намудани муаллимони баркамол, ки тавонанд тафаккури озод, эҷодкор ва мустақилро бо ЗХ

таълим диҳанд» [153,58].

Дар дарсҳои методикаи забони асосии хориҷӣ тавсияҳои дода мешаванд, ки ба хонандагон барои азхуд кардани донишҳои марбут ба соҳаи таълими забон, соҳиби таҳассус ва малакаҳои муайян кӯмак мекунад.

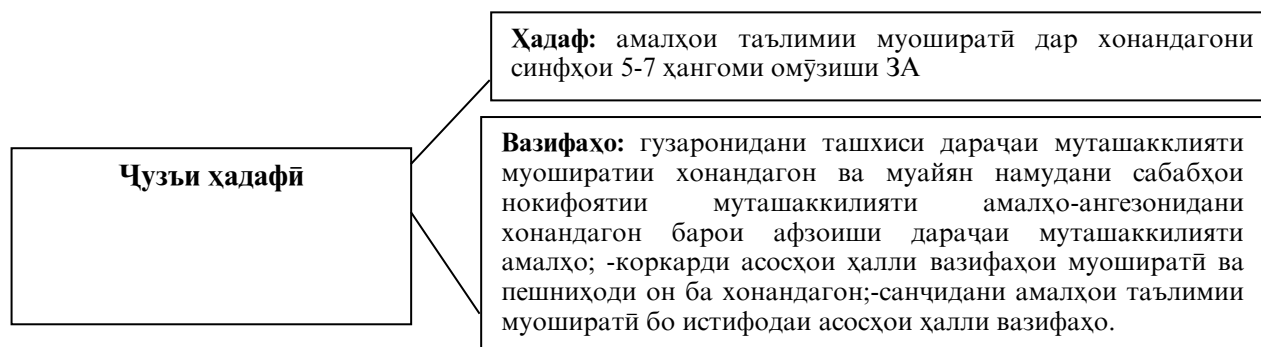
Омӯзиш оид ба методикаи ЗХ бо се тариқи гуногун ташкил карда мешавад: хонандагон мувофиқи барномаи МТМУ лексияҳоро мешунаванд, бо таҳассус ва малакаҳои дахлдор дар машғулиятҳои амалӣ шинос мешаванд, таҷриба дар раванди таълим дар мактаб андӯхта мешаванд.

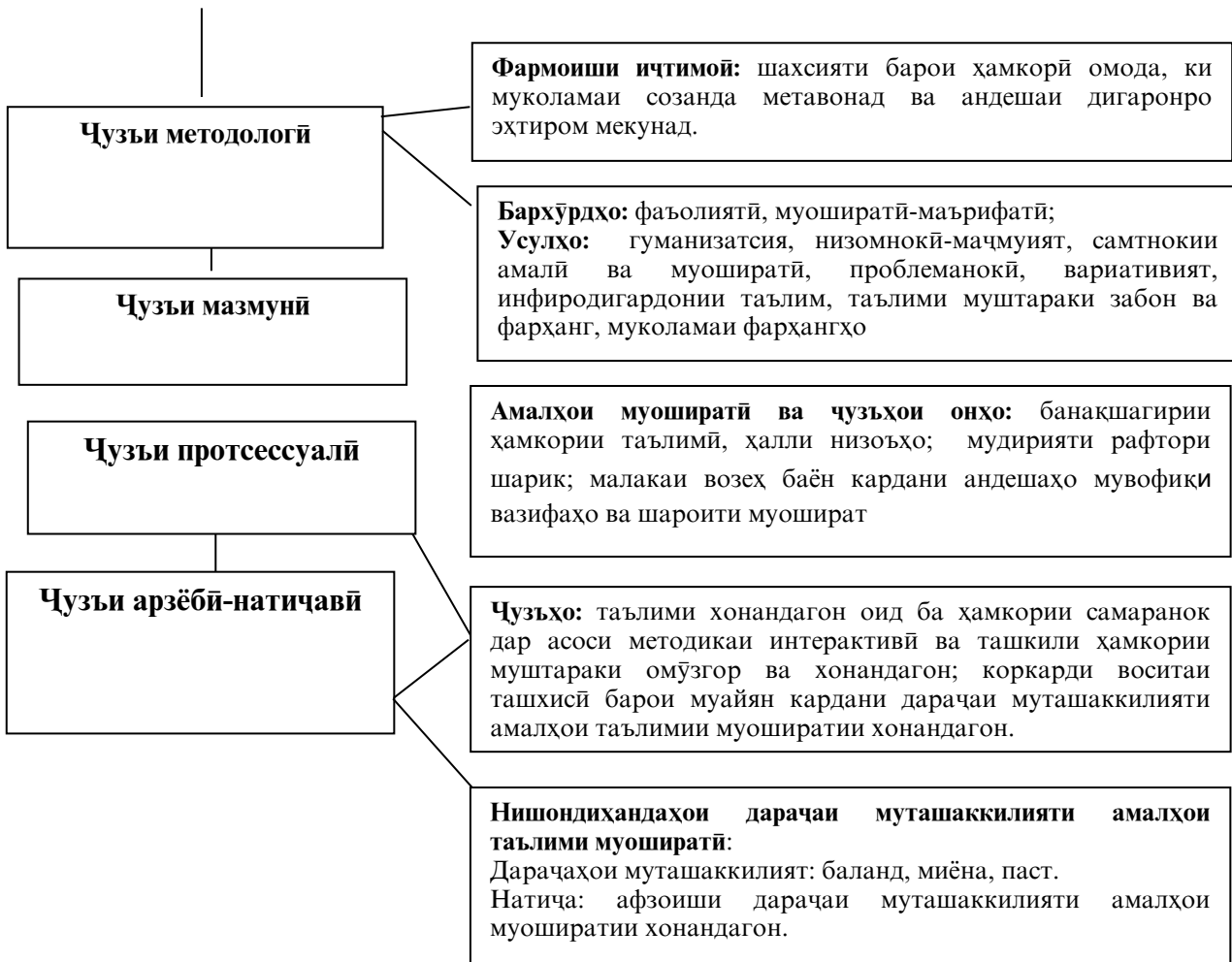
Рушди ФАМ-и хонандагони синфҳои миёна дар раванди омӯзиши ЗХ эҷоди дастгирии мувофиқи технологиро талаб мекунад.

Бахши мақсадноки амсила фармоиши иҷтимоиро фаро мегирад ва ҳадаф ва вазифаҳои раванди ташкилшаванда, ки мутобиқи он таҳия карда мешаванд. Ҳадаф аз ташаккул додани ФАМ дар байни хонандагони синфҳои миёна дар раванди омӯзиши ЗХ мебошад.

Барои ноил шудан ба ин ҳадаф вазифаҳои зерин муайян карда шуданд: таҳия ва пешниҳоди хонандагон заминаи индикативии ҳалли масъалаҳои иртиботӣ-муоширатӣ; - таҳияи ФАМ бо истифода аз заминаи индикативӣ барои ҳалли мушкилоти иртиботӣ-муоширатӣ.

Расми 3. Амсилаи таъминоти технологияи раванди рушди фаъолияти амалии муоширатии хонандагони синфҳои миёна барои омӯзиши забони хориҷӣ

Равишҳои педагогии дар боло зикргардидаро дар ташаккули ФАМ-и хонандагон тавассути ЗХ муфассалтар дида мебароем.

Дар равиши низомнок-фаъолиятӣ категорияи «фаъолият» яке аз чойҳои асосиро ишғол мекунад ва худи фаъолият ҳамчун як навъ низом ҳисобида мешавад.

Тибқи гуфтаи муҳаққиқони рус (А.Н.Леонтев), «...на ҳама зухуроти фаъолияти инсонро ба фаъолият вобаста кардан мумкин аст. Фаъолияти ҳақиқӣ ҳамеша бо тағйирёбии воқеият алоқаманд аст. Тибқи гуфтаи муҳаққиқ В.В.Давидов, сохтори фаъолият ниёзҳо, ангезаҳо, вазифаҳо, воситаҳои ҳалли масъала, амалиётро фаро мегирад. Муҳаққиқ В.В.Давидов чунин мешуморид, ки ҳадафи ниҳони таълим ташаккули тарзи амал аст, ки барои он ташкил ва мудирияти фаъолияти таълимӣ

зарур аст» [53].

Дар равиши низомнокӣ-фаъолиятӣ муҳаққиқ А.Г.Асмолов муқаррароти асосии зеринро зикр кардааст: «... -дар таълим натиҷаи фаъолияти донишомӯзро ҳамчун як низоми ҳадафманд нишон додан лозим аст; -натиҷаи фаъолиятро танҳо дар сурати мавҷуд будани алоқа (озмоиш, сертификатсия ва ғ.) ба даст овардан мумкин аст; -ҳангоми эҷоди барномаҳо бояд вижагиҳои инфиродии психологӣ-синнусолии ташаккули шахсияти кӯдак ва шаклҳои фаъолияти ба ин вижагиҳо хосро нишон додан зарур аст» [22, с.18-22].

Чуноне муҳаққиқ С.А.Тюрикова зикр мекунад, «Раванди омӯзиши ЗХ-ро фаъолияти нутқ-тафаккури хонандагон ҳавасманд мекунад. Тавре ки мусаллам аст, тафаккур ду вазифа дорад: маърифатӣ ва иртиботӣ-муоширатӣ. Дар чараёни фаъолияти маърифатӣ хонандагон вазифаҳои гуногуни нутқро иҷро мекунанд, ки барои онҳо амали нутқӣ зарур аст. Дар айни замон, шумо бояд фикр кунед, ки чӣ гӯед ва чӣ гуна ибораро тартиб диҳед. Ҳамин тавр ин вазифа ба вазифаи фикрронӣ бо суҳан табдил меёбад» [153. с.28].

Вазифаҳои кунунии методология омезиши мушаххасаҳои асосии равишҳои иртиботӣ-муоширатӣ ва маърифатиро талаб мекунанд. Ин заминаи рушди муносибати иртиботӣ-муоширатӣ - маърифатӣ оид ба таълими ЗХ мебошад.

Бахши муурофиявии амсила татбиқи дастгирии технологияи аз ҷониби мо таҳияшуда барои ташаккули ФАМ-и хонандагонро фаро мегирад: -таҳияи асосҳои индикативии ҳалли масъалаҳои иртиботӣ-муоширатӣ, ки ба намудҳои асосии ФАМ мувофиқанд;

Ҳар як пешниҳоди дастгирии технологиро муфассал дида мебароем.

Рушди амалҳои таълимии ФАМ, мувофиқи назарияи ташаккули марҳилавии амалҳои равонӣ аз ҷониби муҳаққиқ П.Я.Галперин, таҳия

ва пешниҳоди ҷаҳорҷӯби амалии нишондиҳандаро ба хонандагон талаб мекунад. «Фаъолияти амалӣ воситаи таълимӣ ва методӣ мебошад, ки нақшаи сохторӣ ва мантиқии амалист. Он метавонад дар шакли диаграмма, ҷадвал, дастур ва ғ. буда бошад» [45].

Муҳаққиқон П.Я.Галперин ва Н.Ф.Тализин меъёрҳои зеринро барои типологияи фаъолияти амалии муайян кардаанд:

«-дараҷаи мукамалӣ (мавҷудияти ҳамаи ҷузъҳои амал: ашё, маҳсулот, воситаҳо, таркиб, тартиби амалиётҳо);

-ҷенаки умумият (паҳноии синфи ашё, ки ин амал ба онҳо дахл дорад);

-усули ба даст овардан (чӣ гуна мавзӯ соҳиби ин нақша шудааст)» [45;95].

Тибқи ин меъёрҳо, намудҳои ФАМ фарқ карда мешаванд, ки дар ҷадвали 2 оварда шудаанд.

Ҷадвали 2. Навъҳои асосҳои амалҳо ва тавсифи онҳо.

№	Тавсифи фаъолияти амалии аз рӯи умумият	Тавсифи фаъолияти амалии аз рӯи пуррагӣ	Тавсифи фаъолияти амалӣ аз рӯи методи дастрасӣ
1	Мушаххас	Нопурра	Мустақилона иҷро шудааст
2	Мушаххас	Пурра	Тайёр пешниҳод мешавад
3	Умумишуда	Пурра	Мустақилона иҷро шудааст
4	Умумишуда	Пурра	Тайёр пешниҳод мешавад
5	Умумишуда	Нопурра	Тайёр пешниҳод мешавад
6	Умумишуда	Нопурра	Мустақилона иҷро шудааст
7	Мушаххас	Пурра	Мустақилона иҷро шудааст
8	Мушаххас	Нопурра	Тайёр пешниҳод мешавад

Технологияи таълим бо истифода аз заминаи индикативии ҳалли масъалаҳои иртиботӣ дар нақшаи 1 оварда шудааст.

Расми 4. Технологияи таълим бо истифодаи ҷаҳорҷӯбаи индикативии ҳалли мушкилоти иртиботӣ-муоширатӣ

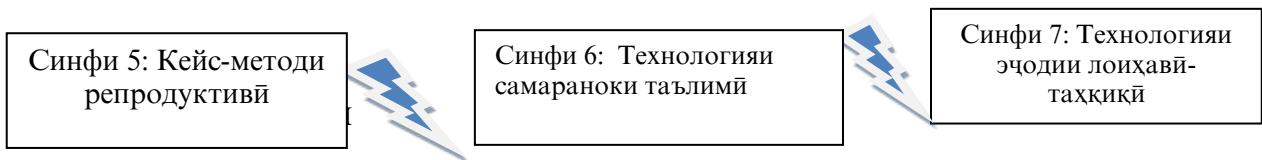

Самаранокии раванди коркарди заминаи индикативии ҳалли масъалаҳои муошират аз истифодаи усулҳо ва технологияҳои педагогӣ вобаста аст.

Ҳамин тариқ, муҳити иртиботӣ-муоширатӣ ташаккул меёбад, ки бо ҳамкориҳои ҳамаи иштирокчиён, қобили қабул будани арзёбӣ ва назорати мутақобила фарқ мекунад.

«Таълими интерактивӣ усули таълимро дар назар дорад, ки ба шаклҳои интерактивии ҳамкориҳои байни иштирокчиёни раванди таълим асос ёфтааст. Ин усулест, ки дар он «ҳама бо ҳама ва ҳама барои ҳама меомӯзанд» (В.С.Дяченко [57]).

Расми 5. Марҳилаҳои рушди фаъолияти амалии иртиботӣ-муоширатӣ.

Таълими проблемавӣ-диалогӣ аз ду пайванд иборат аст: таҳияи масъалаи таълимӣ ва ҷустуҷӯи ҳалли ин масъала.

Барои он ки усули қазия самаранок бошад, бояд шакли пешниҳоди қазияро андеша карда, фаъолияти хонандагонро ба нақша гиред (ҷадвали 3).

Ҷадвали 3. Марҳилаҳои кор аз болои кейс.

№	Номи марҳила
1	Қисми ташкилӣ. Ба гурӯҳҳо тақсим кардан. Додани парвандаҳо.
2	Шиносоӣ бо матни кейс. Кори хонандагон дар гурӯҳҳо.
3	Шиносоӣ бо матни парванда. Кори хонандагон дар гурӯҳҳо.
4	Инъикоси алоқа

5	Муаррифии оммавии омӯзгор: чамъбасти натиҷаҳо, чамъбасти
6	Арзёбӣ

Муҳаққиқ С.Соловейчик таҷрибаи зиндагии хонандагонро «...омили қавитарини ташаккули ангезаи дохилии маърифат мешуморад, зеро он ба хонандагон фаҳмиши маъноӣ амалии донишро дар робита бо ғояҳо ва мафҳумҳои муайяни ҳаёти медиҳад» [139], мешуморад.

Хулосаҳои боби дуюм

Ҳамин тариқ, ҳамкорӣ ва муоширати омӯзгору донишомӯзон, таъсири онҳо ба ҳамдигар барои ташаккули сифатҳои инсонӣ дар донишомӯзон хизмат мекард. Дар раванди чунин муносибатҳои дӯстона донишомӯзон маҳорати ҳамкориро инкишоф медиҳанд.

Натиҷаҳои таҷрибаҳои гузаронидашуда нишон доданд, ки дар ташаккули қобилиятҳои муоширати нутқии донишомӯзон, ташкили самараноки раванди таълим тавассути технологияҳои фардӣ ва интихоби оқилонаи шаклҳо, усулҳо ва воситаҳои таълим аҳамияти калон доранд:

Дар натиҷаи мушоҳидаҳои илмӣ ва таҳлилу таҳқиқ муайян карда шуд, ки рушди малақаҳои фаъолияти амалии муоширатии донишомӯзон тавассути технологияҳои ба шахс нигаронидашуда, омодаسازی самаранокии ҷаҳонбинии таълиму тарбия, ташаккули ҷаҳонбинии нави таълим, ташаккули ҷаҳонбинии педагогӣ ва мазмуни фаъолияти омӯзгор дар ин раванд аз проблемаҳои мубрами ҳалли худро интизоранд.

Мушоҳидаҳои мо нишон доданд, ки омӯзгор қувваи асосии пешбарандаи маҳорати ФАМ-и донишомӯзон тавассути технологияҳои тарбиявӣ ба шахс нигаронидашуда буда, ӯро бо назарияи педагогӣ мусаллаҳ кардан лозим аст, то ӯро ба ин раванд омода созад. Маълум гардид, ки барои муайян намудани шароитҳои педагогии ташаккули

малакаҳои ФАМ тавассути технологияҳои таълим ва таҳияи тавсияҳои дахлдори илмию методӣ оид ба татбиқи онҳо дар фаъолияти омӯзгорон зарурати чамбоварӣ ва тасниф намудани равишҳо, мафҳумҳо, назарҳо ва таълимоти мавҷуда дар ин самт ба миён омадааст.

Таҳқиқотҳое, ки дар ҷаҳон ва ҷумҳурии мо оид ба рушди ФАМ тавассути технологияҳои таълимӣ нишон медиҳанд, ки имрӯз зарурати ташкили ҳамкориҳои омӯзгору донишомӯзон, мудирияти раванди педагогӣ, омӯзиши падидаҳои номунтазам дар раванди педагогӣ, омӯзиши масъалаҳои тафсири нави ҷаҳон дар доираи синергетика, ташкили мазмуни таҳсилоти умумибашарӣ дар асоси ҳадафҳои омӯзиши касбӣ, ташаккули стандартҳои касбӣ ва рақобатпазирии онҳо ба миён омадааст.

Маълум шуд, ки дар маорифи муосири ҷумҳурии мо бояд ба ҳамоҳангсозии амсилаҳои таълим бо ғояҳои пешрафти технологӣ, махсусан, афзоиши масъулияти муаллимон барои истифодаи технологияҳои инноватсионии таълим ва амсилаҳои педагогӣ, фардиқунонии равандҳои таълим дар асоси технологияҳои рақамӣ диққати махсус дода шавад.

Вазъияти имрӯзаи мактабҳои олии ҷумҳурии мо бо мушоҳида намудани рушди малакаҳои ФАМ-и донишомӯзон тавассути технологияҳои таълимӣ низоми кредитӣ-модулярӣ омӯхта шуд. Бо ин мақсад бо истифода аз санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ равандҳои ҷорӣ намудани технологияи тавсияшуда, афзоиши сифати таълим дар платформаи NEMIS ва рушди таҳсилоти мобилӣ дар асоси талаботи муосири ҷаҳонӣ ташкил карда шуданд.

Меъёрҳои ташаккули малакаҳои ФАМ-и донишҷӯён тавассути технологияҳои таълимӣ муайян карда шудаанд. Бо ин мақсад вазифаҳо ба кӯмак расонидан ба донишомӯзон дар кор бо матн дар давоми дарсҳо, такмил додани қобилияти истифодаи луғат дар қабули қарор ва тафсири

иттилооти васеъ дар асоси рушди омилҳои салоҳиятӣ равона карда шуданд.

Барои ташаккул додани малакаҳои ФАМ-и донишомӯзон, тренинг ҳамчунин ба равиши байнифарҳангӣ таъяс мекард, ки хислатҳои муҳиме, аз қабели ҳамдардӣ ва таҳаммулпазириро дар бар мегирад.

Татбиқи фаъолияти педагогӣ оид ба ташаккули малакаҳои ФАМ-и донишомӯзон дар асоси шаклу усулҳо ва воситаҳои гуногун ба иштироки фаъолонии донишомӯзон дар чорабиниҳои ба ин муносибат ташкилшуда мусоидат намуд.

Боби 3:

Корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ оид ба рушди фаъолияти амалии муоширати дар хонандагони мактаб

3.1. Ташкили раванди корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ

Муқаррар кардани марзҳои равшан байни ҷанбаҳои назариявӣ ва эмпирикии соҳаи илмӣ мавриди баррасӣ, ки моҳияти он назариявӣ ва амалӣ аст, яъне муттаҳид кардани маълумоти инъикоси илмӣ ва таҳлили амалияи таълими забонҳо, ба назар чунин мерасад, ки вазифаи хеле душвор аст.

То ҷое медонем, усулҳои таҳқиқотӣ ба умумӣ ва мушаххас тақсим мешаванд. Истифодаи аввалӣ фарогир ва ҷомеъ аст, ҳарчанд татбиқи онҳо дар ҳар як фанни илмӣ бояд хусусиятҳои ин фанро инъикос кунанд. Усулҳои мушаххаси таълимӣ, баръакс, хусусиятҳои фанро, ки дар он истифода мешаванд, тавсиф мекунанд.

Дар асл ҳангоми таҷрибаҳо бо истифода аз технологияҳои нав ба натиҷаҳои баланд ноил шудан мумкин буд. Онҳо метавонанд дар шароити таҷрибавӣ-озмоишӣ, масалан, аз ҳисоби истеъдоди таҷрибаомӯз, самаранок бошанд.

Ҷадвали 4. Маълумоти сифатӣ ва тавсифи натиҷаҳо

Вақт	Навъи таҷриба (мушоҳида)	Фаъолиятҳои донишомӯзон	Натиҷаҳо
20 дақиқа	Санҷиш	Таносуби посух	
20 дақиқа	Пурсиш	Таносуби посух	

45 дақиқа	Кори мустақилона	Мустақилона дар бораи имконот кор кунед	
45 дақиқа	Имтиҳон	Мустақилона дар бораи имконот кор кунед	

Вазифаи дигари омӯзиши таҷрибавӣ-озмоишӣ вучуд дорад - муайян кардани дастрасии роҳҳои ҳалли методологии пешниҳодшуда дар амалияи оммавии таълими ЗХ. Дар асл дар давоми таҷрибаҳо бо истифода аз технологияҳои нав ба даст овардани натиҷаҳои баланд имконпазир буд. Онҳо метавонанд дар шароити таҷрибавӣ-озмоишӣ масалан, аз сабаби истеъдоди муаллим, самаранок бошанд.

Дар ҳама ҳолат «Салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ барои тарҷумон зарур аст, зеро онҳо миёнараве ҳастанд, ки дар ҳамкориҳои миллатҳои гуногун саҳм мегузоранд. Онҳо тамоми соҳаҳои ҳаёт, сиёсат ва иқтисодиёти миллатеро, ки ин забонро медонад, медонанд. Дарачаи салоҳияти иҷтимоии фарҳангӣ он аст, ки муваффақият дар азхудкунии ЗХ ва тарҷума асосан аз он вобаста аст. Бисёре аз олимони муосир ин далелро таъкид мекунанд» [153, 32].

Ҳамчун агенти фарҳангӣ дар байни тоҷикон ва намояндагони кишварҳои мавриди омӯзиш, кӯмак расонидан дар барқарор кардани робитаҳои фарҳангӣ, шарҳ додани вижагиҳои фарҳангии муошират дар муҳити тоҷикзабон. тӯли як соли хониш аз сентябри соли 2023 то майи соли 2024 дар ДДК ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ гузаронида шуд. Иштирокчиёни ин таҷриба донишҷӯёни курси 3-юми факултети филологияи хориҷӣ буданд. Омӯзиши таҷрибавӣ тибқи алгоритми муаллифӣ рушди маҳоратҳои иҷтимоӣ фарҳангии муоширати хонандагон тавассути технологияҳои муосири интернетӣ гузаронида шуд.

Тибқи мулоҳизаи муҳаққиқи рус С.А.Тюрикова, «Технологияи Wiki

технологияи муосири Web 2.0 Интернет мебошад, ки дар асоси он метавонад салоҳияти муоширатии хориҷии донишомӯзонро бо ҷузъҳои гуногуни он ташаккул диҳад. Вики ба як шахс ё гурӯҳи одамон имкон медиҳад, ки сарфи назар аз он ки дар маконҳои гуногуни ҷуғрофӣ қарор доранд, дар таҳияи ҳуҷҷати умумӣ кор кунанд, онро тағйир диҳанд ва ба он илова кунанд. Дар ҳолати зарурӣ, ҳар як иштирокчии лоиҳа метавонад ба версияи қаблии ҳуҷҷат баргардад ва тафтиш кунад, ки охири тағйиротро кӣ ва кай ворид кардааст» [153. С. 36].

Хидмати подкастҳои иҷтимоӣ ба корбарони шабака имкон медиҳад, ки аудиоҳо ва видеоҳо ро гӯш, тамошо, эҷод ва паҳн кунанд. Подкастҳои омӯзишӣ аз ҷониби донишомӯзон бо ЗХ таҳия карда мешаванд. Мундариҷаи подкаст аз рӯйи доираи мавзӯи барномаи таълимӣ муайян карда мешавад.

Дар ин мулоҳизаҳо эродҳо ва тавсияҳо ба ҳар як донишомӯз дохил мешаванд.

Дар мисоли худ мо бо намунаҳои вобаста сари кор дорем, зеро арзёбии рушди маҳоратҳои иҷтимоӣ фарҳангии муоширати донишомӯзони ЗА дар гурӯҳҳои назоратӣ ва таҷрибавӣ пеш аз омӯзиши таҷрибавӣ ва баъд аз он гузаронида мешуд.

Таҳлили омории натиҷаҳои санҷиши таҷрибавӣ дар ГН ва ГТ барои ошкор кардани самаранокии усули пешниҳодшуда ба қадри кофӣ муҳим аст.

Таҳлили оморӣ нишон медиҳад, ки дар доираи омӯзиши таҷрибавӣ хонандагони гурӯҳи таҷрибавӣ дар синфҳои 4-ум ($t=20,65$), 6-ум ($t=12,72$), 5-ум ($t=10,47$), 6-ум натиҷаҳои беҳтар ба даст овардаанд. ($t = 25,74$), 7-ум ($t = 14,63$), 8-ум ($t = 13,16$) ва 9-ум ($t = 18,43$) ҷанбаҳо.

Донишомӯзони гурӯҳи таҷрибавӣ дар ҷиҳатҳои 2 ва 4 дастоварди кам доштанд: мутаносибан $t=5,02$ ва $t=3,17$.

«Маҳоратҳои иҷтимоӣ-фарҳангии муошират новобаста аз фанни дар кадом мавзӯ таҳсил кардани донишомӯзон ва онҳо фарогиру чомеӣ мебошанд, салоҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии муошират инкишоф меёбад.

Қобилияти донишомӯзон дар кор бо иттилооти фарҳангӣ ва қобилияти пешниҳод кардани натиҷаҳои лоиҳаҳои фарҳангии худ аллакай ҳангоми омӯзиши фанҳои дигар ба дараҷаи муайян ташаккул ёфтааст. Ин қобилиятҳо танҳо аз як заминаи таълимӣ ба контексти дигар гузаронида шуданд» [153. 56].

Корҳои таҷрибавӣ дар се марҳилаи асосии пайдарпай анҷом дода шуданд:

- марҳилаи омодагӣ (2021-2022), ки дар он ташхиси сатҳи ибтидоии ташаккули ФАМ-и хонандагони синфи 5 гузаронида шуд;
- марҳилаи асосӣ (2022-2023). Ин марҳила татбиқро фаро мегирифт ва дастгирии технологияи раванди рушд таҳия гаштааст, ки барои ФАМ фаъолияти амалии барои ХСМ дар раванди омӯзиши ЗХ нигаронида шудааст;
- марҳилаи чамъбастии ниҳой (2023-2024). Дар ин марҳила таҳлил, чамъбаст, муқоисаи сатҳи ташаккули малакаҳои ЗХ хонандагони ГН ва ГТ дарсҳо ба роҳ монда шуд.

Хусусиятҳои умумии барномаи корҳои беруназсинфӣ.

Фаъолияти беруназсинфӣ хонандагон маҷмуи ҳамаи намудҳои фаъолияти хонандагон мебошад. «Корҳои беруназсинфӣ қисми чудонашавандаи раванди таълим дар мактаб буда, ба шумо имкон медиҳанд, ки талаботи стандарти давлатии таълимии таҳсилоти умумии ибтидоӣ ва миёна пурра амалӣ карда шаванд. Хусусиятҳои ин ҷузъи раванди таълим ба донишомӯзон имкони доираи васеи фаъолиятҳоеро, ки ба рушди онҳо нигаронида шудаанд; ҳамчунин мустақилияти муассисаи таълимӣ дар раванди бо мазмуни мушаххас пур кардани

машғулиятҳои беруназсинфӣ» [153.с.42], менигарад муҳаққик С.А.Тюрикова.

Таъсис додани муҳити таълимӣ, ки ҷаҳолсозии манфиатҳои иҷтимоӣ, ба ҳаёт дар шароити нав омода, қобилиятнок мебошад, ҷаҳолияти амалии аз ҷиҳати иҷтимоӣ аҳамиятнок, татбиқи ташаббусҳои волонтерӣ.

Тибқи талаботи Стандарти таълимии таҳсилоти ибтидоии умумӣ ва миёна корҳои беруназсинфӣ дар самтҳои зерини ташаккули шахсият (варзиш ва фароғат, маънавию ахлоқӣ, иҷтимоӣ, умумии зеҳнӣ, умумии фарҳангӣ) ташкил карда мешаванд. Ҷаҳолияти беруназсинфиро аз рӯйи намудҳои зерини ҷаҳолият ташкил кардан мумкин аст: машғулиятҳои бозӣ, маърифатӣ, фароғат (муоширати фароғат), муоширати проблемавию арзиш; эҷодиёти бадеӣ, эҷодиёти иҷтимоӣ (ихтиёрии табдилдиҳандаи иҷтимоӣ); эҷодиёти техникӣ, ҷаҳолияти меҳнатӣ (истеҳсолӣ), варзишӣ ва солимгардонӣ; сайёҳӣ ва таърихи маҳаллӣ.

Бо ташрифи маҳфилҳо ва сексияҳо хонандагон ба ҳамсолони худ қомилан мутобиқ мешаванд, ба туфайли қори инфиродии роҳбар мавод амиқтар омӯхта мешавад.

Ҷаҳолияти лоиҳавии хонандагони хурдсол барои амалӣ гардонидани иқтидори эҷодӣ ҳама гуна қўшиши маҳдуд қардани ҷаҳолияти лоиҳавии донишомӯзон дар доираи мавзӯи таълимӣ ё ташкилӣ - дар доираи дарс (лоиҳаҳои хурди донишомӯзон ҳамчун шакли қори мустақилона) ивазқунандаи идеяҳои истифодаи усули лоиҳавӣ дар раванди таълим мебошанд.

Вақти дарсро барои ташкили қор оид ба муайян намудани мавзӯ, проблема ва мақсади лоиҳаи (лоиҳаҳои) хонандагон истифода бурдан мумкин аст. Натиҷаҳои лоиҳа (лоиҳаҳо) пешниҳод қарда шавад, ки ҳар як донишомӯз дар лоиҳа на қамтар аз як қаротиба дар лоиҳаҳои қурӯҳӣ иштирок қарда, дар доираи модули маҳсули омӯзишӣ;

- дар доираи тақлид ба ҷаҳолияти лоиҳавии донишомӯзон (масалан,

берун аз дарс); дар ҳоле ки кӯдакон дар як лоиҳаи воқеӣ кор мекунанд.

Ташкили фаъолияти беруназсинфӣ дар доираи самти иҷтимоӣ метавонад ба фаъолияти ғоиданоки ҷамъиятӣ асос ёбад. Шаклҳои ташкили самти иҷтимоӣ: кор дар доираи лоиҳаи «Беҳтар намудани ҳудуди мактаб»; кори ободонии синф, мактаб; ташкили навбатдорӣ дар синф.

Дар МТМУ ҳоло чор амсилаи асосии ташкили машғулиятҳои беруназсинфӣ мавҷуд аст. Ба амсилаи яқум маҷмуи тасодуфии маҳфилҳо, сексияҳо, маҳфилҳо хос аст, ки кори онҳо на ҳамеша бо ҳамдигар пайваст аст, алоқаҳо бо ҳаёти умумимактабӣ низ вазъиятӣ ва пора-пора мебошанд.

Нақшаи тахминии муфассали ҷорабиниҳои беруназсинфӣ барои синфҳои миёна: Масъалаи истифода бурдани вақти холии насли наврас ба мақсади тарбияи ҳаматарафа ва инкишофи ҷомеа ҳамеша муҳим буд. Тарбияи кӯдакон дар ҳар лаҳзаи фаъолияти онҳо ба амал меояд. Вале дар вақти холӣ аз машғулият гузарондани ин тарбия самарабахштар аст.

Ҳамин тариқ, фаъолияти беруназсинфӣи хонандагони хурдсол бояд ба фаъолияти фарҳангӣ эҷодӣ ва неруи маънавию ахлоқии онҳо, дараҷаи баланди худшиносӣ, интизомнокӣ, қобилияти интиҳоби дурусти ахлоқӣ равона карда шавад. Мактаб бояд барои машғулиятҳои беруназсинфӣи хонандагон ва ташкили таълими иловагӣ шароит фароҳам оварад.

«Натиҷаи тарбиявии машғулиятҳои беруназсинфӣ азҳудкунии бевоситаи маънавию ахлоқии хонанда дар натиҷаи иштироки ӯ дар ин ё он шакл дар машғулиятҳои беруназсинфӣ мебошад. Таъсири тарбиявии машғулиятҳои беруназсинфӣ таъсири ин ё он азҳудкунии маънавию ахлоқӣ ба раванди инкишофи шахсияти кӯдак (оқибати натиҷа) мебошад» [153, с.86].

Дар қору фаъолияти беруназсинфӣи хонандагон маҷмуи ҳамаи намудҳои фаъолияти хонандагон мебошад, ки дар онҳо мутобиқи

барномаи асосии таълимии МТ вазифаҳои тарбия ва иҷтимоигардонӣ, инкишофи шавқу ҳавас ва ташаккули тарбияи умумии тарбиявӣ фаъолият ҳал карда мешавад.

Қорҳои беруназсинфӣ қисми ҷудонашавандаи раванди таълим дар мактаб буда, ба шумо имкон медиҳанд, ки талаботи стандарти давлатии таълимии таҳсилоти умумии ибтидоӣ пурра амалӣ карда шаванд.

Хусусиятҳои ин ҷузъи раванди таълим ба донишомӯзон имкони доираи васеи фаъолиятҳоеро, ки ба рушди онҳо нигаронида шудаанд; ҳамчунин мустақилияти МТ дар раванди бо мазмуни мушаххас пур кардани машғулиятҳои беруназсинфӣ.

Мазмуни мавзӯҳои омӯзишӣ барои 1 соли таҳсил. Дарси муқаддимавии курс ба ошно кардани хонандагон бо мундариҷа бахшида шудааст, курс ва ҳадафҳо ва вазифаҳои онро фаро мегирад. Шаклҳои дарсҳо ва натиҷаҳои ниҳой муҳокима карда мешаванд.

Мавзуи №1. Оилаи ман ва ман. Тавсифи аъзои оила. Муколамаҳо дар бораи оила. Нақшаи манзили зист. Тренинг-машқи «Тахмин кунед, кист?» Лоихаи «Дарахти оилаи ман».

Мавзуи №2. Таътил. Таҳқиқи «Идҳои миллии Тоҷикистон». Лоихаи Рӯзи Модар. Навиштани варақаи табрикоӣ. *Омӯзиш:* машқи «Самбуса».

Мавзуи №3. Ҷисми ман. Муколамаи «Хоббиниҳои ман». Вазъи «Машқи пагоҳирӯзӣ». *Омӯзиш:* машқи «Қувваҳо» ва ғайра.

Ҷадвали 5. Нақшаи таълимии соли 2-юми омӯзиши «Олами ғалатӣ».

№	Номи мавзӯҳо	Теъдоди соатҳо	Аз ҷумла	
			Назария	Амалия
1	Машғулияти муқаддимотӣ	1	1	
2	Давлатҳо, забонҳо. State, languages	6	2	4

3	Наврасон, фарҳанг . Teenagers & culture	5	2	3
4	Бозиҳои олимпӣ. Olympic Games	6	2	4
5	Дар олами филмҳо. In movie's world	6	2	4
6	Роҳи Каҳкашон. The Milky Way	4	2	2
7	Ман - сармуҳаррири маҷаллаи машҳур. I am chief editor of the famous magazine	6	2	4

Мазмуни мавзӯҳои омӯзишӣ барои 2 соли таҳсил. Дарси муқаддимавии курс ба ошно кардани хонандагон бо мундариҷа бахшида шудааст: курс, ҳадафҳо ва вазифаҳои он.

Мазмуни мавзӯҳои таълимии 3-юми соли таҳсил. Дарси муқаддимавӣ ба курс барои ошно кардани хонандагон бо мундариҷа бахшида шудааст: курс, ҳадафҳо ва вазифаҳои он. Шаклҳои дарсҳо ва натиҷаҳои ниҳой муҳокима карда мешаванд.

Мавзӯи №1. Чӣ гуна ба ЗА монанд аст. Муқолаи «Пайдоиши як англис». Тарроҳии албуми «Ҷаҳони Англия». Машқ: машқи «Ҷумларо илова кунед».

Мавзӯи №2. Ваҳшии машҳур. Муқолаи «Мусоҳиба бо як шахсият». Лоихаи машҳури Бритониё. Омӯзиш: машқи «Тахмин кунед, кист?» Тарроҳии мавзӯҳои дигар ва албом.

Ҷадвали 6: Ҷадвали ташкил ва гузаронидани ташҳиси дарачаи муташаккилияти ФАМ

Чоряки якум	Чоряки дуюм	Таҳлили ташҳис:	Чоряки сеюм	Чоряки чорум	Таҳлил
Мақтаи воридӣ	Ташҳиси амиқ (алоҳида)	Ҷаласаи шӯрои омӯзгорон	Корҳои тасҳеҳӣ-рушдӣ	Мақтаи ҷамъбасти	

Бо мақсади дарёфти маълумоти воқеӣ оид ба вазъу ҳолат ва динамикаи дараҷаи муташаккилияти амалҳои муоширатӣ (навъи f ХЯ).

Барои санҷидани сатҳи ташаккулиҳои соҳиби монолог ва шаклҳои диалогии сухан, меъёрҳои мувофиқи талаботҳои истифода мешуданд.

Нишондиҳандаҳои сатҳи ташаккули ФАМ-ро дар гурӯҳҳои баррасӣ мекунем (ҷадвали 6).

Ҷадвали 7. Сатҳи ибтидоии ташаккули ФАМ дар ҳонандагони синфҳои таҷрибавӣ ва назоратӣ

Дараҷаҳо	ГЭ1		ГЭ2		ГН1		ГН2	
	нафар	%	Ннафар	%	нафар	%	чнафар	%
Баланд	1	4,1	4	16,7	1	4,1	1	4,1
Миёна	9	37,5	8	33,3	8	33,3	6	25
Паст	14	58,4	12	50	15	62,6	17	70,9

3.2. Мазмун ва муҳтавои қорҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ оид ба ташаккул ва рушди фаъолияти амалии муоширатии ҳонандагони мактаб

Баррасии проблемаи ташаккули мушаккилияти маърифатии ҳонандагон дар назарияи педагогӣ. Стандарти давлатии насли дуюм, ки дар воқуниш ба тағйири эҳсоси ҷомеа навоварихоро ба мундариҷаи таҳсилот ворид мекунад ва самтҳои асосии мундариҷаро муайян мекунад.

Тағйироти ҷомеаи муосир тақозо мекунад, ки маълумотнокӣ, худташаккулӣ, ҳалли масъалаҳо ва салоҳиятҳои эҷодии шахс авлабият дода, рушди шахсият то як андоза таъмин карда шавад. Навсозии босуръати дониш нақши таълимро дар мактабҳои муосир қоҳиш медиҳад, зеро пешакӣ дониш мумкин нест, ки барои шахс дар

вазъияти мушаххаси зиндагӣ кадом дониш лозим аст.

Биноан, зехро бо донишҳои омодаи “захирашуда” пур кардан лозим нест, зеро роҳҳои дигари нигоҳ доштани иттилоот вучуд дорад ва аз он истифода бурда тавоништан муҳим аст, бинобар ин агар хонанда ташаббус нишон надиҳад, корҳо бесамар мегарданд. Ёро ба ҳаёт тайёр ва муваффақ гуфтан мумкин нест, масъулиятро барои худ ба душ гирифта наметавонад, дар вазъи номуайян ва норавшан қарор қабул карда наметавонад, ба хоҳири натиҷаҳои умумӣ дар коллектив кор кардан одат накардааст. Донишро мустақилона азхуд карда, ахбороти заруриро дарёфт ва истифода баранд.

Меъёрҳои ташаккули мустақилияти маърифатиро метавон маҳорат, дарк ва усулҳои фаъолияти ба ҳар як сатҳ мувофиқ, ҳамчунин баҳодихии худидоракунии хонандагон ба азхудкунии онҳо арзёбӣ кард.

Низоми меъёрҳое, ки ба мо имкон медиҳад, ки ташаккули мустақилияти маърифатиро муайян кунем, амсилаи муқаррар кардани зарурати ташаккули ин сифат мебошад. Аҳамияти низоми меъёрҳо ва ҳадафи стратегии он рушди сатҳи баланди мустақилияти маърифатӣ дар хонандагони синфҳои болоӣ тавассути истифодаи мунтазам ва муназзами дарсҳои ғайристандартӣ мебошад.

Меъёрҳои додасуда нақши воситаи расидан ба ҳадафро мебозанд, ки ба шумо имкон медиҳанд, ки аз аввал натиҷаҳои баландро ба нақша гиред, роҳҳои ноил шудан ба онро муайян кунед ва ғайра.

Мо ба меъёрҳои зерини дар он овардашуда тамаркуз кардем:

- 1) мавҷудияти ҷавоби дуруст ва асоснок;
- 2) дурустӣ ва пуррагии далелҳо;
- 3) мавҷудияти маводи зиёдатӣ;
- 4) мавҷудияти (ё набудани) хатои мантиқӣ дар ҷавоб.

Мақсади таълим дар мактаби миёна дар баробари таълиму тарбия

ташаккули сатҳи баланди мустақилияти хонандагон мебошад, биноан, мо ба меъёрҳои дар боло зикргардида илова кардани чунинҳоро бамаврид мешуморем:

- фаҳмиши дақиқи мушкилот дар супориш;
- дарёфти як ё якчанд роҳи ҳалли вазифа;
- миқдор ва сифати манбаи иттилоот.

Ҳамин тариқ, дар натиҷа ин сифатҳо дар хонандагон ташаккул меёбанд. Барои он ки мустақилияти маърифатӣ ба сифати шахсии воқеии хонанда табдил ёбад, бояд як тамоюли ботиние, ки мустақилияти маърифатиро тақозо мекунад, ташаккул дода шавад.

Равишҳои муосир барои омӯзиши муоширати шифоҳӣ бо ЗА дар МТМУ. Таълими ЗА ҳамчун ЗХ ба таълими ЗА ба донишомӯзон бо забонҳои гуногуни аввалия дахл дорад. Омӯзиши ЗА ҳамчун ЗХ метавонад дар дохили низоми мактаби давлатӣ ё ба таври хусусӣ, дар мактаби забоншиносӣ ё бо мураббӣ сурат гирад.

Омӯзиши ЗА ҳамчун ЗХ омӯзгорон метавонанд модарӣ ё ғайримуқаррарии ЗА бошанд. Мақсади умумии таълими ЗХ дар МТМУ бояд ба мақсадҳои хурдтари мушаххаси дастнорас, ки дар давоми як сол, ним сол, чоряк, моҳ, ҳафта, як дарс ба даст овардан мумкин аст, тақсим карда шавад.

«Вобаста ба рафти таълими ЗХ дар синфҳои ибтидоӣ шумо метавонед чунин мақсадҳои умумиро ба миён гузоред: шинос шудан бо ҷӣ гуна зиндагӣ кардани хонандагон дар мамлакати забони омӯхташаванда, дониستاني он, ки он ҷӣ гуна мамлакат аст; муошират кардан бо ЗМ-и ин кишварро омӯзед, яъне он чиро, ки дар забони омӯхташаванда гап мезананд, бифаҳмед, бо он ҳарф занед, то гӯяндагони модарӣ фаҳманд, он чиро, ки барои гурӯҳи синну соли муайян бо ЗХ навишта шудааст, хонед, бо ЗХ нависед то ки ЗМ забонро дарк кунанд (охирин, яъне хондан ва навиштан танҳо дар мактаб омӯхта мешавад, аммо на дар

кӯдакистон) дар доираи мавзӯҳои рӯзмарра бо истифода аз лексика ва сохторҳои грамматикӣ аз ҷониби ЗМ-и ин гурӯҳи синну сол истифода мешавад» [153, с.102].

Омӯзиши ЗА ҳамчун ЗХ ҳамчунин метавонад дар як кишвари англисизабон барои одамоне, ки муваққатан барои мактаб ё кор ё доимӣ ба он ҷо муҳоҷират кардаанд, сурат гирад.

Омӯзиши ашё ва ҳодисаҳо ҳамчун низом боиси ташаккули равиши нав дар илм гардид, равиши муосир аст. Муносибати низомнок ҳамчун принсипи умумии методӣ дар соҳаҳои гуногуни илм ва фаъолияти инсон истифода мешавад.

Асоси гносеологӣ назарияи умумии низомҳо мебошад. Тибқи таърифҳои методологияи равишҳои муосири таълими ЗХ ҷорӣ намудани омӯзиши барвақти ЗХ-ро бо майли табиӣ хонандагон ба забонҳо ва омодагии ҳиссиётии онҳо барои азхудкунии онҳо асоснок мекунад.

Дар қорҳои таҳқиқотӣ назарияи психология ва дар психология далелҳои азхудкунии ЗХ барои кӯдак назар ба калонсолон осонтар аст.

Таълими ЗХ ба кӯдакони шаш-ҳафтсола боз мавзӯи суҳбати шадиди омӯзгорону филологҳо ва волидон гардид. Пештар ба проблемаю хусусиятҳои омӯзиши ЗХ аз синни томактабӣ ва ё аз синфи 2-и мактаби миёна диққати дарқорӣ дода намешуд, ғайр аз ин, танҳо шумораи ками мактабҳо чунин низомҳои таълими ЗХ-ро истифода мебарданд.

Дар айни замон омӯзиши ЗХ аз синни томактабӣ ё мактаби ибтидоӣ воқеан паҳн шудааст. Омӯзиши ЗА дар МТМУ як мавзӯи баҳсбарангез ва муҳим аст. Бархе аз омӯзгорон бар ин назаранд, ки кӯдак дар синни хурдсолӣ барои аз худ кардани забон омода нест, ки шумо бояд аввал ЗМ-и худро аз худ кунед, вагарна дар сари кӯдакон нофаҳмиҳо пайдо мешавад. Дигарон, баръакс, бар ин боваранд, ки ин раванд ҳар қадар зудтар оғоз шавад, ҳамон қадар беҳтар аст.

Равоншиносон муайян кардаанд, ки беҳтарин вақти омӯзиши ЗХ синфи дуҷум-чорум аст, вақте ки ошноии ҳамаҷониба бо ЗТ ва ЗА вучуд дорад.

Ҳамин тариқ, дар асоси талаботи ҷузъи стандарти давлатии таҳсилоти умумӣ аз ЗХ дар саросари кишвар қорӣ намудани ЗА ҳамчун фанни асосии мактаби ибтидоӣ сурат гирифт.

Дар ин бобат бисёр муаллимони ЗА ба як қатор проблемаҳо дучор шуданд:

- дар мактаб мавҷуд набудани пойгоҳи кофӣ ва зарурии моддӣ;
- набудани дониши кофӣ барои кор бо хонандагони МТМУ;
- омода набудани волидон ба фаъолияти муштарак бо фарзандони худ ҳангоми омӯзиши ЗХ;
- набудани ҳавасмандии мусбӣ дар байни донишомӯзон;
- логопедия ва проблемаҳои фонетикии хонандагон ва ғайра.

«ЗХ шояд ягона фанни барномаи таълимии мактаб бошад, ки ҳадафи он омӯхтани муошират мебошад ва ба ин маъно арзиши онро аз ҳад зиёд баҳо додан мумкин нест. Ҳоло раванди омӯзиши марҳилаи қаблии хонандагон ба фарҳанги умумии инсонӣ тавассути муошират бо забони нав барои ӯ бо таъҷиб ба таҷрибаи кӯдак, бо назардошти тафаккури ӯ, огоҳӣ аз падидаҳои фарҳанги миллии худ. Табиатан, инсон оҳиста - оҳиста ин қобилиятҳоро аз даст медиҳад ва ҳассосияти ӯ ба дарки овозҳо ва қобилияти тақлид кардани онҳо кам мешавад, хотираи кӯтоҳмуддати ӯ заиф мешавад, ҳамчунин қобилияти визуалӣ ва аз ҳама муҳимаш, дарки шунавоӣ метавонад заиф шавад. Физиологҳо ҳамчунин бар ин назаранд, ки соатҳои биологии майна вучуд доранд, танҳо марҳилаҳои ташаккули малака ва қобилиятҳои кӯдакон вучуд доранд. Кӯдаки то нӯҳ сола мутахассиси азхудкунии нутқ аст. Пас аз ин давра механизмҳои азхудкунии нутқ чандиртар мешаванд ва ба шароити нав ба осонӣ

мутобиқ намешаванд. Пас аз 10-солагӣ монеаҳои зиёдеро паси сар кардан лозим меояд. Майнаи кӯдак дорои қобилияти махсуси гуфтугӯ бо ЗХ мебошад, аммо бо мурури синну сол он коҳиш меёбад» [153, с.46].

Дар синни мактабӣ бозӣ ва фаъолият, бозӣ ва кор ду канали асосиро ташкил медиҳанд, ки дар он хонандагони хурдсол фаъоланд.

Дар ҷанбаи забонӣ сарчашмаи адонашавандаи рушди шахсият, соҳаи муайянкунандаи «минтақаи рушди наздик»-ро дидан мумкин. Нақши ҷанбаи забоншиносиро дар инкишофи руҳию равонии кӯдак ба назар гирифта, қайд кардааст, ки дар робита ба гузаштан ба мактаб ҷанбаи забонӣ на танҳо аз байн намеравад, балки баръакс, тамоми фаъолияти хонандаро фаро мегирад.

Омӯзиши забони коммуникатсионӣ ба ҳамкорӣ ҳамчун восита ва ҳадафи ниҳонии омӯзиши забон таъкид мекунад. Сарфи назар аз як қатор танқидҳо, он ҳамчунон маъмул аст, махсусан дар Ҷопон ва Аврупо. Муносибати ба вазифа асосёфтаи омӯзиши забон ба таълими забони коммуникатсионӣ дар солҳои охир мавқеъ пайдо кардааст. Тарафдорон бар ин боваранд, ки омӯзиши забони муоширатӣ барои рушд ва такмил додани малакаҳои гуфтугӯ, навиштан, гӯш кардан ва хондан муҳим аст ва он монеъ мешавад, ки донишомӯзон танҳо ба таври ғайрифайда гӯш кардани муаллимро бидуни ҳамкорӣ пешгирӣ мекунад.

Аксари муҳаққиқон розӣ ҳастанд, ки дарсҳои махсуси ЗХ бо кӯдакони 3-10-сола гузаронида мешавад. Масалан дар ҷунинробита муҳаққиқ С.А.Тюрикова ҷунин менигорад: «Аз 3-солагӣ забон бемаънӣ мешавад. Ва баъд аз 10-солагӣ ба натиҷаи мусбӣ умед бастан бефоида аст, ки ин танҳо барои як қисми хурди хонандагон имконпазир аст, ки малакаҳои муоширатӣ ва забоншиносиро аз нуқтаи миёна болотар доранд. Беҳтараш аз 5 то 8-солагӣ ЗХ-ро омӯхт, ки низоми забони модариро кӯдак аллақай хуб омӯхтааст. Ва бошуурона ба ташаккули

забони нав ишора мекунад. Маҳз дар ин синну сол клишеҳои рафтори гуфторӣ ҳанӯз каманд. Фикри муаллимро ба тарзи нав «рамзнок кардан» осон аст. Вақте, ки кӯдак бо ЗХ тамос мегирад, душвориҳои зиёд вучуд надорад. Агар низоми методӣ аз нуқтаи назари психолингвистӣ хеле босаводона сохта шуда бошад, пас муваффақият дар азхудкунии маводи маҳдуди забонии пешниҳодшуда ва фароҳам овардани заминаҳои зарурӣ барои азхудкунии минбаъдаи ҳар як ЗХ, ки қариб ба ҳамаи кӯдакон дода мешавад» [153, с.126].

Таълими ЗА ҳамчун ЗХ, ки ҳамчун забони дуҷум маълум аст, ба яке аз бузургтарин соҳаҳои маориф дар ҷаҳон табдил ёфтааст. Ҳоло дар ҳақиқат беҳтарин вақти таълими ЗА ҳамчун ЗХ аст.

Омӯзгорони ботаҷриба ва бетаҷриба метавонанд то ҳол як ё ду соли кор дар хорича лаззат баранд, аммо дигар имконот дар ин соҳа боз шудаанд.

Баробари рушд кардани саноат имконот низ зиёд мешаванд. Омӯзгори акнун метавонанд аз касбҳои бардавом баҳра баранд, ҳамчунин сафар кунанд ва фарҳангҳои навро эҳсос кунанд. Ва самаранокии ташаккули малакаи ЗХ дар хонандагон аз он иборат аст, ки қобилияти муошират бо забони нав метавонад аз ҳисоби ҳамкориҳои хавасмандкунӣ ва шавқу рағбат ба мактабҳо афзоиш ёбад.

Дар рафти шиносӣ бо матни асар диққати хонандагони хурдсол ба рафтори коммуникативии персонажҳо, хусусиятҳои муоширати шифоӣ ва гайривербалии онҳо ҷалб карда мешавад. Чунин шакли кор пешниҳод шудааст, ки рӯзномаи иҷтимоӣ фарҳангӣ пешниҳод карда мешавад, ки дар он фаъолияти ҳаррӯзаи қаҳрамонон, хусусиятҳои фарҳанги миллии онҳо (муносибати оила ва мактаб, филму барномаҳои телевизиони оммавӣ, мусиқӣ, хӯрок ва муносибат ба маводи муҳаддир) инъикос меёбад, кайд карда мешаванд.

Маълумоти гирифташуда бо маълумоти қаблан маълум муқоиса карда мешавад, бо фарҳанги ватанӣ, фарҳанги Амрико, ҳамчунин бо фарҳанги кишвари забони дуҷуми омӯхташаванда муқоиса карда мешавад. Ҳангоми иҷрои ин кор ва дар чараёни муҳокимаи минбаъда қолибҳо дар хонандагони хурдсол нисбат ба фарҳанги англисӣ ҷойдошта рад ё тасдиқ карда мешаванд.

Дар синф ба пурра намудани захираи луғавии фаъолу заъфи хонандагони хурдсол диққати калон дода мешавад. Воҳидҳои лексикӣ, ки дар осори нависандагони бритониёӣ ифода ёфтаанд, аз ин ҷиҳат таҳлил карда мешаванд, ки заминаи луғавии роман воқеияти фарҳанги миллии англисиро инъикос мекунад. Масалан: бутгаро задан, ба поён, давр задан. Хонандагони хурдсол ҳолатҳои муоширатро тавсиф мекунанд, ки дар он воҳидҳои луғавии додасуда аз ҷониби муаллиф истифода мешаванд ва ҳамчунин вазъиятҳои худро ташкил медиҳанд.

Дар чараёни кор ҷумлаҳои мураккабтарини тарҷума, ки дорони сохторҳои лексикӣ ва грамматикӣ хоси ЗА-и муосир мебошанд, низ дида баромада мешаванд. Ҳар як бахш бо саволҳои иловагӣ дар бораи воқеияти англисӣ ва хусусиятҳои фарҳангии дар саҳифаҳои роман пайдошуда ба итмом мерасад. Масалан: Шумо дар бораи филмҳои «Дар хона танҳо», «Асалом, ман кӯдакони таркондам», «Ассалом, ман кӯдакони хурд кардам» чӣ медонед? Оё шумо романи "Яке аз лонаи коку парид"-ро хондаед? Оё шумо версияи намоишшударо дидед? Таассуроти худро аз китоб ё филм мубодила кунед?

Хулоса, метавон гуфт, ки забонҳоро бояд дар ваҳдати ногусастанӣ бо ҷаҳон ва фарҳанги халқҳои суҳангӯии ин забонҳо омӯхт.

«Аҳамияти машқҳои лексикӣ дар таълими ЗХ методистон огоҳ будан муҳим аст, барои муайян кардани он, ки ин ҷанбаи забонӣ бояд ба кадом вазифаҳои дидактикӣ мусоидат намояд, барои рушди кадом

равандҳои равонӣ пешбинӣ шудааст. Хусусиятҳои зерини машқҳои лексикиро ҳамчун воситаи омӯзиш қайд кардаанд: ангезиш, набудани маҷбуркунӣ; фаъолияти фардӣ, амиқ шахс; таълиму тарбия дар коллектив ва ба воситаи коллектив; рушди функцияҳо ва қобилиятҳои равонӣ; бо шавқу завқ таълим меод» [153.с.48].

Инкишофи пуршиддати бисёр вазифаҳо то 7-9 солаи кӯдак ба амал меояд ва биноан, дар ин синну сол эҳтиёҷ ба бозӣ махсусан пурқувват мешавад ва ҷанбаи забонӣ ба фаъолияти табдил меёбад, ки инкишофро идора мекунад. Он сифатҳои шахсии кӯдак, муносибати ӯро ба воқеият, нисбат ба одамон ташаккул медиҳад. Дар ҷанбаи забонӣ шаклҳои нави пешқадам инкишоф ёфта, як ангезаи тавоноии маърифатӣ ба вучуд меояд, ки асоси пайдоиши ҳавасмандии омӯзиш мебошад.

Намунаи дурахшони мавқеи ифшоғарии омӯзгор фаъолияти амалӣ мебошад. Бозиро яке аз муҳимтарин роҳҳои тарбия мешуморем. Дар ҳаёти коллективи хонандагон ҷиҳати лингвистии ҷиддио масъулиятноки кордонӣ бояд мавқеи калонро ишғол намояд ва муаллимон, бояд бозӣ карда тавонанд. Муносибати муосир на танҳо як вақтхушии коллективӣ аст.

Омӯзиши ЗА ҳамчун ЗХ қобилияти интиқол додани ЗА-ро ба таври равшан ва ҷолиб дар бар мегирад. Омӯзгорони ЗА донишомӯзонро ташвиқ мекунанд, ки малакаҳои ЗА-и худро тавассути гӯш кардан, гуфтугӯ, хондан ва навиштан такмил диҳанд. Омӯзиши ЗА аксар вақт тавассути истифодаи китобҳои курсӣ, васоити аудио-визуалӣ ва маводҳои технологиявӣ мусоидат мекунад.

Илова ба таълими расмӣ, машқҳои ғайрирасмӣ, аз қабилӣ нақшбозӣ ва бозиҳои забонӣ аксар вақт истифода мешаванд. Фаъолиятҳои маъмулӣ барои муаллимон иборатанд аз:

- банақшагирӣ, омода ва гузаронидани дарсҳо;

- таҳия ва навиштани мавод;
- пешниҳоди фикру мулоҳизаҳо оид ба корҳои шифоҳӣ ва хаттӣ;
- гузаронидани имтиҳонҳо ва баҳодиҳии дигар.

Чанбаи забонӣ як намуди фаъолиятест, ки дар шароити ҳолатҳое, ки ба фароғат ва азхудкунии таҷрибаи иҷтимоӣ нигаронида шудааст, ки дар он худидоракунии рафтор инкишоф ва такмил меёбад. Дар рафти чанбаи забонӣ хонандагон малакаҳои талаффуз, луғавӣ ва грамматикиро ташаккул медиҳанд ва хонандагони хурдсол дар муоширати шифоҳӣ таҷриба андӯхта мешаванд.

Муттаҳидсозии ибтидоии калимаҳо дар мактаби ибтидоӣ метавонад бозича бошад. Омӯзгор, ба ақидаи онҳо, бояд бо истифода аз возеҳият ва чанбаҳои луғавии забонӣ, эҷодиёти худро ба ҳадди аксар нишон диҳад.

Аз як тараф, хонандагон ба чорабиниҳои нави таълимӣ, умуман дар мактаб шавқу ҳаваси фаъолона доранд, аз тарафи дигар, эҳтиёҷоти бозӣ кам намешавад. Маълум аст, ки кӯдакон то 9-10 сол бозӣ мекунанд.

Яке аз самтҳои асосии дар ҷавонӣ ташаккули ангеzahое, ки дар он аст.

Инкишофи ҳаматарафаи агрегати тарбиявӣ аз ҳисоби амал ду ангеzай аввал ба амал, вале онҳо дар онҳо дар онҳо шахсе, ки ҳангоми қонеъгардонии ангеzай бозикунии ташаккул дода мешавад. Гузашта аз ин, агар ниёзҳо дар бозӣ пайдо нашаванд, он соат ба рушди онҳо ҳалал мерасонад. Дар ин ҷо чараёни таълим расмӣ шуда, шавқ ба омӯзиш вучуд надорад.

Аз рафти муошират маълум аст, нутқ бо тарафҳои ангеzанда ва мақсадноки худ ба дигар иштирокҳои зехнӣ, муошират ва ангеzанда пайдо мешавад. Равоншиносон дуруст қайд мекунанд, ки муошират ба хотири як раванди психологӣ беасос аст, шахс коре надорад.

Ба андешаи муҳаққиқ С.А.Тюрикова, «Бозии нав (бозии нави афсонавӣ, ки танҳо бо забони нави хоричӣ) далели равонии гузаштан ба

забони нав дар шароите, ки ҳама вазифаҳои муошират месозад, ба забони модари онҳо хориҷ карда ва ба забон эҳтиёҷе нест. Тавассути бозӣ ба шавқу рағбат ба ЗХ эҷод кардааст ва аввалин бо олами забони дунёи дигар офарида шудааст. Бо кӯмаки пулӣ кардани пул кор кардан, ба кор кардан осонтар аст. Ин ба моликияти психологии истифодаи ҳукукии низ вобаста аст. Мундариҷаи бозӣ ба муаллим, ки суръати такрори лексика ва дастгоҳҳои барои хонандаон грамматикиро гардонад. Сӯистеъдод, ки фикр кунед, вазифаҳои тадриҷан ислоҳтарро назорат кунед ва назорат кунед. Муаллим нигоҳ доштани қобилият аз табиат хоси кӯдакро муваффақона месозад. Биноан, маҳз омилҳои солгарди беҳамторо барои мудирияти равиши коммуникатсионии омӯзиши ЗХ аз муборизаҳои зидди омилҳои таъсиррасонӣ, ки ба шахс таъсир мерасонад, ки дар онҳо кӯмак мекунад. Дар айни замон дар мамлакат равандҳои психикии бачагон, монанди хотира, диққат, идрок, ҳамчунин асосии онҳо худсарӣ он гуна, ки дар боиси таҳдиди шахси майл ба муаррифии равшанӣ, ранги экрании он ҷойгир шудааст. Бо доштани ин, нигоҳ доштани онҳо бо ноустуворӣ зоҳир мешавад. Кӯдакон сохторҳои монологии муаллимиро дар муддати тулонӣ (зиёда аз 2-3 дақиқа) дар он ҷо, ки дар ҳар гуна шарҳҳо дар шаклҳо сохтор сохта шавад. Кӯдакони ҷавон хеле ҳассосанд, худро нигоҳ доштан душвор аст. Рафтори худро чӣ гуна идора карданро наметонанд. Пастшавии хотира дар давоми 10 дақиқа пас аз дарс ба амал ҷорӣ мешавад» [153, с.52].

Аз нишонаҳои аввалини пастшавии диққат ба муаллим тавсия дода мешавад, ки бо кӯдакон бо ташкили бозӣҳо (беҳтараш бо мусиқӣ) машғул шавад ва намуди корро иваз кунад.

Муносибати инфиродӣ ба омӯзиши ЗХ дар мактаби ибтидоӣ моҳияти фаъолияти нутқро ҳамчун объекти омӯзиш ошкор мекунад. Зеро дар ин маврид на фаъолияти якхелаи нутқи коллективи гуфтор, балки

фаъолияти нутки шахс, хонанда, субъекти фаъолият ба назар гирифта мешавад.

Дар раванди таълими ЗХ воситаҳои забонӣ (лексикӣ, фонетикӣ, грамматикӣ) ва усулҳои ташаккул афкор дар баробари ҷанбаи амалии ҳуди фаъолияти нутқ ҳамчун объекти мустақили омӯзиши махсус кор карда баромадашуда баромад мекунад.

Барои донишҷӯ раванди таълим бояд ҳавасмандии дохилӣ бошад. Ҷро на танҳо аз рӯйи ахлоқ (ӯҳдадорӣ, вазифа, зарурат), балки пеш аз ҳама ангезаҳои коммуникатсионӣ ва маърифатӣ ҳавасманд кардан лозим аст.

Рафти машғулият ва муваффақияти машғулиятҳо бояд қаноатбахш бошад. Мазмуни предмети таълим (тестҳо, масъалаҳо, саволҳо) бояд воқеӣ, ба донишомӯз наздик ва фаҳмо бошад.

Ман ҷанбаи таълими малакаҳои қабулқунанда ва истехсолиро дар марҳилаи ибтидоӣ интихоб кардам, зеро онҳо шакли асоси муошират мебошанд, азҳудқунии муоширати шифоҳӣ аз он оғоз меёбад. Азбаски он бо дигар намудҳои фаъолияти нутқ (гуфторӣ, хондан, навиштан) алоқамандии зич дорад, гӯш кардан дар омӯзиши ЗХ ва махсусан дар омӯзиши коммуникативӣ нақши муҳим дорад. Биноан, мо метавонем ҳулоса барорем, ки гӯш бояд дар марҳилаи ибтидоӣ ҷои муҳимро ишғол кунад.

Таҳқиқот маълум кард, ки гуфтор бо дигар намудҳои фаъолияти нутқ: шундан, хондан ва навиштан алоқаи зич дорад. Пайванди байни шундан ва гуфтор ба фаъолияти мураккаби равонӣ, ки ба гуфтори ботинӣ ва механизми пешгӯӣ асос ёфтааст, вобаста аст. Онҳо шакли шифоҳии муоширатро ифода мекунад. Якero бе дигаре тасаввур кардан мумкин нест. Гуфтор бо хониш зич алоқаманд буда, дар марҳилаи аввал нақши он дар ташаккули механизмҳои хониш хеле қалон аст. Барои исбот кардани робитаи зичи байни суҳан ва хондани овоз зарур нест. Вай равшан аст. Бо вучуди ин, хондани худ низ бо суҳан гуфтан тавассути

нутқи ботинӣ алоқаманд аст. Сухан бо ҳарф алоқаманд аст. Онҳоро маҳсулнокии хонандагон муттаҳид менамояд.

«Ҳангоми навиштан, мисли суханронӣ, донишомӯзон изҳорот медиҳанд, новобаста аз он ки он ибтидоӣ бошад. Он чизе, ки хонанда менависад, бо худ ва баъзан бо пичиррос гап мезанад. Дар байни кӯдакони шашсола дар инкишофи руҳӣ (соҳаи эҳсосӣ ва ихтиёрӣ, хотира, тавачҷух, тафаккур ва ғ.) фарқиятҳои хеле назарраси инфиродӣ мавҷуданд, бо таҷрибаи гуногуни ҳаёт ва фаъолияти онҳо дар оила ва боғча муайян карда мешавад. Раванди ба мактаб одат кардани кӯдакон бо роҳҳои гуногун сурат мегирад. Баъзе кӯдакон дилпуруна рафтор мекунанд, баъзеи дигар изтироб, баъзеи дигар ин ҷӣ ва ғайра. Баъзе кӯдакон дар раванди муошират ва забони модарии худ душворӣ мебинанд. Ин кӯдакон ё аз ҳад зиёд ҳассос, бесабр ва ё баръакс, ғайрифаъол ва тарсончак ҳастанд» [153.с.56].

Хулоса, ба ҳар як хонандагон муносибати инфиродӣ ёфтани хеле муҳим аст, ки алоқаи доимии муаллими ЗХ бо муаллими синфҳои ибтидоӣ, бо падару модарон ва ҳамоҳангии амалиёти онҳо кӯмак мерасонад.

Воҳӯрии аввалин бо бачаҳо (ҳамчунин бо хонандагон ҳар синну сол), овози латиф ва табассуми дӯстонаи муаллим, муносибати неки ӯ нисбат ба хонандагон низ аҳамияти калон дорад.

Дар асоси ин барнома, кори омӯзгорон дар синфҳои таҷрибавӣ сохта шуд.

Хонандагони синфи 8 бо мафҳуми «низоъ», сарчашмаҳо, намудҳо, усулҳои ҳалли он шинос шуданд. Натиҷаи ин кор диаграммаи заминаи индикативӣ барои ҳалли масъалаҳои иртиботӣ-муоширатии ҳалли низоъ буд (ҷадвали 8).

Ҷадвали 8. Алгоритми ҳалли низоъ

№	Марҳила	Алгоритм	Тақия
1	Ошкорнамоӣ	Навъи низоъ	Доҳилишахсиятӣ; байни гурӯҳ ва шахс; байни гурӯҳҳо.
2	Таъйинот	Ташаккули моҳияти проблема	Ман чӣ меҳоҳам? Чиро наметавонам?
3	Чуҷуҷӯ	Интиҳоби варианти ҳал	Мусобика, рақобат; ҳамкорӣ; худдорӣ; созгорӣ.

Таълифот моҳияти муносибатҳои байниҳамдигарии байни хонандагони наврасро кушода медиҳанд.

Тавассути фаъолияти худ дар корҳои беруназсинфӣ, хонандагон нақшаҳои асоси индикативиро барои ҳалли масъалаҳои иртиботӣ-муоширатӣ таҳия карданд.

Мо нақшаи заминаи индикативиро барои ҳалли вазифаҳои иртиботӣ-муоширатии рушди ФАМ, банақшагирии ҳамкориҳои таълимӣ бо омӯзгор ва ҳамсол, ки хонандагони синфи 8-9 якҷоя бо омӯзгор иҷро мекунанд, пешниҳод менамоем. Ин амали иртиботӣ-муоширатӣ дар чараёни корҳои лоиҳаӣ ё таҳқиқотӣ, кори ҷуфт, таҳияи вазифаҳо барои шарик рушд меёбад.

Нақшаи 2. Алгоритми банақшагирии ҳамкориҳои хонанда бо омӯзгор ва ҳамсолон.

Ҳадафро муайян кунед (барои чӣ?) Нақшро интиҳоб кунед: тарроҳ - a planner ; -a performer; мунаққид -critic; назоратчи - controller Воситаҳои ҳамкориро интиҳоб кунед: «ҳамлаи ақлӣ», кооперативӣ, конвейерӣ

Ҳангоми иҷрои ҳама гуна фаъолияти муштарак, барои ба даст овардани натиҷаи мусбӣ, сатҳи баланди ташаккули чунин амали иртиботӣ-муоширатӣ, ба монанди мудирияти рафтори шарик лозим аст. Дар корҳои беруназсинфӣ хонандагон созиш медиҳанд, муколамаҳо дар мавзӯҳои гуногун. Инак, пас аз тартиб додани муколамаи «Мавзӯи дӯстдоштаи ман» ба хонандагони синфи 8 омӯзгор савол дод:

- Бачаҳо, оё ҳама аз посухҳои ҳамсӯҳбати худ қаноатманд буданд? Чаро? (Бисёре аз хонандагон гузориш доданд, ки ҳамсӯҳбатонашон ба иштибоҳот роҳ доданд; баъзеҳо хомӯш монданд, зеро онҳо ҷавоб дода натавонистанд ва хашмгин шуданд).

- Ба фикри шумо, дар ҳолатҳои, ки ҳамсӯҳбати шумо хато мекунад, бояд чӣ кор кард? Оё он ислоҳ аст? Аммо агар шумо аз рафтори шарикҳои худ қаноатманд набоед? (Ҳама хонандагон ба хулоса омаданд, ки сухани ҳамсӯҳбат ва рафтори ӯро ислоҳ кардан зарур аст).

- Биёед алгоритми мудирияти рафтори шарикро созем.

Дар якҷоягӣ хонандагон ҷаҳорҷӯбаи индикативии ҳалли масъалаҳои иртиботӣ-муоширатиро дар шакли диаграммаи зерин таҳия карданд.

Ҷадвали 9. Алгоритми мудирияти рафтори шарик.

Бо таваҷҷуҳ шунидани шарик ва назорат кардани рафтори ӯ	Агар дар нутқи шифоҳӣ иштибоҳ содир шуда бошад, пас муаддбона ба ӯ фаҳмонидан лозим: "Am soory you made a mistake...Агар ӯ дар ҳаяҷон бошад, ӯро ором кунед!"	Амалхоро арзёбӣ кунед: мусбат (мувофиқа, таъйид, руҳбаландӣ), манфӣ (инкор, эрод, сарзаниш).

Ҷадвали 10. Омӯзиши маводи грамматикӣ

Ба расмҳои тахтаи тахта нигаред. - Дар онҳо чӣ дида мешавад?	Хонандагон дар бораи номҳои муассисаҳо тахмин мезананд.
-Ба ду сутуни калимаҳо дар тахта нигаред. -Чӣ умумият доранд? - Фарқ дар чист?	Ҳар як сутун дорои исмҳо дар шакли ягона мебошад. Дар сутуни якуми пеш аз исмҳо а/ а: а- /мавҷуд аст
-Онҳо чистанд дар якҷоягӣ? Намунаҳо ёбед ва қоидаҳои истифодаи маводхоро таҳия кунед.	Хонандагон қоидаи тартиб медиҳанд, истифодаи мақолаҳо.

Дар дарсҳои мустақамкунии маводи гузашташуда усули қазой истифода шудааст. Таҳлили натиҷаҳои қазой, ки ҳангоми татбиқи усули қазой гузаронида шуд, нишон дод, ки истифодаи он метавонад сатҳи ташаккули ФАМ-ро баланд бардорад. Ҷадвали 10 натиҷаҳои ин

тадқиқотро пешниҳод мекунад.

Чадвали 11. Нишондиҳандаҳои сатҳи ташаккули ФАМ ҳангоми истифодаи усули кейс

	ГЭ1		ГЭ2		ГН1		ГН2	
	нафар	%	Нафар	%	Нафар	%	Нафар	%
Баланд	2	8,3	2	8,3	2	8,3	1	4,2
Миёна	11	45,8	12	50	8	33,3	7	29,2
Паст	11	45,9	10	41,7	14	58,4	16	66,6

Кор дар бастаи таълимию методи «English in focus» бо таҳрири Ю.Е.Ваулина, Д.Дули, О.Э.Подолько кор карда, мо имкон пайдо кардем, ки технологияи тарроҳӣ ва таҳқиқотро ҳам дар синф ва ҳам берун аз синф истифода барем. Пас аз омӯхтани ҳар як бахши тематикӣ, китобҳои дарсӣ ташкили ин намуди фаъолиятро пешбинӣ мекунам.

Дар чараёни кори якҷояи муташаккилона, ба таърифи ба алгоритм хонандагони синфи 8 дуруст кор карданро дар лоиҳа ё таҳқиқот омӯхтанд.

Чадвали 12. Алгоритми кор аз болои лоиҳа. Қоидаи шаш П.

Лоиҳа	
Портфолио	Банакшагирӣ
Муаррифӣ (презентатсия)	Чустучӯйи маълумот
Маҳсул (натича, самара)	

Чадвали 13. Марҳилаҳои кор

Марҳилаҳо	Мазмуни кор	Ифодаҳо
Омодагӣ	Муайян кардани мавзӯ - чӣ бояд дар вазъи воқеӣ тағйир дода шавад? Интихоби гурӯҳи корӣ	

Чустучӯӣ	Ташаккули ҳадаф: - Барои чӣ амал мекунем? - Барои ин чӣ кор мекунем?	Муайян кардан/determine. – чустучӯ кардан/ find – ҷалб кардан/attract – таълим додан/teach – ташаккул
	Методҳо- Чи гуна инро мо метавонем? Натиҷа: Чӣ муяссар мешавад? Фарзияҳо?	word -рушд дода./develop – таҳқиқ кардан/research «Фарз мекунем/ suppose», «Бигзор/supposably», «имкон дорад/possible», «агар .../if then».
Таҳлилӣ	-ҷамъовариҳои маълумот; таҳлили иттилоот; банақшагирӣ; - тақсимоти вазифаҳо дар байни аъзоёни гурӯҳ.	
Амалӣ	Иҷроиши вазифаҳои лоиҳа	
Презентатсионӣ	Ҳимояи лоиҳа	
Назоратӣ	Таҳияи шиносномаи лоиҳа	

Як мисол оид ба кор дар лоиҳаи «Вақти холии ман» меорем. Мо се марҳиларо муайян кардем: омодагӣ (ҳавасмандкунӣ, ҳадаф гузоштан, банақшагирӣ), асосӣ (қабули қарорҳо, роҳҳои татбиқи лоиҳа - тӯфони мағзӣ) ва ниҳойӣ (ҳифзи лоиҳа).

Ҳар як дарс як масъала барои муҳокима муайян мекард:

- Шумо медонед, ки калимаи «Хобби» (шуғли дӯстдошта) аз кучост? (Этимологияи калим).
- Вақти холии худро чӣ гуна мегузаронед?
- Чанд вақт барои сарфа доред?
- Вақте, ки шумо вақтро сарф мекунед, чӣ кор карданро дӯст медоред?
- Шуғлҳои дӯстдошта кадомҳоянд? Шумо дар бораи инҳо чӣ гуфта метавонед?
- Шумо дар бораи маҳфилҳои наврасон дар Тоҷикистон ва Англия чӣ назар доред? Бигӯед, ки кадом маҳфилҳо кишварҳои моро якхела ва гуногун мекунанд? ва ғайра

Натиҷаҳои таҳқиқотро барои муайян кардани сатҳи ташаккул хангоми истифодаи технологияи лоиҳакашӣ ва тадқиқотӣ, ки дар

чадвали 14 қайд шудаанд, баррасӣ кунед.

Чадвали 14. Нишондиҳандаҳои дараҷаи муташаккилияти ФАМ зимни истифодаи технологияи лоиҳавӣ-таҳқиқӣ

Дараҷаҳо	ГЭ1		ГЭ2		ГН1		ГН2	
	Нафар	%	Нафар	%	нафар	%	Нафар	%
Баланд	5	20,8	6	25	2	8,3	2	8,3
Миёна	12	50	9	37,5	9	37,5	8	33,3
Паст	7	29,2	9	37,5	13	54,2	14	58,4

Мухит ва фазои мусоиди психологӣ ба шарофати таҷрибаҳои мусбӣи хонандагон дар раванди меҳнати фикрӣ ва хоҳиши доимӣ ба чуқур омӯхтани мундариҷаи маводи омӯхташуда ба вучуд оварда мешавад. Хонандагон ба худ эътимод пайдо мекунанд: «Ман инро медонам, ман метавонам».

Чадвали 15. Нишондодҳои дараҷаҳои муташаккилияти ФАМ зимни истифодаи таҷрибаи ҳаётии хонандагон

Дараҷаҳо	ГТ1		ГТ2		ГН1		ГН2	
	Нафар	%	Нафар	%	нафар	%	Нафар	%
Баланд	5	20,8	6	25	2	8,3	2	8,3
Миёна	12	50	9	37,5	9	37,5	8	33,3
Миёна	7	29,2	9	37,5	13	54,2	14	58,4

Тест: намуди фаъолиятро дар дарсҳои хориҷӣ (ЗА) интихоб кунед ва гӯед, ки кадом бахшу қисматашро бештар дӯст медоред?

Чавобҳо: $i = 1$ барои хондани матнҳо, $i = 2$ барои ташкили муколама, $i = 3$ барои тарҷумаи матнҳо.

Меъёрҳои посухшуда дар ГТ (эксперименталӣ) ва ГН мутаносибан

$Q1_i$ ва $Q2_i$ таъйин шудаанд ($i = 1, 2$ ва 3) ва чадвалбандӣ шудаанд (Чадвали 27).

Арзиши интиқодии омор бо тақсимои хи-квадратӣ $T_{cr}=5.991$ мебошад. Аз ин рӯ нобаробарӣ дуруст аст: $T < T_{cr}$.

3.3.Таҳлили натиҷаҳои корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ

Тарҳи нави раванди таълим дар технологияи таълим ба принципҳои таълимӣ асос ёфтааст, ки ба шахсияти донишомӯз нигаронида шудааст.

Ҳамин тавр ҳамкорӣ ва муоширати омӯзгору донишомӯзон, таъсири онҳо ба ҳамдигар барои ташаккули сифатҳои инсонӣ дар донишомӯзон хизмат мекунад. Дар чараёни чунин муносибатҳои дӯстона донишомӯзон малакаҳои кори муштаракро инкишоф медиҳанд.

Дараҷаи инкишофи маҳорати ФАМ-и донишомӯзон ба сатҳи олий, миёна ва паст чудо карда мешавад, ки ин имкон медиҳад, ки аз рӯйи усулҳои риёзӣ ва оморӣ аз рӯйи нишондиҳандаҳои сифатӣ аз нав таҳлил карда мешавад.

Меъёри баҳодиҳии самаранокии ягона андоза ва сатҳи дониш мебошад. Мумкин аст, ки меъёр аз сифр зиёд бошад. Чунин ба назар мерасад, ки ба даст овардани тағйироти мусбӣ дар гурӯҳи таҷрибавӣ нисбат ба гурӯҳи назоратӣ баландтар аст.

Чадвали 16. Нишондиҳандаҳои дараҷаи муташаккилӣ амалҳои муоширатӣ аз рӯи натиҷаҳои мактаб

Дараҷаҳо	ГТ1		ГТ2		ГН1		ГН2	
	нафар	%	Нафар	%	нафар	%	Нафар	%
Баланд	6	25	7	29,1	4	16,6	3	12,5
Миёна	13	50	11	45,9	10	41,7	8	33,3

Паст	6	25	6	25	10	41,7	13	54,2

Дар моҳи март соли 2022 буриши дуҷуми мобайнии сатҳи ташаккули ФАМ гузаронида шуд (Чадвали 29).

Чадвали 17. Нишондиҳандаҳои сатҳи ташаккули ФАМ-и буриши мобайнии такрорӣ

Дарачаҳо	ГТ1		ГТ2		ГН1		ГН2	
	нафар	%	Нафар	%	нафар	%	Нафар	%
Баланд	6	25	8	33,3	4	16,7	3	12,5
Миёна	13	54,2	12	50	11	45,8	7	29,2
Паст	5	20,8	4	16,7	9	37,5	14	58,3

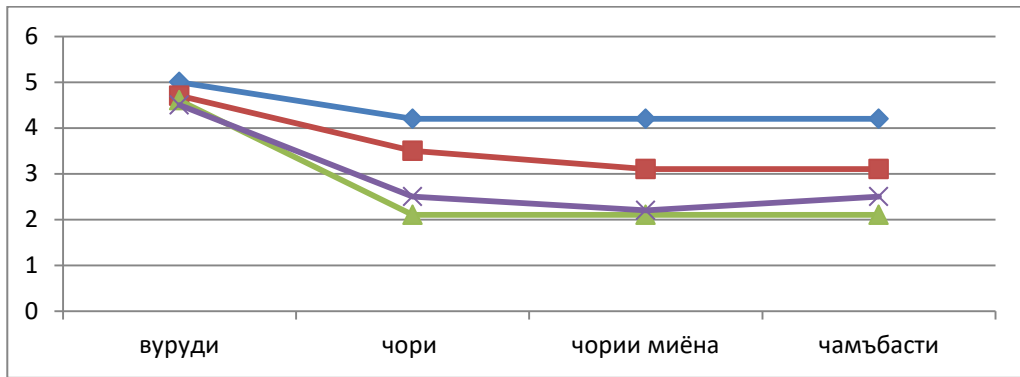
Моҳи майи соли 2022 мо буриши ниҳой барои муайян кардани сатҳи ташаккули ФАМ дар байни хонандагони синфи 8 гузаронидем. Натиҷаҳои ин боби ниҳой дар Чадвали 18 оварда шудаанд.

Чадвали 18. Дарачаи чамъбасти муташаккилияти ФАМ

Дарачаҳо	ГТ1		ГТ2		ГН1		ГН2	
	нафар	%	нафар	%	нафар	%	Нафар	%
Баланд	6	25	8	33,3	5	20,9	4	16,7
Миёна	13	54,2	11	45,8	11	45,8	8	33,3
Паст	5	20,8	5	20,9	8	33,3	12	50

Дарачаи баланди муташаккилияти ФАМ тавассути коршиносон (экспертҳо) дар 25 % ва 33,3 % хонандагони ГТ1, ГТ2, ва 20,9 %, 16,7 % - ГН1, ГН2 муайян карда шуд. Дарачаи миёна - 54,2 %, 45,8 % - ГТ1, ГТ2 ва 45,8 %, 33,3 % - ГН1, ГН2. Дарачаи паст - 20,8 %, 20,9 % - ГТ1, ГТ2 и 33,3 %, 50% - ГН1, ГН2.

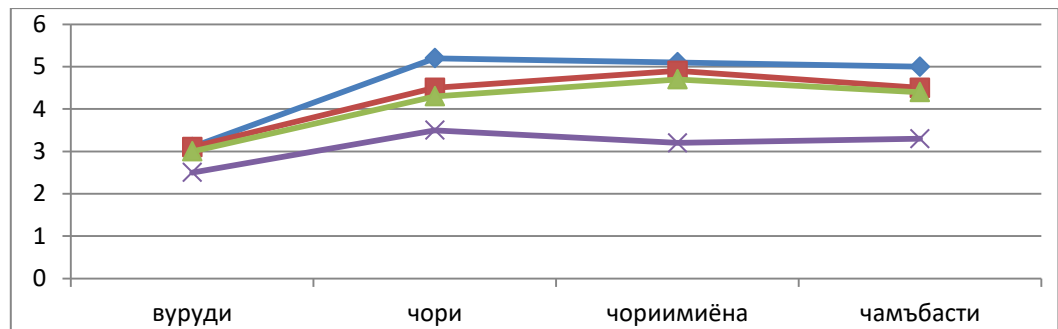
Диаграммаи 1. Чадвали тағйироти дарачаи пасти муташаккилияти ФАМ

ГТ1 -Ш-ГТ2 ГН1 ГН2

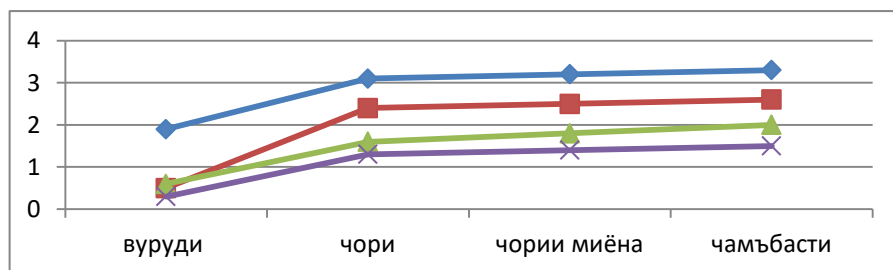
Мо натиҷаҳоро дар ҷадвалҳо пешниҳод кардем

Диаграммаи 2. Ҷадвали тағйироти дараҷаи пасти муташаккилияти ФАМ

ГТ1 -ГТ2 ГН1 - ГН2

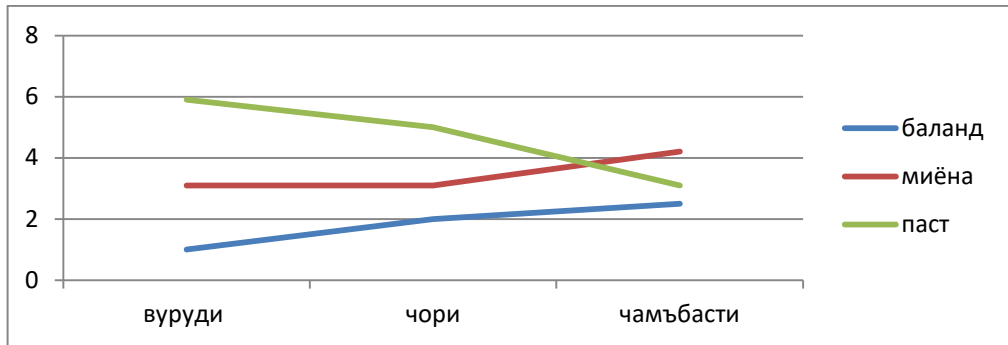
Диаграммаи 3. Ҷадвали тағйирот дар сатҳи баланди ташаккули ФАМ

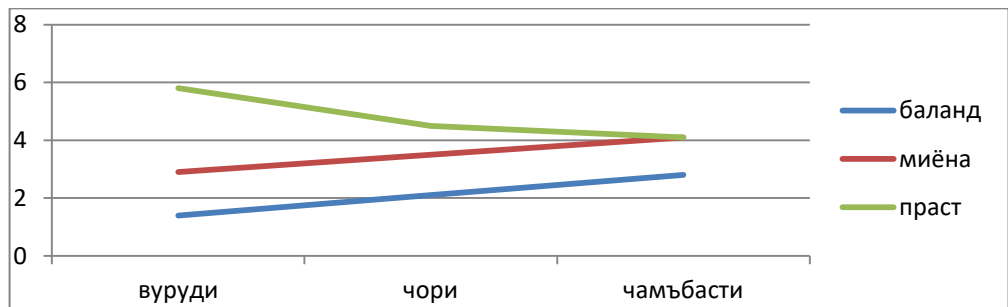
Таҳлили муқоисавии маълумоти қисматҳои ибтидоӣ ва ниҳойӣ имкон дод, ки дар бораи динамикаи мусбии сатҳи ташаккули ФАМ дар байни

хонандагони синфҳои таҷрибавӣ ҳулоса бароварда шавад.

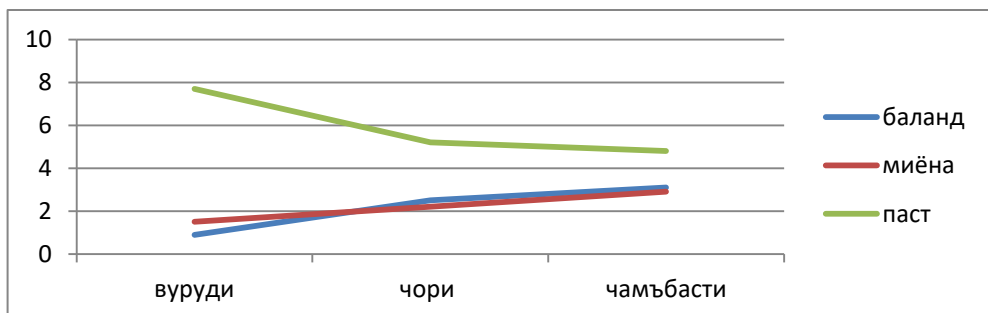
Диаграммаи 4. Динамикаи дараҷаи муташаккилияти малакаи банақшагирии ҳамкории таълимӣ бо омӯзгор ва ҳамсолон (ГТ1)

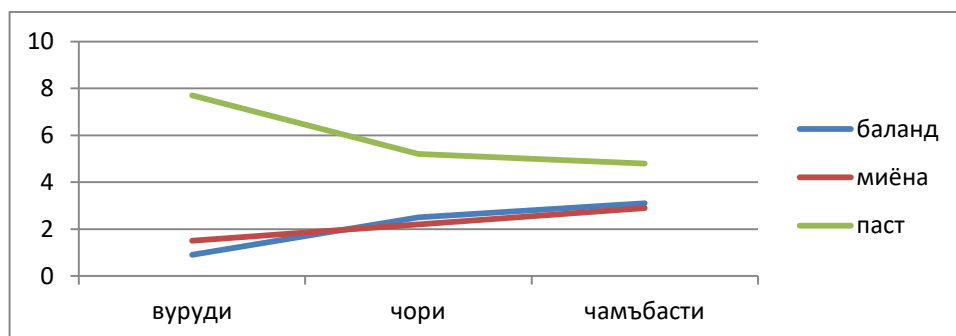
Диаграммаи 5. Динамикаи дараҷаи муташаккилияти малакаи банақшагирии ҳамкории таълимӣ бо омӯзгор ва ҳамсолон (ГТ2)

Диаграммаи 6. Динамикаи дараҷаи муташаккилияти малакаи банақшагирии ҳамкории таълимӣ бо омӯзгор ва ҳамсолон (ГН1)

Диаграммаи 7. Динамикаи дараҷаи муташаккилияти малакаи банақшагирии ҳамкории таълимӣ бо омӯзгор ва ҳамсолон (ГН2)

Дар буриши ниҳой, мо дарсҳои омӯхташударо муқоиса кардем.

Ҷадвали 19. Натиҷаҳои таҳлили муқоисавӣ.

Меъёрҳо	Дараҷаҳо	Қитъаи вурӯдӣ	Қитъаи чамъбасти	Меъёрҳо	Ni	Самараст	Pi	Реша (Pi)	Φ i
	Миёна	34	55						Дар ГТ муътамадӣ бештар аз ГН аст.
КК1, КК2	Паст	62	36	К	300	109	0,363	0,603	1,294
	70	52					0,54	0,73	164
	Миёна	32	44	ГЭ	300	218	0,727	0,852	2,041
		27	33						
		32	41	ф эксп		ф крит			Фарзия
	Балад	6	20	1,835 (аз рӯи натиҷаҳои қитъаи вурӯдӣ)		1,640			
		3	15						
		9	11						
		300	300						
ЭК1, ЭК2	Паст	61	18	0,462 (аз рӯи натиҷаҳои)	1,640				Саҳми баҳои балад

				и қитъаи чамъбас тӣ)					дар экспер имент
		58	22					1,640	
		50	42						
		33	45						
		38	30						
		Баланд							
		5	27						
		9	33						
		12	28						

Истифодаи дастгирии технологӣ воситаи муассири ташаккули ФАМ дар байни ХСМ дар раванди омӯзиши ЗХ мебошад.

Хулосаҳои боби сеюм

Дар асоси натиҷаҳои корҳои таҷрибавӣ оид ба ташаккули ФАМ дар ХСМ чунин хулоса баровардан мумкин аст:

1. Рушди ФАМ дар байни хонандагон тавассути ЗХ дар раванди фаъолият бо назардошти шароити педагогии мо самараноктар ба амал меояд.

2. Вазифаи ташаккули амалҳои таълимии ФАМ дар хонандагон дар раванди таълим мустақил нест ва аз ин рӯ, дар ҷараёни корҳои таҷрибавӣ мо як амсилаи ба технологияи муносибати иртиботӣ-муоширатӣ - маърифатӣ равона кардашударо дар кори рушди нутқ ҷорӣ кардем. Фасли назоратии таҷриба робитаи байни татбиқи амсилаи ташаккули ФАМ дар ХСМ тавассути ЗХ ва сатҳи ташаккули онҳоро нишон дод. Аз ин бармеояд, ки вазифаҳои махсусро ташкил кардан лозим аст, ки ба рушди ФАМ дар хонандагон нигаронида шудаанд.

3. Амсилаи дастгирии технологияи рушди ФАМ дар байни ХСМ дар раванди омӯзиши ЗХ натиҷаи мусбат ба даст овард.

4. Мониторинги динамикаи тағирёбии сатҳи ташаккули ФАМ дар байни хонандагони гурӯҳҳои таҷрибавӣ ва назоратӣ нишон медиҳанд, ки

усулҳои пешниҳодшуда оид ба рушди амалҳои таълимии иртиботӣ-муоширатии умумӣ самаранок мебошанд.

5.Натиҷаҳои кори таҷрибавӣ дар бораи мувофиқати шароити таҳияшудаи педагогӣ ба вазифаи ташаккули ФАМ дар раванди омӯзиши ЗХ шаҳодат медиҳанд.

Хулоса

Таҳқиқоти озмоишии, ки бо мақсади муайян кардани нақши муоширати ЗХ дар ҷомеа гузаронида шуда буд, чунин нишон дод: салоҳияти ЗХ дар ҷаҳод самт муҳим аст.

Талабот ба муошират низ дар вақтҳои охир назар ба пештара хеле зиёд шудааст. Ин, дар навбати худ, аз мо талаб мекунад, ки барои ҷомеамон мутахассисони соҳибихтисос тайёр кунем.

Ҳангоми тайёр кардани мутахассисон ҳамчунин метавонанд тавассути таълими ЗХ тавассути шунидани сабти аудиоии матнҳои хориҷи ва намоиш додани филмҳои хориҷӣ ба донишомӯзон ба натиҷаҳои баланд ноил гарданд.

Мафҳумҳои ибтидоии салоҳияти муоширатӣ тибқи таъриф метавонанд тарҷумаи матнӣ ё тарҷумаи шифоҳӣ гуногун бошанд. Ин аз дониши донишомӯзон вобаста хоҳад буд, ки аз сатҳи донишҷӯи ЗХ онҳо вобаста хоҳад буд. Ин ба қадом соҳа тааллуқ доштани тарҷума вобаста аст.

Тарҷумаи хаттӣ барои матнҳои илмӣю техникӣ, мукотибаи қорӣ, оинномаҳо, шартномаҳо, созишномаҳои иқтисодӣ, татбиқи лоиҳаҳо, дар судҳо, ҳангоми таҳияи санадҳо ва навиштани хулосаҳои экспертӣ истифода мешавад.

Тарҷумаи синхронӣ барои иштирок дар конференсҳои илмӣ ва амалӣ ва лексияҳо тавассути аудиоии шифоҳӣ ё хаттӣ истифода мешавад.

Истилоҳи «равиш» (бархӯрд)-ро метавон дар адабиёт ҳам ба маънои васеъ ва ҳам ба маънои маҳдуд истифода бурд. Вақте мо дар бораи равиш ба маънои васеи қалма сухан меронем, се ҷузъи ин мафҳумро дар назар дорем:

-ҷузъи забонӣ - чӣ гуна мо воситаҳои забонро барои омӯзиш интихоб мекунем;

-чузъи дидактикӣ - чӣ гуна техника ва технологияҳоро истифода мебарем, коркарди маводи таълимиро чӣ гуна ташкил мекунем.

Ба шарофати чунин имконот донишомӯзон метавонанд бо истифода аз донишу малакаҳои қаблан ҳосилшуда бо ЗХ фикру ақидаҳои худро озодона баён кунанд.

Муносибати иртиботӣ-муоширатӣ чунин аст:

- омӯзиши забон омӯзиши муошират аст;
- забон тавассути озмоиш ва саҳву иштибоҳоти инфиродӣ офарида мешавад;
- салоҳияти иртиботӣ-муоширатӣ ҳадафи дилхоҳ (маҳорати самаранок ва дуруст истифода бурдани низоми забонӣ);
- Омӯзгорон ба донишомӯзон тавре кӯмак мекунанд, ки онҳоро ба кор бо забон ҳавасманд кунанд;
- забон дар қарина (контекст) таълим дода мешавад;
- кӯшишҳои муошират аз ибтидо ташвиқ карда мешаванд.

Барои дар оянда мутахассисони ба ҷомеа ниёздошта омода кардани омӯзгоронро лозим аст, ки ба донишомӯзон ЗХ-ро омӯзонанд. Ин на танҳо барои муошират, балки барои шинос шудан бо фарҳанги одамоне, ки бо забони омӯхташон ҳарф мезананд, имкони калон ба вуҷуд меоварад.

Дар раванди ҷаҳонишавӣ ин боиси афзоиши шумораи муоширатҳоро дар робита бо фаъолияти инсоният мегардад. Агар ҳамсуҳбатҳо забонро мукамал донанд, ҳамдигарро комилан мефаҳманд ва ҳангоми суҳбат ба ягон душворӣ дучор намешаванд. Дар ин кор на фақат шахсияти донишомӯз ташаккул меёбад, балки вай фарҳанги гуфтугӯро низ инкишоф медиҳад.

Ҳамин тариқ, ҳадафи усулҳо он аст, ки олимону муҳаққиқон метавонанд аз усулҳои гуногун барои ташаккул додани салоҳияти тарҷумаи ЗХ истифода баранд, то донишомӯзон тавассути ин усулҳо дар

раванди тарҷумаи матнҳо ҳам хаттӣ ва ҳам шифоҳӣ дониши аъло ба даст оранд.

Дар раванди омӯзиши ЗХ аввалин чизе, ки бояд ба назар гирифта шавад, ин аст, ки кас фарҳанги миллатҳои дигарро дар кишвари худ чӣ гуна қабул мекунад. Сониян, хеле муҳим аст, ки механизмҳои зеҳнӣ ва психофизиологии донишомӯзон чӣ гуна кор мекунанд, то чӣ андоза фаъолияти олии равонӣ амал мекунад. Сеюм, ба хонандагон фарҳанги гуфтушунидро меомӯзонад, ки ин яке аз масъалаҳои муҳимтарини замони ҳозира мебошад.

Вақте мо таълим медиҳем, мо бояд ба онҳо на танҳо забони гуфторӣ, балки фаъолияти зеҳнии онҳо ва раванди муоширатро низ омӯзонем. Муносибатҳои андешаҳои ин ду олим дар он аст, ки дар ташаккули салоҳияти тарҷумаи ЗХ донишомӯзон аз равиши иртиботӣ-муоширатӣ истифода намуда, матнҳоро дар асоси дастури омӯзгор мустақилона тарҷума мекунанд ва саъй мекунанд, ки онро ба тариқи аъло анҷом диҳанд.

Тавассути усули иртиботӣ-муоширатӣ донишомӯзон дар асоси дониши зеҳнии худ бо намояндагони миллатҳои дигар ба муколама ворид мешаванд ва раванди суҳбатро бо онҳо оғоз мекунанд.

Усули иртиботӣ-муоширатӣ дар таълими ЗХ дигаргуниҳои гуногунро истифода мебарад. Истифодаи равиши иртиботӣ-муоширатӣ барои тарҳрезии ин барномаҳо ва истифодаи ЗХ ба таври гуфтугӯӣ хеле муҳим аст.

Ҳамин тариқ, мо метавонем бо ҳамдигар шинос шавем, хабарҳо шунида, дар бораи нотик фикру мулоҳизаҳои худро баён кунем. Бо тавсияи муаллим-методист ва бо роҳбарии хонандагон «Бастаи методӣ» нигоҳ доранд. Дар он консептҳои лексияҳо, қайдҳо аз семинарҳо ва машғулиятҳои амалӣ, нақшаҳои амалӣ, нақшаҳои дарсҳо аз амалияи педагогӣ, албомҳои дастӣ, маводи намоишгоҳ, варақаҳои дидактикӣ

мавҷуданд.

Дар «Бастаи методӣ» адабиёти таълимию методӣ, асбобҳои аудиовизуалӣ чопшуда ва дастӣ ва нақшаҳои таълимию методӣ, ки дар ҷараёни таҷриба навишта шудаанд, дохил карда мешаванд, ки барои оғози кор заруранд.

Пеш аз он ки мафҳуми салоҳияти иртиботӣ-муоширатиро дар ин таҳқиқот муайян кунем, мо бояд донем, ки худи калимаи «салоҳият» чӣ маъно дорад. Биноан, мо ба он тавачҷуҳ хоҳем кард, ки ин калима чӣ маъно дорад.

Мафҳумҳои зиёди додасударо ҷамъбаст намуда, ҳангоми тафсири ин мафҳумҳо ба чунин хулоса омадем: «салоҳият» истифодаи самараноки сифатҳо, дониш, малака ва маҳоратҳои шахсӣ дар раванди кор дар соҳаи муайян аст, қобилияти мавҷудбуда барои анҷом додани ҷаъолияти муайян мебошад.

Мафҳуми «муносибати салоҳиятдор» дар ибтидои асри XXI дар ҷараёни мубоҳисаҳо оид ба мушкилот ва роҳҳои навсозии маориф маъмул гардид.

Салоҳият ҳамчун тавсифи сифатҳои умумишудаи шахс барои кор дар соҳаҳои муайян дар натиҷаи таълими хатмгарони муассисаи таълимии касбӣ фаҳмида мешавад. Салоҳият ҷаъолиятест, ки ўҳдабарой, дониш, малака ва маҳорати субъектро ба таври ҷудонашаванда ва таркибӣ инъикос мекунад.

Дар тайёр кардани кадрҳои нав яке аз проблемаҳои муҳиму муҳрам тайёр кардани кадрҳои дорои ин малакаю маҳорат мебошад. Барои ноил шудан ба ин натиҷа мо дар раванди таълим ба технология, роҳу усулҳои нави таълим таҷя мекунем.

Имрӯзҳо омӯзгорон барои тайёр кардани мутахассисони оянда ва мутахассисони баркамол низ ба усулҳои нави интерактивӣ таҷя мекунанд. Мутахассисони баркамол бояд на танҳо дониши аълои забон,

балки малакаҳои компютерӣ, ҳамчунин дониши иҷро ва таҳлили кори илмию амалӣ дошта бошанд.

Биноан, омӯзгорон ҳангоми кор бо истифода аз дастурҳои педагогии худ ва усулҳои интерактивӣ дарс медиҳанд. Аз баски кишвари мо роҳи демократиро интихоб кардааст, мо вақтҳои охир бо донишомӯзон аз усулҳои интерактивӣ истифода мебарем. Ҳарчанд ин усулҳои интерактивӣ оддӣ ба назар мерасанд, онҳо воқеан хеле мураккабанд ва татбиқи онҳо осон нест.

Сабабҳои боқимонда ба муҳити корӣ марбутанд: хусусияти пурсидашудагон бар ин назаранд, ки омӯзиши ЗХ метавонад имконоти касбиро васеъ кунад, барои дарёфти ҷои кор ва иҷрои вазифаҳои ҳаррӯза мусоидат мекунад.

Мусоҳибоне, ки сатҳи маълумоташон пасттар аст, нисбат ба иштирокчиёни пурсиш, ки фаъолтаранд, бештар ба қобилияти худ дар омӯхтани ЗХ боварӣ надоштанд.

Усули ташаккули малакаҳои ФАМ-и донишомӯзон тавассути технологияҳои таълим на танҳо имконияти мубодилаи дониш ва иттилоот, пешгӯии ҳолатҳои табиӣ, паҳн ва пешниҳоди дониш, балки вазъияти муоширати мустақим мебошад.

Таҳлили мо муайян намуд, ки омӯзгор ҳамчун ташкилотчӣ зарурати ба донишомӯзон пешниҳод намудани консепсияҳои таълимӣ барои омода намудани онҳо ба фаъолияти синфӣ ҳангоми рушди малакаҳои ФАМ тавассути технологияҳои таълимро дарку фаҳм бояд кунад. Барои муайян кардани мақоми педагогии такмили салоҳияти муоширатии донишомӯзон тавассути технологияҳои муосири таълим чамъоварӣ, гурӯҳбандӣ ва таҳлили равишҳо, донишҳо, ақидаҳо ва таълимоти мавҷуда дар ин самт зарур аст.

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот

Дар асоси натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ натиҷаҳои илмӣ-амалӣ ва илмӣ-методӣ чунинанд:

1. Ҳангоми таҳия ва тартиб додани китобҳои дарсӣ, васоити таълимӣ ва методӣ таҳқиқот метавонад манфиатманд бошад.

2. Ба муҳассилини МТМУ ва ширкати фаъоли муҳассилину омӯзгорон паӯҳиши илмӣ ҷиҳати афзоиши маҳсулнокии татбиқи технологияи рушди малакаҳои гуфторӣ дар таълими ЗА мусоидат мекунад;

3. Барои муҳассилини дигар зинаҳои МТ зимни омӯзиши ЗА натиҷаҳои таҳқиқот ва нуктаҳои алоҳида манфиатманд мебошад;

4. Дар раванди таълими ЗХ ва хосатан ЗА омӯзгорони МТМУ аз таҳқиқот коллечҳо низ истифода карда метавонанд.

5. Ҳамчун замина барои роҳандозии таълим дар МТ-и ҷумҳурӣ технологияҳои мухталифи рушди малакаҳои нутқӣ тавсия карда мешавад;

6. Таҳқиқотро метавонанд зимни таълим барои муҳассилини ЗХ омӯзгорони фанни ЗХ истифода кунанд;

Рӯйхати адабиёт

1. Абдусатторова, М. Современные методы обучения английского языка/М. Абдусатторова//Илм ва инноватсия.-2014, №1-2 (7-8)- С.44-47
2. Алими, Қ. Андрагогика (инноватсия)/Дж.Алими.-Душанбе: «Бухоро», 2013.-325с.
3. Алими, Қ. Технологии такмили созории касбии ҷавономӯзгорон /Қ.Алимӣ, А.Даминова. - Душанбе: «Сабрина-К», 2016.-238с.
4. Алими, Қ.Методологияи такмили таҳассуси ҷавономӯзгорон/Қ.Алимӣ, А.Даминова.-Душанбе: «Сабрина-К», 2016. -166с.
5. Алими, Дж.Профессиональная адаптация молодых учителей/Дж.Алими, А.И.Даминова.-Душанб: «Промэкспо»,2019.-180с.
6. Алими, Қ.Андрагогика (таҳсилоти идоманок ва ғайрирасмӣ)/Қ.Алимӣ, М. Сафаров. -Душанбе: «Адабиёт», 165с.
7. Алимӣ, Қ. Асосҳои созории касбии ҷавономӯзгорон/Қ.Алимӣ, А.И.Даминова.- Душанбе: «Матбаа», 2021.-87.
8. Алимӣ, Қ.Мушкилоти педагогӣ (дидактика)/Қ.Алимӣ, А.Даминова. - Д., «Эрграф», 2014. -220 с.
9. Алмазова, Н.И.Когнитивные аспекты формирования межкультурной компетентности при обучении иностранному языку в неязыковом вузе: дис. ...д-ра пед. наук/Н.И.Алмазова.-СПб.,2003.-44с.
10. Амонашвили, Ш.А. Воспитательная и образовательная функция оценки учения школьников/Ш.А.Амонашвили.-Минск: Педагогика, 1984.-297с.
- 11.Амонов, Н.К. Асосҳои психологияи муоширати педагогӣ (Матн)/Н.К. Амонов. [Текст].- Д.,2003.
- 12.Англо-русский синонимический словарь/Ю.Д.Апресян [и др.].- М.:Рус. яз., 1998.-543 с.
- 13.Алхазиишвили, А. А. Основы овладения устной иностранной речью : учеб. пособие/А.А.Алхазиишвили.-М.:Просвещение, 2006.-308с.
- 14.Алхазиишвили,А.А.Теория и практика обучения устной речи на иностранном языке:учеб. пособие/А.А.Алхазиишвили.-М.: Просвещение, 2005.-204 с.
15. Англо-русский словарь/В.К.Мюллер.-Киев:Каннон,1998.-1390с.
16. Андреева, Г.М.Общение и оптимизация совместной деятельности/ Г.М.Андреева ; под ред. Г. М. Андреевой, Я. Яноушека.- М.:Изд-во МГУ,1987.
17. Андриевская, В.В.Психология усвоения иностранных языков на разных возрастных ступенях:учеб. пособие/В.В.Андриевская.-М.:Росмэн, 2006. -325с.

18. Арутюнов, Ю.С. Методические указания по классификации методов активного обучения/Ю.С. Арутюнов, М.М. Бирштейн, В.Н. Бурков. - Киев: КИСИ, 1980. - 122с.
19. Асламова, Т.В. Интерактивная модель обучения устному иноязычному общению в неязыковом вузе/Т.В. Асламова//Современные средства реализации целей обучения иностранному языку по новой программе (неязыковые вузы). - М.: МГЛУ, 2002. - №467. - С.48-60.
20. Аслонова, Х.М. Информатика/Х.М. Аслонова, А.Г. Солиев. - Душанбе, 2008. - 130с.
21. Асмолов, А. Г. Как проектировать универсальные учебные действия в начальной школе. От действия к мысли/А.Г. Асмолов. - 2-е изд. - М.: Просвещение, 2010. - 152 с.
22. Асмолов, А.Г. Системно-деятельностный подход в разработке стандартов нового поколения/А.Г. Асмолов//Педагогика. - 2009. - № 4. - С. 18-22.
23. Атаханов, Т. Очеркҳои идеяи педагогӣ/Т. Атаханов, М. Лутфуллоев, Ф. Шарифов. [Матн]: - Душанбе, 2005.
24. Атватер, И. Психология для жизни. Упорядочение образа мыслей, развитие и поведение человека наших дней : учеб. пособие / К. Г. Даффи, И. Атватер. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2012.
25. Ахманова, О.С. Словарь лингвистических терминов/О.С. Ахманова. - М.: Советская энциклопедия, 1969. - 607с.
26. Бадмаев, Б.Ц. Психология и методика ускоренного качественного обучения/Б. Ц. Бадмаев. - М.: ВЛАДОС, 1998. - 272с.
27. Барномаи давлатии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2010-2015. - Душанбе, 2009. - 48с.
28. Барномаи омӯзиши забони англисӣ барои синфҳои 3-11-и мактабҳои таҳсилоти умумӣ. [Матн]: (Мураттибон: П. Чамшедов, муҳаррир: Д. Самадӣ. - Душанбе, 2014. - 55с.
29. Барномаи давлатии рушди таҳсилот Ҷумҳурии Тоҷикистон солҳои 2010-2015. - Душанбе, 2009. - 48с.
30. Барномаи давлатии тақмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2015-2020. - Душанбе, 2015.
31. Барномаи компютерикунонии мактаби таҳсилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон солҳои 2011-2015. - Душанбе, 2010. - 42с.
32. Басов, М.Я. Избранные психологические произведения/М.Я. Басов. - М.: Педагогика, 1975. - С.16-78.
33. Божович, Л. И. Речь и практическая интеллектуальная деятельность ребенка (экспериментально теоретическое исследование) / Л. И. Божович // Культурно-историческая психология. - 2006. - № 1-3.

34. Божович, Л. И. Избранные педагогические труды. Проблемы формирования личности / Л. И. Божович. - М. : Международная педагогическая академия, 1995. - 212 с.
35. Бозорова, С. Ш. Таъсилот: таърихи пайдоиш ва рушд (Матн) / С. Ш. Бозорова. - Душанбе: Матбуот, 2005. - 230 с.
36. Большой психологический словарь / Сост. и общ. ред. Мещеряков Б. Г., Зинченко В. П. - СПб: Прайм - ЕВРОЗНАК, 2004. - 289 с.
37. Большой англо-русский словарь: в 2 т. / под ред. И. Р. Гальперина. - М.: Сов. энцикл., 1972. - Т. 1. - 822 с. и Т. 2. - 863 с.
38. Большой толковый социологический словарь. В 2-х томах. - 4. 1. - М. : Вече. АСТ. 1999. - 544 с.
39. Брушлинский, А. В. Психология мышления и проблемное обучение. - М.: Знание. - 1983.
40. Вайсбург, М. Л. Типология учебно-речевых ситуаций / М. Л. Вайсбург // Психолого-педагогические проблемы интенсивного обучения иностранным языкам. - М. : МГУ, 1981. - 386 с.
41. Воробьев, А. И. Тренинг интеллекта / А. И. Воробьев. - М.: Лесная промышленность, 2009. - 173 с.
42. Воронина, Г. И. Информация о научно-практической конференции «Раннее обучение иностранным языкам: проблемы и перспективы» / Г. И. Воронина // Иностранные языки в школе. - 1991. - № 5. - С. 85-90.
43. Выготский, Л. С. Психология искусства / Л. С. Выготский. - М.: Искусство, 1968. - 576 с.
44. Выготский, Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский. - М. : Педагогика, 1991. - 479 с.
45. Гальперин, П. Я. Психология мышления и учение о поэтапном формировании умственных действий. Исследования мышления в советской психологии / П. Я. Гальперин. - М., 1966.
46. Гальскова, Н. Д. Процесс обучения иностранным языкам в начальной школе / Н. Д. Гальскова, З. И. Никитенко // Английская литература в школе. - 1994. - № 1.
47. Гальскова, Н. Д. Современная методика обучения иностранным языкам : пособие для учителя / Н. Д. Гальскова. - М. : АРКТИ, 2004. - 192 с.
48. Гальскова, Н. Д. Теория обучения иностранным языкам : пособие для учителя / Н. Д. Гальскова. - М. : АРКТИ, 2004. - 261 с.
49. Гальскова, Н. Д. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика : учеб. пособие для студ. лингв. ун-тов и фак. ин. яз. высш. пед. учеб. заведений / Н. Д. Гальскова, Н. И. Гез. - 3-е изд., стер. - М. : Академия, 2006. - 336 с.
50. Гейхман, Л. К. Обучение общению во взаимодействии: интерактивный подход // Образование и наука. - 2002. - № 3. - С. 135-140.

51. Горлова, Н. А. Методика обучения иностранному языку дошкольников как низом , реализующая личностный подход / Н. А. Горлова // Иностранный язык в школе. - 2001. - № 3. - С. 24.
52. Горюнова, Е. Р. Формирование профессиональной компетентности / Е. Р. Горюнова // Аккредитация в образовании. - 2007. - Июль. - С. 76-77.
53. Давыдов, В. В. Теория развивающего обучения / В. В. Давыдов. - М. : ИНТЕРО, 1996.
54. Даминова, А. Ташаккул ва таҳаввули маҳоратҳои педагогӣ / А. Даминова. - Душанбе: «Деваштич», 2014. - 114с
55. Джамшедов, П.Д. и др. Очерки о сопоставительном изучении английского языка: дис. д-ра пед. наук/С.Н.Алиев [Текст].-Душанбе, 2009.-370с.
56. Дубровина, И. В. Психология : учеб. пособие : 7 класс / И. В. Дубровина. - М. : МПСИ : МОДЭК, 2002. - 240 с.
57. Дьяченко, В.К. Организационная структура учебного процесса и ее развитие. - М. : Педагогика, 1989.-159с.
58. Жбанова, О. А. Проектная деятельность учащихся - инновационная или традиционная форма обучения учащихся? / О. А. Жбанова // Инновации в образовании. - 2009. - № 5. - С. 31-37.
59. Захарова, Г. И. Теория и методика психологического тренинга : учеб. пособие / Г. И. Захарова. - Челябинск : Изд-во ЮУрГУ, 2008. - 44 с.
60. Зухуров, Б.С. Оид ба роҳҳои таълим дар мактабҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон/Б.С.Зухуров//Илм ва Мактаб, 1997.-№1.-С.29-31.
61. Евдокимова, М. Г. Система обучения иностранным языкам на основе информационно-коммуникационной технологии : автореф. дис. ... д-ра пед. наук/Евдокимова, М.Г.-М.,2007.-49с.
62. Ермолаева, Л.М. Методика обучения чтению текстов по специальности на продвинутом (факультативном) этапе неязыкового вуза: автореф. дис. ... канд. пед. наук/Ермолаева, Л.М.-М.,1975.-31с.
63. Ильницкая, И. А. Проблемные ситуации и пути их создания на уроке / И.А. Ильницкая. - М. : Знание, 1985. - 80 с.
64. Иноятова, М.А. Технологияи иттилоотӣ ва асосҳои системаи идоракунии захираҳои нишондодҳо/М.А.Иноятова, Ҳ.М.Маликов.- Душанбе: «Деваштич». -2007
65. Исаев, В. А. Образование взрослых: компетентностный подход : монография / В. А. Исаев. - Великий Новгород, 2005. - 240 с.
66. Каган, М. С. Мир общения: проблемы межсубъектных отношений / М. С. Каган. - М.: Политиздат, - 1988. - 187 с.
67. Кашлев, С.С. Технология интерактивного обучения/С.С.Кашлев.- Минск,2005.-196с.
68. Ключева, Н. В. Учим детей общению. Характер, коммуникабельность / Н. В. Ключева, Ю. В. Касаткина. - Ярославль : Академия развития, 1996.

69. Колесникова, И.Л. Англо-русский терминологический справочник по методике преподавания иностранных языков: справ. пособие / И.Л. Колесникова, О.А. Долгина. - М.: Дрофа, 2008. - 431 с.
70. Коменский, Я.А. Антология гуманной педагогики / Я.А. Коменский. - М.: Изд. дом Шалвы Амонашвили, 1996. - 224 с.
71. Комилов, Ф.С. Асосҳои техникаи компютерӣ / Ф.С. Комилов, А.Р. Додихудоев, Н.Н. Меҳмонов. - Душанбе 2005.
72. Кон, И.С. Психология ранней юности. - М.: Просвещение, 1989. - 256 с.
73. Концепсияи миллии таҳсилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Душанбе: Матбуот, 2003. - 24 с.
74. Қонуни ҚТ «Дар бораи маориф». - Душанбе, 1993.
75. Копнин, П.В. Гносеологические и логические основы науки. - М.: Мысль, 1974. - 568 с.
76. Коротаева, Е.В. Обучающие технологии в познавательной деятельности школьников / Е.В. Коротаева. - М.: Сентябрь, 2003. - 168 с.
77. Краевский, В.В. Основы обучения. Дидактика и методика: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В.В. Краевский, А.В. Хуторской. - М.: Академия, 2007. - 352 с.
78. Крижанская, Ю. С. Грамматика общения / Ю.С. Крижанская, П.Третьяков. - Л.: Издательство Ленинградского университета, 1990.
79. Кудрявцев, В.Т. Проблемное обучение: истоки, сущность, перспективы. - М.: Знание, 1991. - 80 с.
80. Қурбонова, Ф. Технологияи таълими ҳамгиروي забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ / Ф. Қурбонова // Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф. - 2020, №1(29). - С. 104-108.
81. Лекторский, В.А. Деятельностный подход: смерть или возрождение? // Вопросы философии. - 2001. - № 2.
82. Леонтьев, А.А. Психологические предпосылки овладения иностранным языком / А.Н. Леонтьев // Иностранный язык в школе. - 1985. - №5.
83. Леонтьев, А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев // Избранные психологические произведения: в 2 т. - М., 1983. - Т.2. - 572 с.
84. Лингвистический энциклопедический словарь. - М.: Советская энциклопедия, 1990. - 683 с.
85. Лисина, М.И. Общение, личность и психика ребенка / М.И. Лисина; под ред. А. Г. Рузской. - М.: Институт практической психологии; Воронеж: НПО «Модэк», 1997. - 384 с.
86. Лутфуллаев, М. Шарафи миллат / М. Лутфуллоев. - Душанбе, 2003 с.
87. Лутфуллоев, М. Дидактикаи муосир / М. Лутфуллоев. - Душанбе, 2001 г.
88. Лутфуллоев, М. Педагогикаи шафқат / М. Лутфуллоев. - Душанбе, 1994 с.
89. Лутфуллоева, П., М. Шарипов. Роль и место англоязычных языковых курсов в образовании молодого поколения / П. Лутфуллоева,

- М.Шарипов//Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф. - 2020, №1(29).- С.15-20
90. Лутфуллоева, П., М.Шарипов. Роль и место английских языковых курсов в образовании молодого поколения/П.Лутфуллоева, М.Шарипов//Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф.-2020, №1(29).-С.15-20.
91. Матюшкин, А.М. Актуальные вопросы развития проблемного обучения//Актуальные психолого-педагогические проблемы обучения и воспитания. - 1973.
92. Мельникова, Е. Л. Проблемно-диалогическое обучение: понятие, технология, предметная специфика : сб. программ/Е.Л.Мельникова ; под науч. ред. Д. И. Фельдштейна.-М.:Баласс,2008.
93. Мельникова, Е.Л. Технология проблемно-диалогического обучения/Е.Л.Мельникова//Образовательная низом «Школа 2100». Сборник программ. - М., 2004.
94. Миралиев, А.М. Педагогика ва психология/А.М.Миралиев, М.Давлатов.-Душанбе, Ирфон, 2007с.-343с.
95. Никитенко, З. Н. Специфика предмета «иностранный язык» в системе начального общего образования / З. Н. Никитенко // Начальная школа. - 2010. - 4. - С. 92.
96. Николаева, Г.Н. Коммуникативная компетентность личности : учеб. пособие/ Г. Н. Николаева. - Орел : Изд-во Социально-образовательного центра, 1997. - 140 с.
97. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам)/Э.Г.Азимов, А.Н.Щукин.-М.:Изд-во ИКАР,2009.- 448с.
98. Общеевропейские компетенции владения иностранным языком: изучение, обучение, оценка. Департамент по языковой политике, Страсбург:русская версия, МГЛУ/под ред. К.М.Ирисхановой.- М.,2003. - 256с.
99. Ожегов, С. И. Словарь русского языка/С.И.Ожегов. - М. : Рус. яз., 1989.
100. Панина,Т.С.Современные способы активизации обучения:учеб. пособие для студ. высш.учеб. заведений /Т.С.Панина, Л.Н.Вавилова; под ред. Т.С.Паниной.- М.:Академия,2008.-176с.
101. Пассов,Е. И.Цель обучения иностранному языку на современном этапе развития общества. Общая методика обучения иностранным языкам. Хрестоматия/ Е.И.Пассов, В.П.Кузовлев, В.С.Коростелев. - М.,
102. Педагогика: учеб. пособие для студ. пед. вузов и пед. колледжей/под ред. П.И.Пидкасистого.-М.:Пед. о-во России, 1998.- 640с.

103. Педагогический энциклопедический словарь/под. ред. Б.М.Бим-Бада.-М. : Большая Рос. энцикл.,2003.-528с.
104. Пассов, Е. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению / Е. И. Пассов. - 2-е изд. - М., 1991. - 223 с.
105. Педагогический словарь/Составители: Загвязинский В.И., Закирова А.Ф. и др.- М.: 2008. - 352 с.
106. Петровская, Л. А. Компетентность в общении / Л. А. Петровская. - М. : Изд-во МГУ, 1989. - 216 с.
107. Пиаже, Ж. Речь и мышление ребенка / Ж. Пиаже. - СПб. : Союз, 1997. - 253 с.
108. Поздеева, С.И.Начальная школа - пространство совместной деятельности//Вестн. Томск. гос. пед. ун-та.-2012.-Вып. 2.-С.58-67.
109. Поздеева,С. И. Образовательное содержание совместной деятельности в начальной школе/С. И.Поздеева.- Томск:Дельтаплан, 2004.-311с.
110. Протасова, Е.Ю., Родина, Н.М. Методика обучения дошкольников иностранному языку. - М. : Владос, 2010. - 301 с.
111. Психолого-педагогический словарь для учителей и руководителей общеразвивающих учреждений/под ред. П.И. Пидкасистого.-Ростов н/Д,1998.-544с.
112. Расулов, Д. Педагогика (назарияи тарбия)/Д.Расулов, Л.Сайдахмадов, А.Ғаффоров. [Матн]: -Душанбе,2009.-267с.
113. Рахманов,И.В.Обучение устной речи на иностранном языке : учеб. пособие/И.В.Рахманов.-М.:Просвещение,2004.-205с.
114. Рахмон, Э.Ответственность за будущее нации. Послание Маджлиси Оли Таджикистан/Э. Рахмон.-«Азия Плюс»:2012.
115. Рахмон, Э.Послание президента РТ Маджлиси Оли.- «Азия Плюс»,2003.
116. Рахмонов, Г.Р.Педагогические основы формирования познавательного интереса к иностранному (английскому) языку у студентов (на материале вузов Республики Таджикистан): автореф.дисс....канд.пед.наук/Г.Р.Рахмонов[Текст].-Душанбе, 2002.- 24 с.
117. Раҳимов, Х.Педагогика (китоби дарсӣ барои донишҷӯён мактабҳои олии педагогӣ)/Х.Раҳимов, А.Нуров [Матн].-Душанбе, Ҳумо,2007.-447с.
118. Раҳимов, Х. Педагогика/Х. Раҳимов. [Матн]:- Д.,1997.
119. Раҳмон, Э. Масъулият барои ояндаи миллат. Паёми Маҷлиси Олии Тоҷикистон/Э.Раҳмон.- «Азия Плюс»: 2012.
120. Раҳмон. Э. Паёми президенти ҶТ ба Маҷлиси Олии ҶТ/Э.Раҳмон.- «Азия Плюс», 2003.

121. Репкина, Н. В. Что такое развивающее обучение? / Н. В. Репкина. - Томск : Пеленг, 1993. - 61 с.
122. Рогачева, Е. М. Методика организации внеурочной деятельности по английскому языку в условиях современной школы (Инновационные подходы к обучению иностранным языкам) / Е. М. Рогачева // Современные тенденции в обучении иностранным языкам и культурам: материалы международной научно-практической конференции. - 2010. - С. 107-110.
123. Рогова, Г. В. Методика обучения английскому языку на начальном этапе в средней школе / Г. В. Рогова, И. Н. Верещагина. - М., 1988.
124. Ромашина, С. Я. Педагогическая фасилитация: сущность и пути реализации в образовании / С. Я. Ромашина, А. А. Майер. - М. : Вита-Пресс, 2010. - 160 с.
125. Рубинштейн, С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. - СПб. : Питер, 2003. - 720 с.
126. Рубцов, В. В. Организация и развитие совместных действий у детей в процессе обучения / В. В. Рубцов. - М., 1987. - 160 с.
127. Русско-английский словарь/под ред. А.И.Смирницкого.- М.:Рус. яз.,1990.-765с.
128. Саидов, А. Забони англисӣ. Китоби дарсӣ барои синфи 3./А.Саидов.-Душанбе: «Маориф»,2016.-119с.
129. Саидов, А. Забони англисӣ. Китоби дарсӣ барои синфи 4/А.Саидов,З.Расулова.-Душанбе: «Маориф»,2015.-135с.
130. Саидов, С.А. Хусусиятҳои педагогии истифодаи технологияҳои компютерӣ дар таълими мактабӣ/С.А.Саидов.- Душанбе,2018.
131. Саидова, Л.В. Психолого-педагогические проблемы развития преподавания иностранного (английского) языка в свете коммуникативного подхода в педагогических вузах Республики Таджикистан: автореф. дисс. ... канд. пед. наук / Л.В. Саидова [Текст]. - Душанбе, 2004. - 24 с.
132. Сайфуллаев, Х.Г. Педагогические условия формирования лингвосоциокультурной компетенции студентов в полиэтнических группах педагогических вузов Республики Таджикистан (на материале немецкого языка): дис. ... д-ра пед. наук / Х.Г. Сайфуллаев [Текст]. - Душанбе, 2014. - 306 с.
133. Сайфуллоева, З.Х. Теория и практика формирования коммуникативной компетентности студентов в условиях поликультурной образовательной среды (при обучении двум иностранным языкам)/З.Х. Сайфуллоева. [Текст]: Дис. д-ра пед. наук. - Душанбе, 2018. - 285 с.

134. Салоҳиддинова, Г. Истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ва мултимедӣ барои баланд бардоштани сифати таҳсилот дар дарсҳои забони англисӣ/Г. Салоҳиддинова [Матн]//Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф.-Д., 2019, №1 (25).- С.136-138
135. Салоҳиддинова, Г. Истифодаи технологияи муосир ва роҳҳои беҳтарсозии сифати таълим дар дарсҳои забони англисӣ/Г. Салоҳиддинова. [Матн]. - Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф.-Д., 2020. №1 (29).- С.185-188.
136. Салимов, Ф., Раҳмонов, М. Корбурди роҳёфти иртиботи дар омӯзиши забонҳои хориҷӣ/Ф. Салимов, М. Раҳмонов//Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф (ISSN 2617-5320). - Душанбе, 2019, №4 (28).- С.165 (С.165-167)].
137. Словарь-справочник лингвистических терминов/ Д. Э. Розенталь, М. А. Теленкова, - М., «Просвещение», 1976. -544с.
138. Советский энциклопедический словарь. -М., 1981. -1338с.
139. Соловейчик, С. Л. Непрописные истины воспитания: избранные статьи / С. Л. Соловейчик. - М. : Изд-во «Первое сентября», 2011.
140. Стандарти давлатии таҳсилоти олии касбӣ.-Душанбе, 2006.
141. Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2015.- Душанбе: Матбуот, 2007.-81с.
142. Стратегияи миллии рушди таҳсилоти Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2006-2015.-Душанбе:2005.-32с.
143. Сухомлинский, В.А.Избранные педагогические сочинения: в 2 т./В. А. Сухомлинский.-М.:Педагогика, 1979.-Т.1.-398с
144. Стариченко, Б. Е. Обработка и представление данных педагогических исследований с помощью компьютера / Б. Е. Стариченко. - Екатеринбург : Урал. гос. пед. ун-т., 2004. - 218 с.
145. Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020.-Душанбе, 2015.
146. Стратегияи миллии рушди таҳсилот барои солҳои 2006-2015. - Душанбе: 2005.-32с.
147. Тағайназарова, М.С.Роль современных педагогических технологий в обучении английского языка/М.С.Тағайназарова. [Текст].-Наука и инновация.-Д., 2015.-№4 (14).- С.66-68.
148. Талызина, Н. Ф. Педагогическая психология : учеб. пособие для студ. сред. пед. учеб. заведений / Н. Ф.Талызина. - М. : Академия, 1998. - 288 с.
149. Талызина, Н. Ф. Формирование познавательной деятельности учащихся / Н. Ф. Талызина. - М. : Знание, 1983. - 96 с.
150. Толковый таджикско-русский словарь. - М. : Советская энциклопедия, 1969. Т. II. - 949 с.
151. Толковый таджикско-русский словарь. -Душанбе: Дониш, 2004. Ҷ1. - 388с.

152. Толковый таджикско-русский словарь. -Душанбе: Дониш, 2005. Ч. 2. -461с.
153. Тюрикова, С.А. Развитие коммуникативных универсальных учебных действий у учащихся 5-7 классов в процессе изучения иностранного языка/ С.А.Тюрикова. – Чебоксары, 2014. – 150 с..
154. Фельдштейн, Д. И. Психология развивающейся личности / Д. И. Фельдштейн. - М., 1996. - 512 с.
155. Фарҳанги тафсирии тоҷикӣ-русӣ/Муратиббон:П.Чамшедов, Розӣ Толиб.-Душанбе, Пайванд,2005.-1202с.
156. Фарҳанги тоҷикӣ-русӣ.-М.:Советская энциклопедия,1969. Ч.II.-949с.
157. Фарҳанги тоҷикӣ-русӣ. -Душанбе: Дониш, 2004. ЧI.-388с.
158. Фарҳанги тоҷикӣ-русӣ.-Душанбе:Дониш,2005.Ч.2.-461с.
159. Фарҳанги англисӣ-тоҷикӣ/Чамшедов,П.,Р.Толиб[Матн]//- Душанбе, Пайванд,2005.-1202с
160. Философский словарь. М., 1968. - 748 с.
161. Ҳасанов, Ф. Технологияи муосири таълими забони англисӣ дар факултети ҳайрифилологӣ/Ф.Ҳасанов//Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф.-Душанбе,2019, № 4 (28).-С.27-31.
162. Ҳасанова,Ф.Роҳу усулҳои самарабахши омӯзиши забони англисӣ дар муассисаҳои таълимӣ/Ф.Ҳасанов//Паёми Пажӯҳишгоҳи рушди маориф.-Д.,2019.№2(26).-С.242 -248..
163. Цукерман, Г. А. Зачем детям учиться вместе? / Г. А. Цукерман. - М. : Знание, 1985. - 80 с.
164. Цукерман, Г. А. Развивающие эффекты системы Д. Б. Эльконина - В. В. Давыдова / Г. А. Цукерман, И. В. Ермакова // Психологическая наука и образование. - 2003. - № 4.-С.56-73.
165. Чумиков, А.Н. Управление конфликтом и конфликтное управление как новые парадигмы мышления и действия // Социс. - 1995. - № 3.-52с.
166. Шарипов, Т. З. Словарь Internet. Терминологический словарь (англо-русско-таджикский)Т. З. Шарипов. -Душанбе, 2003, -235с.
167. Шарипов, Т. З. Словарь компьютера, -Душанбе, «Пайванд», 1995. - 352с.
168. Шарифов,Ч.Ш.Татбиқи методҳои фаъоли таълим/Ч.Ш.Шарифов.[Матн]:-Донишгоҳи давлатии Қурғонтеппа, «Шафақ»» 2003-С.1-2.
169. Шарифов, Ф. Педагог - ин кори эҷодӣ/Ф. Шарифов.[Матн]: - Душанбе, 1984.
170. Шарифзода, Ф., Миралиев, А.М.Педагогикаи умумӣ ва касбӣ/Ф.Шарифзода., А.М.Миралиев.-Душанбе, «Маориф»,2012. -560с.

171. Шаропов, Н. А. Русско-таджикский терминологический словарь по строительству/Н. А. Шаропов, А. К. Комилов, Т. К. Джураев. - Душанбе, 1982.
172. Эльконин, Д. Б. Проблемы формирования знаний и умений у школьников и новые методы обучения в школе [Электронный ресурс] / Д. Б. Эльконин, А. В. Запорожец, П. Я. Гальперин // Вопросы психологии. - 1963. - № 5.
173. Эльконин, Д. Б. Психическое развитие в детских возрастах / под ред. Д. И. Фельдштейна. - Воронеж : НПО «МОДЭК», 1995. - 416 с.
174. Юдин, Э. Г. Методология науки. Системность. Деятельность / Э. Г. Юдин. - М. : УРСС, 1997. - 444 с.
175. Юнусов...Педагогика/...Юнусов.-Душанбе: «Ирфон», 2005.-275с.
176. Abrahamson, L. What IS Interactive Teaching? [Electronic resource]/ L. Abrahamson.-URL: <http://www.bedu.com/interactive.html>, free.-Tit. screen (usage date: 24.04.2019).
177. Allwright, D. Focus on the language classroom:An introduction to classroom research for language teaching/D.Allwright, K.M.Bailey.- Cambridge:Cambridge University Press,1991.-240p.
178. Brown,H.D.Teaching by principles:An interactive approach to language pedagogy/H. D.Brown.-United Kingdom:Longman,1994.-491p.
179. Fleming, N.Learning Styles Again:VARKing up the right tree!/N.Fleming, D.Baume//Educational Developments.-2006.-№ 7.4.- P.4-7.
180. Hall,J.K.Dialogue with Bakhtin on Second and Foreign Language Learning:new perspectives/J.K.Hall, G.Vitanova, L.Marchenkova// Linguistics and the Human.-2006.-Vol. 2.1.- P.169-175.
181. Hall,J.K.Second and foreign language learning through classroom interaction / J.K.Hall, L.S.Verplaetse//The Electronic Journal for English as a second language.-2000.-Vol.5.-№ 2.-P.314.
182. Jones,M.G.The impact of constructivism on education:Language, discourse and meaning//American Communication Journal.-2002.-Vol.5.- № 3.-P.1.
183. Lier,L.Interaction in the Language Curriculum. Awareness, Autonomy and Authenticity Text/L. Lier.London.1996.-156p.
184. Lowe,M.The Shibboleths of TEFL:Straightening out our thinking// Modern English Teacher.-2005.-Vol.14.-№ 1.-P.5-15.

Интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия

А) Китоб ва монография

[1-М]. “Рушди амалҳои муоширатӣ (дар мисоли омӯзиши забони англисӣ)”/Наимова, Д.Д., Ҷ. Алимӣ - “Матбаа” Душанбе-2022. - 91с.

Б)Мақолаҳои, ки дар нашрияҳои тақришавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Федератсияи Россия нашр шудаанд.

[2-М]. “Моҳияти амалҳои таълимии иртиботии-муоширатии хонандагони мактаб”//Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (ISSN-2074-1847). - Душанбе, 2022, №5 - С-268-271.

[3-М]. “Вижагиҳои амалҳои иртиботӣ-муоширатӣ зимни таълими забони хориҷӣ”//Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (ISSN-2074-1847). - Душанбе, 2022, №7. - С-278-282.

[4-М]. “Зарфияти фанни забони хориҷӣ барои ташаккул ва рушди амалҳои чомеии таълимии иртиботӣ-муоширатӣ дар хонандагон”//Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (ISSN-2074-1847). - Душанбе, 2022, №12. - С.279-300 .

[5-М]. “Ҷанбаҳои ташкилии раванди корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ оид ба рушди амалҳои иртиботӣ-муоширатии хонандагони синфҳои миёна зимни омӯзиши забони англисӣ”//Паёми Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А.Рӯдакӣ (ISSN-2616-5260). - Кӯлоб 2023. №4-2(33) 2023. - С-265-269.

[6-М].“Лингводидактика ва нутқи монологию диалогӣ бо забони хориҷӣ”//Паёми Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А.Рӯдакӣ (ISSN-2616-5260). - Кӯлоб 2025 №3-2 (40) 2025.- С-160-168

Б)Мақолаҳои дар маҷмуаи маводи конференсия ва нашрияҳои дигар ба таърифи:

[7-М].“Қалимаҳои иқтибосии англисӣ дар забони тоҷикӣ”//Маводи Конференсияи илмӣ-амалии умумидонишгоҳи миёни магистрантон ва докторанти PhD-и тахти унвони “Эмомалӣ Раҳмон - пешво ва ҳомии Тоҷикони ҷаҳон”, Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А.Рӯдакӣ, Кӯлоб-2021.- С-40-44.

[8-М].“Хусусиятҳои муошират зимни таълими забони хориҷӣ” //Маводи Конференсияи илмӣ-назариявии ҳайати профессорону омӯзгорон ва донишҷӯён оид ба натиҷагирии корҳои илми таҳқиқотӣ, Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А.Рӯдакӣ, (чилди 2). Кӯлоб-2022. - С-202-204.

[9-М]. “Ташкили раванди корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ оид ба рушди амалҳои иртиботӣ-муоширатии хонандагони синфҳои миёна зимни омӯзиши забони англисӣ”//Конференсияи илмӣ-назариявии байналмилалӣ Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ. - Душанбе 2023.- С.290-293.